

**Арча район Советы
КАРАРЫ**

« 13 » июль 2022 ел

№ 161

**Генераль планы эзерләү зарурлыгы булмау турында карар кабул
ителгән авыл жирлекләре чикләрендә урнашкан торак пунктлар
чикләре турында белешмәләр өстәү өлешендә Татарстан
Республикасы Арча муниципаль районының территориаль
планлаштыру схемасына үзгәрешләр кертү хакында**

Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексының 9, 20, 21 статьялары, «Россия Федерациясе жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрдәгә 131 Федераль закон, Арча муниципаль районы муниципаль берәмлеге Уставы, Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасына үзгәрешләр кертү проектына (кушымта нигезендә) Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының килештерелгән 2022 елның 06 июнендәгә 10-53/6634 номерлы уңай бәяләмәсе нигезендә Татарстан Республикасы Арча район Советы **КАРАР БИРДЕ:**

1.« Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасын раслау турында» Арча район Советының 2012 елның 14 декабрдәгә 178 номерлы карары белән расланган Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасына авыл жирлекләрендә урнашкан түбәндәгә торак пунктларның чикләре турындагы белешмәләргә өстәмәләр кертү өлешендә үзгәрешләр кертү турында карар кабул ителде:

- 1) Наласа авыл жирлегә чикләрендә урнашкан Урта Бирәзә авылы;
- 2) Яңа Кишет авыл жирлегә чикләрендә урнашкан Иске Кишет авылы;

3) Урта Аты авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Әрнәш авылы, Кылачы авылы, Урта Аты авылы;

4) Ташкичү авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Мәмсә авылы, Печмәнтау авылы, Ташкичү авылы, Хәтнә авылы, Иске Ашыт авылы;

4) Утар Аты авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Утар Аты авылы, Югары Аты авылы, Иске Жөлби авылы, Субаш Аты авылы, Орнашбаш авылы.

2. Әлеге карарны Татарстан Республикасы хокукый мәгълүмат рәсми порталында (<http://pravo.tatarstan.ru>) бастырып чыгарырга һәм Арча муниципаль районының рәсми сайтында (<http://arsk.tatarstan.ru>) урнаштыру юлы белән халыкка җиткерергә.

3. Әлеге карарның үтәлешен контрольдә тотуны Арча район Советының икътисади үсеш, авыл хужалыгы, әйләнә-тирә мохитне саклау һәм территорияне төзекләндерү мәсьәләләре буенча даими комиссиясенә йөкләргә.

Арча муниципаль районы башлыгы,
Арча район Советы рәисе

И.Г.Нуриев

МИНИСТЕРСТВО ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

МИНИСТЕРСТВО СТРОИТЕЛЬСТВА, АРХИТЕКТУРЫ
И ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УНИТАРНОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН
ГОЛОВНАЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПРОЕКТНО-ИЗЫСКАТЕЛЬСКАЯ,
НАУЧНО-ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ФИРМА
"ТАТИНВЕСТГРЖДАНПРОЕКТ"

420043 Казань, ул.Чехова, 28
тел.: (843) 236-08-12, факс: (843) 236-06-61
www.tigp.ru E-mail: tigp@mi.ru

Заказ	<i>№ заказа 5247</i>	<i>инв. №: 5173-1</i>
Заказчик	<i>Главное инвестиционно-строительное управление Республики Татарстан Исполнительный комитет Арского муниципального района</i>	
Документ	<i>Схема территориального планирования Арского муниципального района</i>	
Часть	<i>Часть 1. Положения о территориальном планировании</i>	
Состав	<i>Текстовые материалы</i>	
Обозначение	<i>5158-ТМ-1</i>	
Том	<i>СТП МР</i>	<i>Том 1</i> <i>2011 г.</i>

КАЗАНЬ

Татарстан Республикасы дәүләт унитар предприятиесе
Баш территориаль проект-тикшеренү, фәнни-
житештерү фирмасы
ТАТИНВЕСТАЖДАНПРОЕКТ

5247 заказы

Проект

**Арча муниципаль районын территориаль
планлаштыру схемасы**

Нигезләмәләр

1 ТОМ

ТЕКСТ МАТЕРИАЛЛАРЫ

Генераль директор

А.А.Хөснетдинов

Генераль директорның беренче
урынбасары, баш инженер

Закиров Д.И.

Фирманың баш архитекторы

Әсәдуллин И.Ш.

АПМ-5 башлыгы

Романова И.Ю.

Проектның баш архитекторы

Маржохова Л.Б.

**Генераль планны әзерләү кирәклеге булмау
турында карар кабул ителгән авыл жирлекләре
чикләрендә урнашкан торак пунктлар чикләре
турында белешмәләр өстәү өлешендә Татарстан
Республикасы Арча муниципаль районын
территориаль планлаштыру схемасына
үзгәрешләр кертү**

Директор

А.Н. Усманов

Бүлек башлыгы

Логашин А.В.

Проектны башкаручы

Добрынина Т.Н.

«Татарстан Республикасы пространство мәгълүматлары фонды»

дәүләт бюджет учреждениесе тарафыннан кертелгән үзгәрешләр исемлеге

1 том:

1. "Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру буенча чаралар исемлеге": торак пунктларның жирләрен үзгәртү(Әрнәш, Кылачы, Печмәнтау, Иске Жөлби, Мәмсә, Урта Аты, Урта Аты, Иске Ашыт, Субаш-Аты, Ташкичү, Орнашбаш, Утар Аты, Хәтнә авыллары) дигән 3 бүлекнең «Арча муниципаль районы жирләре чикләрен үзгәртү» дигән 3.11.2 пункты аларга карата генераль планнар эзерләү кирәклеген булмау турында карар кабул ителгән авыл жирлекләре торак пунктларының чикләрен билгеләүгә бәйле рәвештә, «Арча муниципаль районы жирләре чикләрен үзгәртү чаралары» дигән 3.11 пунктына үзгәртелде.

2 том, 2 китап:

1. «2035 елга кадәр Арча муниципаль районын үстерү юнәлешләре. Территориаль планлаштыру чараларын җайга салу» дигән 3 бүлекнең «Торак инфраструктурасын үстерү» дигән 3.4.1 пунктчасында торак пунктлар мәйданнары Әрнәш, Кылачы, Печмәнтау, Иске Жөлби, Мәмсә, Урта Аты, Урта Аты, Иске Ашыт, Субаш-Аты, Ташкичү, Орнашбаш, Утар Аты, Хәтнә авыллары) үзгәртелде һәм әлегә үзгәрешләргә нигезләү тәкъдим ителде.

Эчтәлек

Кереш	7
1. Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасының максатлары һәм бурычлары	
14	
2. Арча муниципаль районы турында гомуми белешмәләр.....	18
3. Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру чаралары исемлеге	
22	
3.1. Территориянең пространство үсеше	24
3.2. Халык саны фаразы	34
3.3. Сәнәгать житештерүен үстерү чаралары	39
3.4. Агросәнәгать комплексын үстерү чаралары	43
3.5. Урман комплексын үстерү чаралары.....	45
3.6. Социаль инфраструктураны үстерү чаралары	52
3.6.1. Торак инфраструктурасын үстерү чаралары.....	52
3.6.2. Мәгариф системасын үстерү чаралары	67
3.6.3. Сәламәтлек саклау системасын үстерү чаралары.....	78
3.6.4. Социаль яклау учреждениеләрен үстерү.....	83
3.6.5. Мәдәният һәм сәнәгать учреждениеләрен үстерү	85
3.6.6. Физкультура һәм спорт учреждениеләрен үстерү	95
3.6.7. Сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләрен үстерү.....	102
3.6.8. Элемтә предприятиеләрен үстерү.....	112
3.6.9. Коммуналь хезмәт күрсәтү объектларын үстерү	114
3.6.10. Хокук тәртибен саклау объектларын үстерү.....	114
3.7. Тарихи-мәдәни мирасны үстерү һәм саклау чаралары	115
3.8. Туристлык-рекреация системасын үстерү чаралары	119
3.9. Транспорт-коммуникация инфраструктурасын үстерү чаралары.....	
3.9.1. Автомобиль юлларын үстерү чаралары	145
3.9.1.1. Региональ әһәмияттәге автомобиль юлларын үстерү	145
3.9.1.2. Жирле әһәмияттәге автомобиль юлларын үстерү	146
3.9.1.3. Юл буе сервисын үстерү.....	174
3.9.2. Тимер юл транспортын үстерү	177
3.9.3. Торба үткәргеч транспортны үстерү	177
3.10. Экологик вәзгыятьне оптимальләштерү чаралары	178
3.10.1. Территориядән файдалануның махсус шартлары булган зоналарны оештыру	179
3.10.2. Атмосфера һавасын саклау чаралары.....	180
3.10.3. Су ресурсларын саклау һәм алардан нәтижәле файдалану гамәлләре- 182	
3.10.4. Жир фондын саклау һәм территорияне инженерлык яклау чаралары- 184	
3.10.5. Калдыклар белән эш итү системасын үстерү чаралары	186
3.10.6. Физик факторлардан яклау чаралары.....	189
3.10.7. Территориянең табигый-экологик каркасы системасын формалаштыру	

	190	
3.10.8. Хайваннар дөньясын саклау чаралары	193	
3.10.9. Махсус сакланылучы табигать территорияләрен яклау чаралары-	192	
Халыкның медицина-экология иминлеген тәэмин итү-		194
3.11. Арча муниципаль районы жирләре чикләрен үзгәртү чаралары-195		
3.11.1. Тәкъдим ителә торган бүленеш		
195		
3.11.2. Арча муниципаль районы жирләре чикләрен үзгәртү	196	
3.11.2.1. Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләренең мәйданын үзгәртү		207
3.11.2.2. Урман фонды жирләренең мәйданын үзгәртү	209	
4. Территориядән файдалануның махсус шартлары булган зоналар.....	214	
4.1. Санитар-сак зоналары.....	214	
4.1.1. Житештерү һәм авыл хужалыгы предприятиеләре	215	
4.1.2. Федераль һәм региональ әһәмияттәге автомагистральләр	216	
4.1.3. Үлэт базлары.....	217	
4.1.4. Магистраль торбаүткәргечләр	218	
4.2. Саклау зоналары	219	
4.2.1. Су саклау зоналары	219	
4.2.2. Су белән тәэмин итүнең жир өсте һәм жир асты чыганакларын санитар саклау зоналары		
219		
4.2.3. Урманнар.....	224	
4.2.4. Махсус сакланучы табигать территорияләре.....	226	
4.2.5. Файдалы казылмалар ятмалары.....	229	
4.2.6. Табигать шартлары буенча шәһәр төзелеше эшчәнлеген чикләү-		
230		
4.2.7. Сугарыла торган авыл хужалыгы жирләре	231	
5. Техник-икътисади күрсәткечләр.....	233	
КУШЫМТА	235	

КЕРЕШ

Татарстан Республикасы Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы проекты «Татинвестгражданпроект» ДУП тарафыннан 2008 елның 9 июлендәге 2/07.08-7252-ОК номерлы ачык конкурсын үткөрү беркетмәсе нигезендә эшләнде.

Эшләү өчен нигезләр:

1. «Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексының» №190-ФЗ 29.12.20049 статьясы нигезләмәләре;
2. «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрдәге 131-ФЗ номерлы закон нигезләмәләре;
3. Территорияль планлаштыру схемасын эшләүгә техник бирем.

Территорияль планлаштыру схемасы өчен түбәндәге гамәлгә ашыру этаплары билгеләнде:

Төп ел- 2009 - 2010 ел.

Беренче чират - 2010 - 2020 еллар.

Исәп-хисап срогы - 2021 - 2035 еллар.

Билгеләнгән этаплар районның территорияль үсеше дәрәжәсенә шартлы срогы булып тора, чөнки планлаштырылган чараларны тормышка ашыру сроклары районның бюджет мөмкинлекләренән торачак һәм территорияль планлаштыру схемасын тормышка ашыру планнарында аныкланачак.

Схема проектын эшләүнең нигезенә муниципаль район территориясен дүрт ярдәмче системадан: табигый-ресурс, социаль-демографик, экологик-табигый, икътисади системадан гыйбарәт катлаулы территорияль геосистема буларак карауның методологик принцибы салынды.

Проектта китерелгән фаразланган социаль-икътисади күрсәткечләр Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнарының, муниципаль район администрациясенә төрле структур бүлекчәләренә, башка оешмаларның фаразларын, тәкъдимнәрен һәм ниятләрен гомумиләштерә.

Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы составына түбәндәгеләр керә:

1. Территорияль планлаштыру схемасы.

- Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы нигезләмәләре.
- Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы (график материаллар).

2. Территорияль планлаштыру схемасының нигезләү материаллары.

- Текст материаллары.
- Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасын нигезләү схемасы.

Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасын эшләгәндә дәүләт статистикасының һәм хисаплылыгының рәсми күрсәткечләре, Татарстан Республикасы министрлыклары һәм ведомстволары материаллары һәм Арча муниципаль районы һәм аның составына керүче авыл жирлекләре

администрациялэре тарафыннан бирелгэн күрсэткечлэр файдаланылды.

Федераль программалар

1. "Сәламәтлек" өстенлекле илкүләм проекты.
2. "Россия гражданнына арзанлы һәм уңайлы торак" өстенлекле илкүләм проекты.
3. «Агросәнәгать комплексын үстерү» өстенлекле илкүләм проекты.
4. «Россия мәдәнияте (2006 - 2010 еллар)» федераль максатчан программасы.
5. «2013 елга кадәр авылны социаль үстерү» федераль максатчан программасы.
6. «2008-2012 елларга авыл хужалыгын үстерү һәм авыл хужалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарларын жайга салу» дәүләт программасы.
7. «2009 - 2014 елларда балык хужалыгы комплексын файдалануның нәтижәләгән арттыру һәм аның ресурс потенциалын үстерү» федераль максатчан программасы.
8. «Россия Федерациясенең химик һәм биологик иминлегенә милли системасы (2009 - 2013 еллар)» федераль максатчан программасы.
9. «Мәгариф» өстенлекле илкүләм проекты.
10. «2006-2015 елларга Россия Федерациясендә физик культураны һәм спортны үстерү» федераль максатчан программасы.
11. Россия Федерациясенең 2020 елга кадәр озак сроклы социаль-иқтисади үсеш концепциясе.
12. 2030 елга кадәр чорга Россия Федерациясенең транспорт стратегиясе.
13. «Россиянең транспорт системасын үстерү» федераль максатчан программасы (2010 - 2015 еллар)».

Республика программалары

1. «2020 елга кадәр һәм 2030 елга кадәр чорга кластерлы яқын килү нигезендә Татарстан Республикасының житештерү көчләрен үстерү һәм урнаштыру» программасы.
2. «Гомуми (гаилә) практикасы» республика максатчан программасы.
3. 2005-2010 елларга Татарстан Республикасы социаль-иқтисади үсеш программасы.
4. «2009-2011 елларга Татарстан Республикасында туризм өлкәсен үстерү» республика максатчан программасы.
5. 2015 елга кадәр Татарстан Республикасында фәнни һәм инновацион эшчәнлекне үстерү стратегиясе.
6. «2006 - 2010 елларга Татарстан Республикасы транспорт комплексын үстерү» республика максатчан программасы.
7. «Татарстан Республикасында агросәнәгать комплексын үстерү» өстенлекле милли проекты.
8. «2008 - 2012 елларга Татарстан Республикасы авыл хужалыгын үстерү» республика максатчан программасы.
9. «Татарстан Республикасының экологик иминлек концепциясе (2007-2015 елларга)» программасы.
10. «Татарстан Республикасы су ресурсларын саклау һәм алардан нәтижәле файдалану» максатчан комплекслы программасы.

11. «2004 - 2010 елларга суүткәргеч-канализация хужалыгын төзү һәм реконструкцияләү» максатчан комплекслы программасы.
12. 2004-2010 елларга Татарстан Республикасы торак-коммуналь комплексын реформалаштыру һәм модернизацияләү программасы.
13. Татарстан Республикасы транспорт комплексын үстерүнең озак сроклы стратегиясе (тотрыклы үсеш позициясе).
14. «2008-2012 елларга Татарстан Республикасы территориясендә автомобиль юллары челтәрен үстерү һәм 2017 елга кадәр үсеш перспективалары» программасы проекты.
15. Татарстан Республикасы территориясе буенча «Балтика-Кытай» яңа автоюл коридоры составында «Санкт-Петербург - Казахстан» Россия участогын төзү концепциясе.
16. 2010 елга кадәр һәм перспективада 2030 елга кадәр Татарстан Республикасын демографик үсеше комплекслы программасы.
17. 2018 елга кадәр чорга Татарстан Республикасы урман хужалыгын үстерү стратегиясе.
18. Татарстан Республикасының урман планы.
19. «2013 елга кадәр агачны тирәнтен эшкәртү куәтләрен үстерү һәм яңа урман массивларын үзләштерү» максатчан программасы.
20. «2010 елга кадәр эчә торган су» республика программасы.
21. 2015 елга кадәр Татарстан Республикасы коммуналь комплексында канализация хужалыгы һәм жылылык белән тәмин итү системалары Озак сроклы максатчан программасы
22. 2006-2020 елларга Татарстан Республикасының ягулык-энергетика комплексын үстерү программасы.
23. «Татарстан Республикасында мәгълүмат һәм коммуникация технологияләрен үстерү («Электрон Татарстан» 2008-2010 еллар)» республика максатчан программасы.
24. «2006-2010 елларга Татарстан Республикасында энергия ресурсларының нәтижәлегеле» программасы.
25. 2004-2010 елларга Татарстан Республикасында инновация эшчәнлеген үстерү республика программасы.
26. 2007-2010 елларга Татарстан Республикасының жиңел сәнәгатен үстерү концепциясе.
27. 2006-2010 елларга куллану өлкәсен үстерү, житештерү һәм алкоголь продукциясен сату концепциясе.
28. Татарстан Республикасында глобаль финанс кризисы йогынтысының тискәре нәтижәләрен бетерү буенча алдан күрүче региональ программа (Комплекслы план).
29. Татарстан Республикасын территориаль планлаштыру схемасы.
30. Татарстан Республикасының территориаль икътисади сәясәт концепциясе проекты.
31. Татарстан Республикасы төзелеш һәм объектлары исемлеге белән Татарстан Республикасы ижтимагый инфраструктурасын үстерүнең озак сроклы концепциясе.
32. 2011 - 2013 елларга халыкны эш белән тәмин итүгә ярдәм итү республика

программасы.

33. 2010-2020 елларга Татарстан Республикасында биотехнологияләрне үстерү программасы.
34. 2010-2014 елларга Татарстан Республикасы нефть-газ-химия комплексын үстерү программасы.
35. Арча муниципаль районында Габдулла Тукайның тууына 125 ел тулуга әзерлек һәм аны уздыру буенча төп чараларның республика планы.

Арча муниципаль районы программалары

1. 2007-2010 елларга Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының социаль-иқтисади үсеш программасы.
2. Арча шәһәренең Генераль планы.
3. «2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты.

Схеманы эшлэгәндә 1:50 000 масштабндагы топографик нигезләр (кәгазь чыганақларда һәм растрлар рәвешендә цифрлы), шулай ук булган картографик материаллар һәм аэрофото сурәтләр материаллары кулланылган.

Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы «Татинвестгражданпроект» ДУП, «Предприятиеләрне реформалау үзәге» автоном коммерциягә карамаган оешмасы, «Татводпроект» институты» ААЖ белгечләре коллективы тарафыннан түбәндәге составта башкарылды:

Бүлекләр:	
АПМ-5 башлығы	Романова И.Ю.
Проектның баш архитекторы	Маржохова Л.Б.
И.О. АПМ-5 проектының баш инженеры	Кандакова М.А.
АПМ-5 баш белгече	Жиһаншина Г.А.
1.ТЕРРИТОРИЯНЕҢ ПРОСТРАНСТВОСЫН ОЕШТЫРУ	
"Предприятиеләрне реформалаштыру үзәге" АКБО	
Проект житәкчесе	д.э.н., профессор М.Р.Сафиуллин
Төркем житәкчесе	И.Н.Платонов
Төркем житәкчесе	А.А.Фазлыев
Төркем житәкчесе	А.Р. Миңнеханова
Төркем житәкчесе	Г.В.Малязина
Төркем житәкчесе	А. Д. Шәмсиев
Төркем житәкчесе	М.А.Ильина
Төркем житәкчесе	И.Р.Хәйруллин
Төркем житәкчесе	д.э.н., профессор Д. Ш. Солтанова
Проектның әйдәп баручы киңәшчесе	А.Н. Усманов
Проектның әйдәп баручы киңәшчесе	к.э.н, А.А. Здунов

Проектның әйдәп баручы киңәшчесе	М.Г. Булатова
Проектның әйдәп баручы киңәшчесе	Т.А.Волкова
Проектның әйдәп баручы киңәшчесе	к.э.н, Л.А. Ельшин
«Татинвестгражданпроект» ДУП	
Әйдәп баручы архитектор	Заһидуллина Д.Н.
Әйдәп баручы инженер	Шакирова Л.Т.
II категорияле икътисадчы-инженер	А.В. Берваль
II категорияле икътисадчы-инженер	Г.Р. Хәмитова
III категорияле икътисадчы-инженер	Батыршина А.Р.
III категорияле икътисадчы-инженер	Зыятдинова Л.Р.
III категорияле икътисадчы-инженер	А.Р. Мөхәммәтвәлиева
III категорияле икътисадчы-инженер	Абдусаләмова М.И.
2. ТАРИХИ-МӘДӘНИ МИРАС	
Төркем житәкчесе	Зәбирова Ф.М.
Архитектор	Мөхәммәдиев А.М.
3. ТУРИСТЛЫК-РЕКРЕАЦИЯ СИСТЕМАСЫ	
Әйдәп баручы инженер	Кандакова М.А.
4.ТРАНСПОРТ - КОММУНИКАЦИОЯ ИНФРАСТРУКТУРАСЫ	
Инженер	Шәйхетдинов И.М.
5.Әйләнә-тирә мохитне саклау	
проектның баш инженеры вазыйфасын биләүче	Рысаева Ю.С.
Инженер-эколог	Гәрәев Л.А.
Инженер-эколог	Вичужанин Р.М.
6.ТЕРРИТОРИЯНЕ БЕРЕНЧЕЛ ӘЗЕРЛӘУ	
Төркем житәкчесе	Хәйруллина И.В.
III категорияле инженер	Чернобровкина О.Ю.
7.ИНЖЕНЕР-ТЕХНИК ИНФРАСТРУКТУРА	
"Татводпроект" институты" ААЖ, проектның баш инженеры	Долгова Ю.М.
8.ГРАЖДАННАР ОБОРОНАСЫ ИНЖЕНЕР-ТЕХНИК ЧАРАЛАРЫ МЕРО-ГАДӘТТӘН ТЫШ ХӘЛЛӘР НЕ КИСӘТҮ ЧАРАЛАРЫ	
Төркем житәкчесе	Кузнецов В. Е.
I категорияле инженер	Титова Г. К.
II категорияле инженер	Борисов И.О.

Проект составы

Документ исеме

1 өлеш

<i>Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы</i>
1 том
Территорияль планлаштыру турында нигезлэмэләр
Территорияль планлаштыру схемалары
2 өлеш. Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы проекты нигезләү
АРЧА МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫН
<i>Арча муниципаль районының социаль-икътисади һәм территорияль-пространство үсеше</i>
2 том
ТЕКСТ МАТЕРИАЛЛАРЫ
1 китап
2 китап
График материаллар
<i>Әйләнә-тирә мохитне саклау (ООС)</i>
3 том
ТЕКСТ МАТЕРИАЛЛАРЫ
График материаллар
<i>Инженерлык-техник инфраструктура</i>
4 том
ТЕКСТ МАТЕРИАЛЛАРЫ
График материаллар
<i>ИТ МГО и ЧС</i>
5 том
ТЕКСТ МАТЕРИАЛЛАРЫ
График материаллар
<i>Альбом Иллюстратив материал</i>
6 том
<i>Кушымта</i>
7 том
7.1 Китап
7.2 китап
<i>Торак пунктлар чикләрен билгеләү</i>
8 том
ТЕКСТ МАТЕРИАЛЛАРЫ
График материаллар

**Арча районунын территориаль планлаштыру схемасының расланган өлеше
составындагы график материаллар**

	График материаллар	Масштабы
	Арча муниципаль районының жирле әһәмияттәге чаралары (төп сызым)	М 1:50 000

Нигезләүче материаллар составында график материаллар исемлеге

	График материаллар	Масштабы
1.	ТРның бүгенге таралыш системасында Арча муниципаль районының урыны	М 1:400 000
2.	ТРның киләчәк таралыш системасында Арча муниципаль районының урыны	М 1:400 000
3.	Территориядән бүгенге файдалану	М 1:50 000
4.	Арча муниципаль районының территориаль-пространство ягыннан оештырылуы	М 1:50 000
5.	Территориядән файдалануның аерым шартлары булган зоналар чикләре (гамәлдәге урыны)	М 1:50 000
6.	Территориядән файдалануның махсус шартлары булган зоналар чикләре (проект тәкъдиме)	М 1:50 000
7.	Әйләнә-тирә мохит торышын оптимальләштерү чаралары	М 1:50 000
8.	Урнашуның перспектив схемасы	М 1:120 000
9.	Агросәнәгать комплексын үстерү	М 1:110 000
10.	Урманнарны төп сакланыш категорияләре буенча бүлү	М 1:115 000
11.	Мәдәни мирас объектлары территорияләре һәм аларны саклау зоналары схемасы	М 1:50 000
12.	Туристлык-рекреация системасын үстерү	М 1:100 000
13.	Транспорт инфраструктурасы (гамәлдәге хәл)	М 1:80 000
14.	Транспорт инфраструктурасын үстерү	М 1:115 000
15.	Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең чикләрен үзгәртү	М 1:110 000
16.	Урман фонды жирләрнең чикләрен үзгәртү	М 1:115 000
17.	Федераль һәм региональ әһәмияттәге объектлар зоналары чикләре	М 1:115 000
18.	Территорияне инженер эзерләү	М 1:50 000
19.	Татарстан Республикасының ягулык-энергетика комплексы системасында Арча муниципаль районы	М 1:400 000
20.	Сәнәгать житештерүен үстерү	М 1:120 000
21.	Торак төзелеше өчен мәйданчыклар урнаштыру	М 1:85 000
22.	Торак пунктларның административ чикләре һәм тәкъдим ителә торган чикләре	М 1:115 000
23.	Жирләрне категория буенча бүлү	М 1:115 000

24.	Аларга карата генераль планнар эзерләү кирәклеген булмау турында карар кабул ителгән авыл җирлекләре чикләрендә урнашкан торак пунктларның чикләре картасы	М 1:50 000

1. Арча муниципаль районы территориясен планлаштыру схемасының максатлары һәм бурычлары

Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексы нигезендә:

«Территориаль планлаштыру территорияләргә тотрыклы үстерүне тәмин итү, инженерлык, транспорт һәм социаль инфраструктураларны үстерү, гражданның мәнфәгатьләрен һәм аларны төзүне тәмин итү, Россия Федерациясе, Россия Федерациясе субъектлары, муниципаль берәмлекләр мәнфәгатьләрен исәпкә алуны тәмин итү максатларында социаль, икътисади, экологик һәм башка факторлар жыелмасыннан чыгып, территорияләр билгеләнешен территориаль планлаштыру документларында билгеләүгә юнәлдерелгән».

Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы территорияль планлаштыру схемасының гомуми, социаль-икътисади һәм шәһәр төзелеше стратегик максаты булып муниципаль районның конкурентлыкка сәләтле һәм инвестицияләр җәлеп итүчән территориясен булдыру, аның социаль-икътисади үсешенә югары дәрәжәсенә ирешү, потенциалга туры килә торган социаль-икътисади үсешкә ирешү, хужалыкны территориаль оештыру һәм халыкны күчәрәп утырту системаларын, хезмәт базарын тигезләү тора, тулаем алганда, ул 2035 елга кадәр исәпләнгән срокка район территориясен тотрыклы үстерүне тәмин итә.

Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексы (190-ФЗ); «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» Федераль закон (131-ФЗ) нигезендә урнаштыру схемалы территориаль планлаштыру билгеләнә торган җирле (район) әһәмияттәге мәсьәләләргә түбәндәге объектлар керә:

1 муниципаль район чикләрендә электр белән тәмин итү һәм газ белән тәмин итү;

2 муниципаль район чикләрендәге торак пунктлар чикләреннән читтә гомуми файдаланудагы җирле әһәмияттәге автомобиль юллары, күперләр һәм башка транспорт инженерлык корылмалары (гомуми файдаланудагы автомобиль юлларыннан һәм федераль һәм региональ әһәмияттәге башка транспорт инженерлык корылмаларыннан тыш);

3 муниципаль район территориясендә җәмәгать тәртибен саклау буенча муниципаль милиция тарафыннан;

4 төп гомуми белем бирү программалары буенча башлангыч гомуми, төп гомуми, урта (тулы) гомуми белем бирү объектлары, балаларга өстәмә белем бирү объектлары (региональ әһәмияттәге учреждениеләрдә балаларга өстәмә белем бирүдән тыш) һәм муниципаль район территориясендә һәркем өчен мөмкин булган түләүсез мәктәпкәчә белем бирү, шулай ук каникул вакытында балаларның ялын оештыру;

5 муниципаль район территориясендә амбулатория-поликлиника, стационар-поликлиника һәм хастаханә учреждениеләрендә ашыгыч медицина ярдәме күрсәтү (санитар-авиация учреждениеләреннән тыш), йөклелек чорында һәм бала тапканнан соң хатын-кызларга медицина ярдәме күрсәтү;

6 көнкүреш һәм сәнәгать калдыкларын утильләштерү һәм эшкәртү;

7 муниципаль район территориясендә жирлекара күмү урыннарын карап тоту, ритуаль хезмәтләр оештыру;

8 жирлекара китапханәләр тарафыннан халыкка китапханә хезмәте күрсәтү.

Моннан тыш, муниципаль район составына керүче жирлекләрне үстерү һәм тәмин итү өчен шартлар тудыру буенча жирле эһәмияттәге мәсьәләләр керә:

9 элементә, жәмәгать туклануы, сәүдә һәм көнкүреш хезмәтләре күрсәтү;

10 ял вакытын оештыру һәм мәдәният оешмалары хезмәтләре күрсәтү;

11 муниципаль район территориясендә жирле эһәмияттәге дөвалау-савыктыру урыннары һәм курортлар;

12 физик культура һәм массакуләм спорт.

Район территориясендә хәзерге вакытта күрсәтелгән объектлар системасы бар һәм функциягә кергәнгә күрә, территориаль планлаштыру жирле (район) эһәмияттәге объектларны саклау, үзгәртеп кору һәм төзү өчен күздә тотыла торган системаны урнаштыруны оптимальләштерүне күз алдында тоту.

Югарыда санап үтелгән инфраструктура объектлары торак урыннар һәм аерым хезмәт кушымтасы урыннары эшчәнлеген тәмин итү өчен булдырыла. Шуна күрә район дәрәжәсендә территориаль планлаштыру гамәлдәге торак пунктларның үсеш перспективаларын һәм яңа хезмәт кушымтасы урыннарын билгеләүдән башка гамәлгә ашырыла алмый.

Югарыда күрсәтелгән таләпләр нигезендә, муниципаль районның территориаль планлаштыру максаты түбәндәгечә формалаша:»муниципаль районның территориаль планлаштыруның максаты - жирлекләрнең үз территорияләрен тәшкил итүче көндәшлекле үз - үзенне тоту өчен тигез шартлар тәмин итә торган инфраструктура булдыру, жирле (район) эһәмияттәге капитал төзелеш объектларының урнашу һәм па - раметрларын билгеләү".

Территориаль планлаштыруның бурычлары.

Территориянең пространство үсешендә:

2. Муниципаль район территориясен акланмаган тыкшындан һәм үзләштерүдән саклауга юнәлдерелгән табигый-экологик каркас формалаштыру.

3. Мәдәни мирас объектларын саклау, матди булмаган мирасны саклау, аеруча саклаулы табигать территорияләре челтәрен үстерү.

4. Социаль - икътисади үсешнең өстенлекле юнәлешләрен билгеләү юлы белән муниципаль район территориясендә инвестицион жәлеп итүчәнлеген арттыру.

Социаль инфраструктурада:

1. Төп гомуми белем бирү программалары, өстәмә белем бирү һәм халыкка гомуми түләүсез мәктәпкәчә белем бирү буенча һәркем өчен мөмкин булган һәм түләүсез башлангыч гомуми, төп гомуми, урта (тулы) гомуми белем бирүне гамәлдәге мәгариф объектларын саклап калу һәм реконструкцияләү исәбенә оештыру.

6. Муниципаль район территориясендә ашыгыч медицина ярдәме (санитар-авиациядән тыш), беренчел медицина ярдәмен күрсәтүне оештыру-

сәламәтлек саклауның гамәлдәге объектларын саклау һәм реконструкцияләү исәбенә амбулатор-поликлиника, стационар-поликлиника һәм хастаханә

учреждениеләрендә ашыгыч медицина ярдәме һәм кичектергесез медицина ярдәме күрсәтүне оештыру.

7. Муниципаль район халкын мәдәни тәрбия һәм ял итү хезмәтләре белән тәэмин итү, гамәлдәге мәдәни - ял объектларын саклап калу һәм реконструкцияләү юлы белән жирле халык ижатын үстерү өчен шартлар тудыру.

8. Муниципаль район территориясендә физик культура һәм спорт объектларын саклап калу һәм төзү юлы белән физик культура һәм массакүләм спортны үстерү өчен шартлар булдыру.

Транспорт инфраструктурасында - бердәм икътисади һәм транспорт пространствосын тәэмин итү өчен шартлар тудыру, муниципаль район чикләрендә авыл пунктлары арасында транспорт инфраструктурасының гамәлдәге база объектларын саклап калу һәм модернизацияләү юлы белән халыкның һәм товарларның район буенча хәрәкәт итү ирегән һәм аның чикләреннән чыгу ирегән булдыру.

Инженерлык инфраструктурасында - инженерлык системаларын үстерү исәбенә сыйфатлы коммуналь хезмәтләр күрсәтү, түбәндәге юнәлешләр буенча:

2. Жирлекләрдә электр һәм газ белән тәэмин итүнең база объектларын саклау һәм модернизацияләү, яңа объектлар булдыру.

3. Төзелештә инженерлык коммуникацияләре системаларын үсеш перспективаларын исәпкә алып үстерү.

4. Инженерлык инфраструктурасы объектларында һәм инженерлык коммуникацияләре системаларында энергияне сак тоту буенча максатчан сәясәт үткөрү.

Экологик хәлне яхшырту һәм әйләнә-тирә мохитне саклау бурычлары:

5. Хужалык мохитенең төп компонентларының: атмосфера һавасының, жир өсте һәм жир асты суларының, жир асты байлыкларының, туфракның пычрануыннан, ярлыланудан, деградацияләүдән һәм башка тискәре йогынтыларыннан саклау.

6. Биологик һәм ландшафт төрлеләген саклау һәм арттыру.

7. көнкүреш һәм сәнәгать калдыкларын утильләштерүне һәм эшкәртүне оештыру.

8. Муниципаль район территориясендә әйләнә-тирә мохитне пычратуның системалы мониторингын оештыру.

Территорияне табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән яклау буенча бурычлар - муниципаль район территориясендә табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләр килеп чыгу куркынычын киметү һәм аның нәтижәләрен киметү буенча чараларны оештыру һәм гамәлгә ашыру.

Территориаль планлаштыру схемасы карарлары түбәндәге принципларга нигезләнә:

- социаль, транспорт - коммуникация, инженер-техник инфраструктура, рекреация һәм спорт - сәламәтләндерү комплексларын, үсеш программаларын, күрше муниципаль берәмлекләренең һәм тулаем республиканың инвестиция проектларын исәпкә алып формалаштыру.
- районның авыл хужалыгында ресурс потенциалын үстерү, сәнәгатьнең

- эшкәртү продукциясен үстерү;
- территорияне табигатьтән нәтижәле файдалану һәм территориянең уникаль табигый комплексы, аның табигый-географик үзенчәлекләре, шулай ук әлеге һәм киләчәк буыннар мәнфәгатьләрендә табигать ресурсларын саклау ядкарьләре исәбенә тотрыклы үстерү;
 - туристлык-рекреация эшчәнлегенә нәтижәлеләген күтәрү, балаларның һәм гаилә ялын оптималь яраштыру һәм үстерү, мәдәни-күңел ачу һәм туристлык-спорт идарәсе. Аучылык һәм балык тотуны оештыру өчен шартлар тудыру;
 - табигый мохиткә антропоген йөкләнеш дәрәжәсен киметү өчен коммуналь инфраструктура системаларын гамәлгә ашыруны исәпкә алып, территориаль планировка буенча гамәлләрнең эзлеклеләген саклау, рациональ планлаштыру структурасын оештыру, функ-наль һәм аннан соңгы шәһәр төзелеш зоналарын гамәлгә ашыру;
 - жирле әһәмияттәге капитал төзелеш объектларын рациональ урнаштыру.

2. АРЧА МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ ТУРЫНДА ГОМУМИ БЕЛЕШМӘ

Арча муниципаль районы Татарстан Республикасының төньяк - көнбатышында, республика башкаласын Казан шәһәре Киров өлкәсе, Удмуртия Республикасы һәм Пермь өлкәсе белән тоташтыручы транспорт магистральләрендә, файдалы икътисади - географик халәттә, ресурслар белән житәрлек тәмин ителгән (руда булмаган файдалы казылмалар, урман, су, жир ресурслары).

2010 елның 1 гыйнварына Арча муниципаль районының административ корылышы 1 шәһәр жирлегенә һәм 28 авыл жирлегенә тарафыннан тора, алар арасында 128 торак пункт бар, шул исәптән 1 район әһәмиятендәге шәһәр, 65 авыл (село), 54 авыл (деревня), 7 поселок һәм бер тимер юл разъезды бар. Районның административ үзәге-Арча шәһәре.

Шәһәрдә сәнәгать житештерүенә төп урыннары һәм сәүдә, көнкүреш хезмәт күрсәтү, сәламәтлек саклау һәм район әһәмиятен арттыру объектлары тупланган.

Арча муниципаль районынан Казанга транспорт белән 60 минутта барып житәргә мөмкин.

Арча районы территориясе үзләштерелү дәрәжәсе буенча уртача үзләштерелгән территорияләргә керә. Халыкның уртача тыгызлыгы 1 кв.км га 27,8 кеше (уртача республика күрсәткече 1 кв.км га 55,7 кеше тәшкил итә).

Арча муниципаль районы төньякта Марий Эл Республикасы һәм Татарстан Республикасының алты муниципаль районы белән чиктәш:

13 көнбатышта - Әтнә, Биектау муниципаль районы белән;

14 көнчыгышта - Балтач, Саба муниципаль районнары белән;

15 көньякта - Теләче, Питрәч муниципаль районнары белән.

Арча муниципаль районы территориясе нигездә елга үзәннәре киң, сөзәк түтәлләргә бүлгәләнгән калкулыклы тигезлекне тәшкил итә. Төньякта Ноқрат Увалларының тармаклары рельефта яхшы күренә.

Арча муниципаль районы территориясендә төзелеш материаллары һәм жирле әһәмияткә ия булган изделиялар өчен минераль чимал чыганакалары

разведкаланган һәм эксплуатацияләнә. Сарай-Чокырча балчыклы чимал ятмасы, Арча кирпеч чималы чыгару һәм Күпербаш известь чыганагы үзләштерүгә жәлеп ителгән.

Татарстан Республикасы составында Арча муниципаль районы Идел буе федераль округына, Европа макроикътисади зонасына һәм Идел буе икътисади районына керә.

Арча муниципаль районы Татарстан Республикасының 43 муниципаль районынан берсе булып тора һәм Кама алды икътисади районы составына керә (аңа Арча, Балтач, Кукмара, Мамадыш, Балык Бистәсе, Саба, Теләче муниципаль районнары керә).

Кама алды икътисади районы икътисады агросәнәгать комплексы предприятиеләренә, төзелеш материаллары сәнәгатенә, азык-төлек сәнәгатенә нигезләнә. Республиканың бу өлешендә торф, төзелеш материаллары һәм минераль сулар запасы бар.

Аның икътисады шактый өлештә авыл хужалыгы, азык-төлек сәнәгате, төзелеш материаллары сәнәгате, эшкәртү сәнәгате, төзелеш, жиңел сәнәгать, шулай ук транспорт һәм хезмәт күрсәтүләр өлкәсе тарафыннан тәкъдим ителгән.

Кама алды икътисади зонасының стратегик үсешенә өстенлекле юнәлешләре-авыл хужалыгын интенсификацияләү һәм авыл хужалыгы продукциясен эшкәртү, хезмәт күрсәтү өлкәсен үстерү (кунаклар - тигез һәм юл буе сервисын, аграр туризмны, ял көне туризмын үстерү һ.б.), халык һөнәрчелеген яңарту, агач эшкәртү һәм агачтан эшләнмәләр ясау, төзелеш материаллары житештерү.

Арча муниципаль районы территориясе буенча магистр газүткәргечләре һәм нефть үткәргечләре системасы, муниципальара эһәмиятле автомобиль юллары, тимер юл магистралә уза, алар Россия Федерациясе төбәкләренә һәм Татарстан Республикасы төбәкләренә йөкләр һәм пассажирлар агымын яңартуны тәмин итә. Әлеге магистраль транспорт коммуникацияләрен кисеп үтү үзәге булып Арча шәһәре тора.

Транспорт белән тәмин ителешнең социаль индикаторы күрсәткече буенча Арча районы транспорт белән уңайлы районнар төркеменә керә, анда әлеге күрсәткеч 1 сәгаттән артмый.

Арча муниципаль районының транспорт-географик эһәмияте якын киләчәктә республика һәм Россия Федерациясе эчендә транспорт инфраструктурасының алга таба үсеше исәбенә йөк агымнары арту аркасында әкрәнләп арта бара.

Арча районы икътисадның аграр секторы өстенлек иткән районнарға карый (тулай продуктта авыл хужалыгы өлеше - 89%).

Арча муниципаль районының хужалык комплексы берничә фактор йогынтысында барлыкка килде, шул исәптән аның географик урыны һәм территориясен тарихи үзләштерү үзенчәлекләре аеруча зур роль уйнады.

Хәзерге вакытта Арча муниципаль районы икътисады шартлы рәвештә хужалык эшчәнлегенә өч секторына бүленә ала:

- чимал секторы: авыл хужалыгы, урман хужалыгы, чыгару сәнәгате;
- житештерү секторы: азык-төлек сәнәгате, төзелеш материаллары сәнәгате, урман эшкәртү сәнәгате, жиңел сәнәгать, полиграфия сәнәгате;

– инфраструктура секторы: транспорт, төзелеш, элемент, финанс, сәүдә, мәгариф, сәламәтлек саклау, рекреацион эшчәнлек һәм башка житештерү һәм социаль хезмәтләр.

Районның чимал секторының төп өлеше авыл хужалыгына туры килә, аны Арча муниципаль районында Татарстан Республикасының эре авыл хужалыгы товар житештерүчеләре - «ВАМИН Арча» АФ ЖЧЖ, «ВАМИН Мәржани» АФ ЖЧЖ, «Ак Барс Агро» ЖЧЖ, «Татарстан» АФ ЖЧЖ, «Северный» АФ ЖЧЖ һәм башка вак предприятиеләр тәкъдим итә. Өлеге секторда урман хужалыгын «Арча урманчылыгы» ДБУ һәм «Саба урманчылыгы» ДБУ тәкъдим итә.

Районның хужалык комплексында житештерү секторы, беренче чиратта, азык-төлек сәнәгате предприятиеләре тарафыннан тәкъдим ителде. Мәсәлән, «ВАМИН Татарстан» «Арча сөт комбинаты» ААЖ филиалы, «Арча сәүдә идарәсе» - икмәк комбинаты, «Арча элеваторы» ЖЧЖ һәм башка авыл хужалыгы продукциясен эшкәртү предприятиеләре. Азык-төлек сәнәгате предприятиеләреннән тыш, житештерү секторы Арча кирпич заводы «АСПК» ААЖендә эре кирпич житештерүчеләрнең берсе булып тора.

Арча муниципаль районы икътисадының инфраструктура секторы да шактый үсеш алган. Бу, беренче чиратта, мәгариф, сәүдә, транспорт һәм элемент, сәламәтлек саклау һәм торак-коммуналь хужалык кебек эш төрләренә кагыла. Өлеге сектор район икътисадының чимал һәм житештерү секторларын нормаль жайга сала.

Бер жан башына территорияль тулаем продукт күрсәткече буенча Арча муниципаль районы Мамадыш, Саба һәм Теләче муниципаль районнарыннан калыша, бу күрсәткеч Балтач һәм Кукмара муниципаль районнары белән бер дәрәжәдә диярлек.

Арча муниципаль районы халкының жан башына төп капиталга инвестицияләр күрсәткече 2009 елда 38,4 мең сум тәшкил итте, бу Кама алды икътисади зонасы районнары арасында иң югары күрсәткеч, эмма тулаем Татарстан Республикасы буенча алынган шундый ук күрсәткечтән 2 мәртәбә диярлек калыша.

Арча муниципаль районы буенча сәнәгать житештерүе индексының күрсәткече сәнәгать житештерүенең республика индексыннан түбәнрәк һәм Кама алды икътисадый зонасы буенча уртача алынган күрсәткечтән түбәнрәк.

Арча муниципаль районы авыл хужалыгы оешмаларында продукция житештерү индексы буенча Кама алды икътисади зонасы кысаларында Саба муниципаль районына гына барып, башкаларны узып китә.

Климат һәм туфрак шартлары буенча Арча муниципаль районы салкынча агроклимат зонасына керә. «Арча» метеорология станциясе мәгълүматлары буенча, явым-төшемнең уртача еллык күләме 530,4 мм тәшкил итә, шуларның 356,4 ммы вегетация чорында коела.

Үзенең табигый-климат шартлары буенча район Идел Арьягы (Чулман арьягы)1 нче урында урнашкан, уртача-континенталь төсләр белән характерлана.

Арча муниципаль районның төп туфрак төре булып соры туфрак һәм ачык соры урман-нары тора.

Арча муниципаль районының жир фонды 01.01.2010 елда 184,365 мең га тәшкил иткән. Барлык жирләр арасында авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләр

(82%) һәм урман фонды жирләре (12.4%) өстенлек итә. Арча муниципаль районы территориясендә су фонды жирләре, махсус саклана торган территорияләр жирләре һәм жир запаслары юк

«Татарстан Республикасының авыл хужалыгы» федераль дәүләт статистика хезмәтенен статистик җыентыгында китерелгән мәгълүматларга караганда

«Идел арьягы», «Кама алды» терминнары жирле әһәмияткә ия һәм алар Идел буе яки рус тигезлегә анализында югала. 2010 елның 1 гыйнварына, барлык милек рәвешләрендәге авыл хужалыгы оешмалары тарафыннан 4568, 63 млн. сум тулай продукция житештерелгән, бу республика буенча әлеге күрсәткечнең 3,9%ын тәшкил итә. Республиканың барлык районнары арасында Арча районы тулаем продукция житештерү буенча икенче урында һәм Кама алды икътисади зонасы районнары арасында беренче урында тора.

Районның авыл хужалыгы житештерүенен төп юнәлеше - яшелчәчелек һәм ит терлекчелеге өчен үтерелә торган үсемлекчелек. Өстәмә тармаклар - терлек азыгы, бәрәңге житештерү, ашылык житештерү, ат үрчетү, сарык үрчетү, умартачылык.

Арча муниципаль районында яшәүчеләр саны 1.01.2010 елга Татарстан Республикасы буенча Дәүләт статистикасы федераль хезмәтенен территориаль органы мәгълүматлары буенча 51,2 мең кеше (Татарстан Республикасында халык санының 1,4 % ы) тәшкил иткән.

Соңгы елларда Арча муниципаль районы халкының табигый артуы тотрыклы рәвештә тискәре мәгънәгә ия, бу туучылар коэффициентларынан үлүчеләр коэффициентларының күбрәк булуы нәтижәсе булып тора. Халыкның табигый кимүе нәтижәсендә район халкының гомуми санының кимүе күзәтелә.

Статистик мәгълүматлар буенча табигый үсеш коэффициенты 1.01.2010 елда 1000 кешегә -1,2 кеше тәшкил иткән. Республика халкының табигый арту күрсәткече фонында Арча муниципаль районы (1000 кешегә исәпләнгән 0,3 кеше) уңайсыз хәлдә һәм Татарстан Республикасының башка муниципаль районнары арасында 20 урында тора.

Арча муниципаль районында халыкның миграция үсеше 2009 елда уңай күрсәткечкә ия булды һәм ул 1000 кешегә 4,6 кеше тәшкил итте.

Арча районында туристлык-рекреация өлкәсе үсеш стадиясендә, бу түбәндәге алшартларга бәйле:

- район территориясенен бай тарихи-мәдәни һәм этнографик өлеше;
- үсеш алган мәдәни-танып белү объектлары челтәре (музейлар, музей комитетлары);
- жәлеп итүчән табигать ландшафтлары базасында махсус сакланылучы табигать территорияләренен кин челтәре;
- Арча районы территориясенен «2009-2011 елларга Татарстан Республикасында туризм өлкәсен үстерү» республика максатчан программасында билгеләнгән «Казан» туристлык-рекреацияүзләштерүнен перспектив зонасына керүе.

Республика муниципаль районнарының туристик-рекреацион потенциалына үткәрелгән бәяләү нәтижәләре буенча Арча районы потенциалны уртачадан түбәнрәк бәяләү дәрәжәсе белән характерлана.

Районның туристлык-рекреацион потенциалы уртачадан түбәнрәк булган торкемендәгә хәле инфраструктура үсешенә аз булуы, киеренке экологик хәл, шулай ук районның авыл - хужалык белгечлегә белән, табигый потенциалының түбән булуы белән бәйле.-

район башлыгы. Әмма районның бай тарихи-мәдәни, милли мохите мәдәни-танып-белү, экскурсия, фестиваль, вакыйга, этнографик-дини төрләрне үстерү өчен шартлар тудыра.

Арча районы территориясендә, нигездә, мәдәни - танып - белү объектлары һәм районның милли коло-ритмы булуы, мәдәни-танып-белү, экскурсия, этнография, экскурсия - дини, вакыйгалар, фестиваль, туризм һәм рекреация төрләре үсешә, шулай ук аеруча саклаулы табигый территорияләре булу туризмның экологик һәм мажаралы төрләре белән таныштыру мөмкинлеген күрсәтә.

Соңгы елларда Арча районында әйләнә - тирә мохитнең тиешле сыйфатына ирешү, табигый ресурсларны саклауны тәэмин итү, алардан рациональ файдалану һәм яңадан торгызуга ирешү мөмкинлегә бирми торган берничә житди проблема тупланган.

Арча районында экологик куркынычсызлык проблемаларының рангланган Исемлегә үз эченә ала:

□ агросәнәгать предприятиеләре, азык - төлек һәм ягулык сәнәгәте предприятиеләре, шулай ук авто - транспорт предприятиеләре атмосфера һавасының пычрануы югары дәрәжәдә;

централизован үзәкләштерелгән су белән тәэмин итү системасы буенча халыкка бирелә торган эчәргә яраклы суны химик пычрату;

- агросәнәгать һәм торак-коммуналь комплекс предприятиеләренә өске су объектларын пычратуы;

автотранспорта автотранспорттан һәм сәнәгать предприятиеләренән озак вакытлы пычраткыч матдәләр чыгару нәтижәсендә туфракны аккумулялированные пычрату;

□ әйләнә-тирә табигый мохит пычрануының экологик куркынычы көнкүреш һәм сәнәгать калдыкларын оештырылмаган саклаудан;

□ сәнәгать предприятиеләрендә объектларның экологик куркынычы, воз-экологик аварияләр һәм һәлакәтләр мөмкинлегә.

Комплекслы бәяләү нәтижәләре буенча Арча муниципаль районында техноген йөкләнеш дәрәжәсе уртача дәрәжәдән югары. Туфракларның ачылуы һәм эродирлануы, минераль ашламалар һәм пестицидлар куллану, терлекчелек калдыклары барлыкка килү - төп факторлар. Алда санап үтелгән барлык күрсәткечләрнең дә зурлыгын арттыру тенденциясен билгеләп үтәргә кирәк.

Арча районы Татарстан Республикасының 6 муниципаль районы белән чиктәш. Күрше ике муниципаль берәмлектә - ях – Балтач һәм Саба – Арча районындагы кебек үк (уртача дәрәжәдән югарырак), Этнә муниципаль районында техноген йөкләнешнең дәрәжәсе уртачадан түбәнрәк, Биектау һәм Теләче

муниципаль районнарында уртача дәрәжәдән түбәнрәк. Марий Эл Республикасының Арча муниципаль районы белән чиктәш муниципаль берәмлекләре буенча мәгълүмат юк.

АРЧА МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫН ТЕРРИТОРИАЛЬ ПЛАНЛАШТЫРУ ЧАРАЛАРЫ ИСЕМЛЕГЕ

Бүлек составында аларны үтәү тәртибе буенча төрле чаралар эшләнде: беренче чират - 2020 елга кадәр гамәлгә ашыру срогы, 2035 елга кадәр.

Әлеге бүлекне эшләү өчен нигез булып фаразлау һәм норматив-хокукий характердагы түбәндәге документлар хезмәт итте:

- Татарстан Республикасын территориаль планлаштыру схемасы проекты;
- федераль һәм республика тармак программалары.

Барлык чаралар да төркемнәргә берләшкән.

1. 3.1 бүлектә чаралар төркеме район территориясен заманча планлаштыруны оештыруны оптимальләштерү буенча тәкъдимнәрне үз эченә ала.

2. 3.2 нче бүлектәге чаралар төркемендә тулаем район авылларын жирлекләр һәм торак пунктлар буенча фаразлау буенча тәкъдимнәр бар.

3. Территориаль планлаштыру буенча 3.3, 3.4, 3.5 бүлекләрендәге чаралар төркеменә Арча муниципаль районының матди житештерү һәм икътисади ярдәмче системасы өлкәсен перспектив үстерү буенча тәкъдимнәр керә, шул исәптән төп өч житештерү тармагы - сәнәгать, урман хужалыгы һәм агросәнәгать комплексы.

4. 3.6 бүлектәге чаралар төркеменә Арча муниципаль районының социаль инфраструктурасын үстерү буенча тәкъдимнәр керә, шул исәптән мәгарифнең, сәламәтлек саклауның, мәдәниятнең сыйфатын арттыру, районда физкультура һәм спорт, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтүнең алга таба үсеше мәсьәләләре дә керә.

5. 3.7 нче бүлектәге чаралар төркеменә районның тарихи-мәдәни мирасын саклау һәм үстерү буенча тәкъдимнәр керә.

6. 3.8 нче бүлектәге чаралар төркеме туризм һәм ял итү комплексын перспективалы үстерү, шулай ук район территориясендә туристлык-рекреация инфраструктурасы объектларын урнаштыру буенча тәкъдимнәрне чагылдыра.

7. 3.9 бүлектәге чаралар төркеменә Арча муниципаль районының транспорт-коммуникация инфраструктурасын перспективалы үстерү буенча, шул ук вакытта район территориясе буенча федераль һәм төп региональ автомобиль юллары, тимер юл магистральләре узунлыгын исәпкә алып, тәкъдимнәр керә.

8. 3.10 бүлектәге территориаль планлаштыру чаралары төркеменә, электр белән тәэмин итү, газ, элемтә, су белән тәэмин итү һәм су бүлеп бирү объектларын төзү, реконструкцияләү һәм модернизацияләү мәсьәләләрен дә кертеп, инженер-техник чаралар керә.

9. 3.11 бүлектәге территориаль планлаштыру чаралары төркеме әйләнә-тирә мохитне саклау таләпләрен һәм нормативларын үтәү мәсьәләләрен һәм тәкъдимнәрен чагылдыра.

10. 3.12 бүлектәге чаралар төркеме жирле үзидарәне территориаль оештыру мәсьәләләрен үз эченә ала, моңа торак пунктларның чикләрен, авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең һәм урман фондының чикләрен үзгәртү буенча

тэкъдимнэр дэ керэ.

11. 4 бүлектэ Арча муниципаль районы территориясен файдалануның махсус шартлары булган зоналар күрсәтелгән.

Территориаль планлаштыру схемасы проектын раслаганнан соң, территориаль планлаштыру чаралары исемлеге жирле әһәмияттәге капитал төзелеш объектларын урнаштыру зоналарын планлаштыру буенча документлар әзерләү сроклары, планлаштырылган объектларны проектлау һәм төзү сроклары билгеләнә торган тормышка ашыру планы өчен нигез булачак.

3.1. Территориянең пространство үсеше

Тарихи яктан заманча функциональ-планлаштыру структурасы Этнә, Питрәч, Теләче, Саба, Биектау, Балтач муниципаль районнары белән тыгыз элемтәдә тора.

Проект тэкъдимнәре төп проблеманы хәл итүгә юнәлдерелгән: территорияне аның балансланган - пространство оешмасы хисабына, территориаль оештыру.

Районның планлаштыру структурасын формалаштыру нигезенә түбәндәге төп принциплар салынган:

- районның планлаштыру структурасы күрше муниципаль берәмлекләр һәм республикалар территорияләренең планлаштыру структурасының состав өлеше булып тора;

- тэкъдим ителә торган планлаштыру структурасы районны берничә планлаштыру юнәлеше буенча ирекле рәвештә үстерергә мөмкинлек бирә;

- транспорт һәм инженерлык инфраструктурасын камилләштерү;

- халыкның таралышы һәм авылара халыкка хезмәт күрсәтү системаларын тәртипкә салу;

- районны рекреация районнарына бүлү;

- әйләнә-тирә мохитне саклау буенча чаралар үткөрү, шулай ук табигый ресурсларны саклау һәм рациональ файдалану күзлегеннән чыгып караганда, халыкка яшәү өчен иң уңайлы санитар-гигиена шартлары тудыру;

- төзелешнең яңа төрләрен оптималь һәм шәһәр төзелеше шартлары территорияләрендә урнаштыру;

- житештерү көчләрен фаразлап урнаштыру.

Төп нигезләмәләре проектлы планировка каркасы район үз эченә түбәндәгеләрне ала:

- урбанизацияләнгән каркасны алга таба үстерү һәм активлаштыру, күчерү системасын үстерү, планлаштыру үзәкләрен һәм ярдәмче үзәкләрен булдыру һәм формалаштыру;

- табигый-экологик каркасны үстерү;

- район территориясендә тарихи-мәдәни каркасны саклау һәм үстерү.

Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасы районның урбанизацияләнгән каркасын саклый һәм үстерә.

Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасы районның урбанизацияләнгән каркасын саклый һәм үстерә.

Территориаль планлаштыру схемасы район үзәге – Арча шәһәре белән төп кыйммәтләрнең радиаль системасы саклана. Транспорт-коммуникацион

коридорлар яңа автомобиль юлларын төзү, гамәлдәге автомобиль һәм тимер юлларны реконструкцияләү хисабына үсәчәк.

Районның иң көчле планлаштыру элементләре һәм төп план - тигезләү үзәкләре булып гамәлдәге автомобиль магистральләре (Казан-Малмыж (гамәлдәге һәм перспективалы), Арча – Марий Эл Республикасы, Олы Этнә – Ташкичү, Ашытбаш – Шушмабаш – Карадуган, Арча- Сеже булачак) Бу юнәлешләрнең планлаштырылган әһәмияте шунда ки, алар жирлекләрнең интенсив социаль-икътисади үсеше мөмкинлеген бирә.

Алга таба бу төп транспорт күрсәткечләре Арча муниципаль районының планлаштыру структурасында үзләрнең өстенлекле һәм өстенлекле булуын саклап калачак.

Территориянең планлаштыру вәзгыяте икенче дәрәжәдәге транспорт челтәрләрен көчәйтүне таләп итә, моның өчен проект тарафыннан район эчендәге жирлек үзәкләрен, шулай ук күрше муниципаль берәмлекләр белән берләштерүче гамәлдәге транспорт челтәрләрен реконструкцияләү тәкъдим ителә.

Перспективалы планлаштыру һәм транспорт челтәрләрен формалаштыру һәм үстерү перспективалы планлаштыру - Көнчыгыш структурасының төп элементларын – планлаштыру үзәкләре һәм ярдәмче үзәкләр формалаштыруны да күздә тотта.

Территорияне полицентрик оештыруны планлаштыру үзәкләрнең түбәндәге структурасы күздә тотыла:

-төп планлаштыру үзәге (беренче ранг) - Арча шәһәре, анда төп административ-эшлекле һәм хезмәт күрсәтүче учреждениеләр һәм районның күпчелек житештерү предприятиеләре тупланган, шәһәр тимер юл һәм автомобиль-автомобиль юллары кисешкән урында транспорт төене булып тора;

– икенче рангтагы үзәк (ярдәмче үзәк) төньякта - Яңа Кенәр авылы (ул районның төньягында жирлекара социаль һәм икътисади - икътисади үзәк һәм төп, Арча шәһәре белән берлектә район дәрәжәсендә үсеш ноктасы булачак) тәкъдим ителә;

- өченче ранг үзәкләре булып авыл жирлекләре үзәкләре тора.

Халыкның таралыш (урнашу) системасы. Халыкның таралыш системасында 28 авыл жирлеге һәм бер шәһәр жирлеге бар. Торак пунктларның саны-128. Территориаль планлаштыру схемасында кеше яшәмәгән 6 торак пункт бар, аларны дача торак пунктларын үстерү тенденциясе белән бәйлә рәвештә, сезонлы яки икенче торак үсеше яки зур булмаган фермер хужалыкларын урнаштыру өчен куллану мөмкин, мәсәлән: Иске Кишеттә «Татарстан» агрофирмасы ЖЧЖнең жәйге лагере һәм умартачылыгы, Сарай-Чокырча тимер юл разъездында- Кура МТСының мөгезле эре терлек фермасы урнашкан.

Район халкының гомуми саны арту белән бергә, халыкның уртача тыгызлыгы күрсәткече үсеше фаразлана. Каралган күрсәткечнең шактый үзгәрүе, халык тыгызлыгы буенча бер төркем авыл жирлекләренең башка төркемнә күчүе белән бергә, районның 6 авыл жирлегендә: беренче чиратта- Кушлавич (1 кв. км га 10,0 - 8,7), Наласа (1 кв. м. га 19,9- 20,5), Яңа Кишет (1 кв. м. га 13,0- 15,1), хисап чорына- Носы (1 кв. км га 17,4- 12,9), Урта Курса (15,5- 13,9).

Арча муниципаль районының табигый, социаль-икътисади, демографик шартларының ярашуы агросәнәгать комплексын үстерү, сәнәгать һәм житештерү -

эшлекле функцияларне үтәү өчен уңайлы.

Арча халкын эш белән тәэмин итү системасында районның үзәк өлеше иң тыгыз торак урбанизацияләнгән территориядә: Марий Эл Республикасы- Казан – Арча – Малмыж һәм Казан - Әгерҗе тимер юл магистрале буенда урнашкан. Территориянең уңайлы транспорт-географик хәле, үсеш алган коммуникацияләр зонадагы торак пунктлары, шулай ук якин - тирә авыл жирлекләре торак пунктлары арасында бәйләнешләр булуны тәэмин итә. Арча шәһәрндә һәм Наласа, Яңа Кенәр авылларында сәнәгать предприятиеләре урнашкан, туризм-рекреация эшчәнлегә үсә, агросәнәгать комплексы предприятиеләре зонаның барлык торак пунктларында бар.

Арча халкын эш белән тәэмин итү системасы үсешенә Арча муниципаль районы керә торган халыкның региональ таралыш системасы һәм төркем системасы үзәгә буларак Казан шәһәре йогынты ясыи.

Арча муниципаль районында авыл жирлеген заманча формалаштыру үзенчәлегә булып район территориясенә компактлы структурасы тора. Табигый, социаль-икътисади, демографик шартлар, агросәнәгать комплексы үсешә өчен уңайлы шартлар, житештерү-эшлекле функцияләр башкару буенча Арча муниципаль районы халыкның таралыш системасы буларак карала. Арча муниципаль районы эшчәнлегенә төп юнәлешә - авыл хужалыгы.

Социаль объектларны үзәкләштерү һәм аларны периферия торак пунктларында кыскарту нәтижәсендә халыкны бу объектларны локальләштерү үзәкләренә "тарту" мөмкин, нәтижәдә, бу зуррак торак пунктларда яки аларга якин торак пунктларда халык концентрациясенә китерергә мөмкин. Әйттик, муниципаль "2010-2012 елларга Арча муниципаль районы мәгариф учреждениеләре челтәрен үстерү" максатчан программада мәгариф учреждениеләренә сыгылмалы күп функцияле челтәрен үстерү күздә тотыла. Шуны да исәпкә алырга кирәк, белем бирү учреждениеләре челтәрен оптимальләштерүдә уңышлы нәтижәләргә ирешү мондый программалар барлыкка килүгә китерә, бу, үз чиратында, халыкны таралышының алга таба үзәкләшүенә китерәчәк. Шулай итеп, чагыштырмача тотрыклы рәвешенә икътисад һәм мәдәниятне үстерү өчен яңа барлыкка килгән таләпләр йогынты ясарга мөмкин. Яңа Кенәр авылынан тыш, үзәкләр һәм ярдәмче үзәкләр төзеләчәк, аларда төп социаль-икътисади объектлар тупланачак. Уңайлы социаль-демографик потенциалы булган торак пунктларга түбәндәгеләр керә: Шушмабаш (районның төньяк өлеше), Үрнәк (районның көнчыгыш өлеше), Яңа Кырлай (районның үзәк өлеше), Курса-Почмак (районның көньяк-көнчыгыш өлеше).

Хисап чорына һәр торак пунктта 200- 500 кешелек социаль хезмәт күрсәтү учреждениеләренә минималь жыелмасын урнаштыру планлаштырыла. Районда шундый 42 торак пункт бар. Мондый зурлыктагы торак пунктларның барысы да диярлек авыл хужалыгы берәмлегә базасы булып тора. 1-2 мең кеше яшәгән авылларда (Яңа Кенәр, Кәче, Шушмабаш авыллары), авыл жирлекләре өчен иң зурлардан саналган торак пунктларда хезмәт күрсәтү учреждениеләренә киңәюе, аларның күләмен арттыру, техник жиһазланышын үстерү мөмкинлегә тудырыла. Бер үк вакытта якин-тирә торак пунктларга хезмәт күрсәтү белән бергә урта мәктәп, амбулатория төзү һәм күпчелек учреждениеләренә сыйдырышлылыгын арттыру мөмкинлегә туа.

Арча районында халыкның перспективалы таралышының гомуми принцибы булып, житештерү-икътисади, мәдәни-көнкүреш һәм башка авылара элементләр нигезендә, аларның үзара бәйләнешле үсеш чикләрендә торак урыннарның бөтен системасын булдыру тора.

Шул ук вакытта халыкның таралыш системасын үстерү комплекслы гамәлгә ашырылырга: хезмәт, территориаль һәм башка ресурслардан рациональ файдалану, житештерүне оештыру һәм урнаштыру, табигый тирәлек формалаштыру һәм аны яхшырту, социаль һәм шәһәр төзелеше мәсьәләләрен хәл итү буенча чаралар белән дә тәмин ителергә тиеш.

Халыкның таралыш системасының үсеш фаразы халыкның урнашу, табигый - ресурс, икътисади, социаль-демографик, территориаль үсеш шартларын анализлауга нигезләнә.

Арча муниципаль районы территориясен үстерүнең иң мөһим стратегик бурычы - район халкының таралыш системасын алга таба камилләштерү:

бу халыкка уңайлы яшәү һәм үсеш өчен шартларны яхшырту мөмкинлегенә бирерчәк;

иң нәтижәле үсешкә һәм житештерү көчләрен урнаштыруга ярдәм итә алырлык шартлар тудырачак.

Проект нигезендә халыкның таралыш системасының гамәлдәге иерархиясе саклана, анда район таралыш системасының үзәге-Арча шәһәре. Ярдәмче үзәк булып Яңа Кенәр авыл җирлегенең Яңа Кенәр торак пункты тора. Арча муниципаль районының торак пунктларына характеристика 3.1.2 таблицада күрсәтелде.

Торак пунктларның зурлыклары үзгәрү сәбәпле, шулай ук Иске Айван авылын Арча шәһәре белән берләштерүгә бәйле рәвештә, районда халык таралышы структурасы бүленешендә кайбер үзгәрешләр булды (3.1.1 табл.).

Торак пунктларны халык саны буенча бүлү

Торак пунктның зурлыгы, кеше	Торак пунктлар саны						Торак пунктларда халык саны					
	берәмлек			%			кеше			%		
	2010	2020	2035	2010	2020	2035	2010	2020	2035	2010	2020	2035
Шәһәр торак пунктлары	1	1	1	0,8	0,8	0,8	17994	19121	19453	35,1	36,4	37,5
Авыл торак пунктлары:	127	126	126	99,2	99,2	99,2	33229	33347	32464	64,9	63,6	62,5
1000 нән күбрәк	1	2	3	0,8	1,6	2,4	2568	3768	4772	5,01	7,2	9,2
501 дән алып 1000 гә кадәр	13	14	13	10,1	11,0	10,2	9017	9465	8397	17,6	18,0	16,2
101 дән 500 гә кадәр	80	77	77	62,5	60,6	60,6	20180	18650	17938	39,4	35,5	34,6
51 дән 100 гә кадәр	16	16	15	12,5	12,6	11,8	1280	1245	1111	2,5	2,4	2,1
11 дән 50 гә кадәр	7	8	9	5,5	6,3	7,1	175	210	237	0,34	0,4	0,5
10 нан кимрәк	4	5	5	3,1	3,9	3,9	9	9	9	0,02	0,0	0,0
0	6	4	4	4,7	3,1	3,1	0	0	0	0	0,0	0,0
районда барлыгы	128	127	127	100	100	100	51223	52468	51917	100	100	100

Авыл жирлеге структурасын камилләштерүнең нигезе - торак пунктларны район үзәге белән тотрыклы һәм оптималь бәйләнеш белән тәмин итү максатларында, юл төзелеше. Автомобиль юллары өслегенең сыйфатын яхшырту хисап чорында районның барлык торак пунктларына да транспорт барып житүне тәмин итәчәк.

Моннан тыш, авыл торак пунктларын төзекләндерү дәрәжәсен үстерү, экологик һәм эстетик характеристиканы да кертәп, яшәү уңайлылыгының гомуми дәрәжәсен үстерү, шулай ук халыкны авыл жирлекләрендә калдыру һәм яңаларын жәлеп итү максатыннан, тормыш дәрәжәсен күтәрү мөһим.

Авыл жирлекләренең терәк чөлтәрен алга таба формалаштыру, яшәү тирәлеген яхшырту нигезендә районда халыкның таралыш системасын камилләштерү һәм үстерү күздә тотыла:

- Казан халыкны эш белән тәмин итү системасының күп функцияле үзәген үстерү (аңа Арча муниципаль районы керә), шулай ук районара функцияләренә үти торган Казан шәһәренең халыкның таралыш төбәк системасы үзәген ныгыту һәм көчәйтү;
- Арча шәһәрен социаль, сәнәгать, агросәнәгать, туристлык-рекреация үзәге буларак формалаштыру;
- социаль, агросәнәгать, сәнәгать һәм туристлык-рекреация функцияләрен үстерү нигезендә, Яңа Кенәр авылын жирлекарә үзәк буларак формалаштыру.

Халыкның санын һәм таралыш системасындагы ролен күрсәтәп, торак пунктларның перспективасына характеристика

Территория исеме	Халык саны (2035 ел, кеше)	Таралыш системасында роле
Арча	21215	
1. Арча шәһәре	19453	Административ, социаль, сәнәгать, агросәнәгать, туристлык-рекреация үзәге
2. Зур Бирезә авылы	265	Агросәнәгать үзәге
3. Васильева Божа авылы	361	Агросәнәгать үзәге
4. Күпербаш авылы	387	Агросәнәгать үзәге
5. Төбәк-Чокырча авылы	749	Агросәнәгать үзәге
Авыл жирлекләре		
Апаз	2133	
6. Апаз авылы	671	Административ, агросәнәгать үзәге
7. Каратай авылы	105	Агросәнәгать үзәге
8. Кызыл-Игенче авылы	57	торак пункт
9. Миржәм авылы	243	торак пункт
10. Пөшәңгәр авылы	410	Агросәнәгать үзәге
11. Хәсәншәех авылы	647	Агросәнәгать үзәге
Венета	269	
12. Венета авылы	143	Административ үзәк
13. Ермоловка авылы	41	торак пункт
14. Красная Горка авылы	21	торак пункт
15. Михайловка п.	43	торак пункт
16. Платоновка	21	торак пункт
Казанбаш	1156	
17. Казанбаш авылы	585	Административ, агросәнәгать үзәге, социаль үзәк
18. Алга-Көек авылы	129	торак пункт
19. Көтек авылы	157	Агросәнәгать үзәге
Кече Төрнәле авылы	61	Агросәнәгать үзәге
21. Иске Төрнәле авылы	177	Агросәнәгать үзәге
22. Тылаңгыр авылы	42	торак пункт
23. Четыре Двора п.	5	торак пункт
Кәче	1317	
24. Кәче авылы	1012	Административ, агросәнәгать үзәге
25. Абжабар авылы	0	Халыксыз торак пункт
26. Кишмәт авылы	0	Халыксыз торак пункт жәйге лагерь, умарталык өчен файдаланыла
27. Чулпан авылы	206	Агросәнәгать үзәге
28. Якты Көн авылы	99	Агросәнәгать үзәге
Кушлавыч	204	
29. Кушлавыч авылы	137	Административ, агросәнәгать үзәге
30. Иске Жөлби авылы	67	Агросәнәгать үзәге
Күпербаш	1369	

31 . Югары Мэтэскэ авылы	311	Административ, агросәнәгать үзәге
32.Казиле ав.	120	Агросәнәгать үзәге
33. Мөндеш авылы	470	Агросәнәгать үзәге
Территория исеме	Саны халык (2035 ел, кеше)	Күчерү системасы роле
34. Түбән Мэтэскэ авылы	468	Агросәнәгать үзәге
Наласа	1044	
35 б. Наласа авылы	811	Административ, сәнәгать, агросәнәгать үзәге, социаль үзәк
36, Урта Бирезә авылы	233	торак пункт
Яңа Кенәр	2882	
37. Яңа Кенәр авылы	2738	Административ, социаль, сәнәгать, агросәнәгать, туристлык-рекреация үзәге
38. Яңа Ашыт авылы	144	Агросәнәгать үзәге
Яңа Кишет	1422	
Яңа Кишет авылы	578	Административ, агросәнәгать үзәге, социаль үзәк
40 .Кышкар авылы	275	Агросәнәгать үзәге
41. Симетбаш авылы	115	Агросәнәгать үзәге
42. Иске Кишет авылы	454	Агросәнәгать үзәге
Яңа Кырлай	1013	
Яңа Кырлай авылы	547	Административ, социаль сәнәгать, агросәнәгать үзәге
44. Яңа Иябаш авылы	465	торак пункт
45. Пионер авылы	1	Агросәнәгать үзәге
Носы	524	
46. Носы авылы	270	Административ, агросәнәгать үзәге
47. Ишнарат авылы	78	торак пункт
48. Сәрдәбаш авылы	176	Агросәнәгать үзәге
Сеже	1192	
49 Сеже авылы	214	Административ үзәк
Мөрәле авылы	238	Агросәнәгать үзәге
51. Яңа Чишмә авылы	1	торак пункт
Яңа Чуриле авылы 52	568	Агросәнәгать үзәге
53. Починок-Поник п.	60	Агросәнәгать үзәге
54. Ташкич авылы	111	Агросәнәгать үзәге
Сикертән	655	
Сикертән авылы	172	Административ, социаль, агросәнәгать үзәге
56. Гөберчәк авылы	314	торак пункт
57 Казаклар авылы	96	Агросәнәгать үзәге
58. Чәмә-Елга авылы	73	Агросәнәгать үзәге
Курса-Почмак	1142	
59 Курса-Почмак авылы	503	Административ, социаль, агросәнәгать үзәге
60.Югары Масра авылы	77	Агросәнәгать үзәге

Корса тимер юл разъезды п.	270	торак пункт
62. Иске Масра авылы	161	Агросәнәгать үзәге
63. Иске Муй	131	Агросәнәгать үзәге
Урта Аты	849	
Түбән Аты авылы 64	399	Агросәнәгать үзәге
Территория исеме	Саны халык (2035 ел, кеше)	Күчерү системасы роле
65 Әрнәш авылы	1	торак пункт
66 Кылачы авылы	66	торак пункт
67. Урта Аты авылы	141	торак пункт
68. Урта Сәрдә авылы	242	Агросәнәгать үзәге
Урта Курса	969	
69 .Урта Курса авылы	220	Административ, агросәнәгать үзәге
70.Алан ав.	113	Агросәнәгать үзәге
71. Югары Курса авылы	179	Агросәнәгать үзәге
72. Сарай-Чокырча тимер юл разъезды	0	Халыксыз торак пункт, гамәлдә мөгезле эре терлекләр фермасы
73 йорт. Корайван ав.	72	Агросәнәгать үзәге
74. Түбән Курса авылы	224	Агросәнәгать үзәге
75. Сарай-Чокырча авылы	161	Агросәнәгать үзәге
Урта Пошалым	1048	
76. Урта Пошалым авылы	233	Административ, агросәнәгать үзәге
77. Югары Пошалым авылы	360	Агросәнәгать үзәге
78. Күлтәс авылы	180	Агросәнәгать үзәге
79. Түбән Пошалым авылы	275	Агросәнәгать үзәге
Иске Ашыт	866	
80. Иске Ашыт авылы	561	Административ, агросәнәгать үзәге
81. Печмәнтау авылы	164	Агросәнәгать үзәге
82.Иске Кенәр авылы	141	Агросәнәгать үзәге
Иске Кырлай	681	
83.Иске Кырлай авылы	292	Административ, агросәнәгать үзәге
84, Югары Эзәк авылы	103	Агросәнәгать үзәге
85 й. Иске Иябаш	181	Агросәнәгать үзәге
86. Өтнә авылы	105	торак пункт
Иске Чүриле	1200	
87. Иске Чүриле авылы	694	Административ, социаль, агросәнәгать үзәге
88. Ашабаш авылы	143	Агросәнәгать үзәге
Чүриле тимер юл разъезды	13	торак пункт
90. Татар Кәдрәге авылы	19	торак пункт

91. Штерэ авылы	331	Агросәнәгать үзәге
Сөрде	916	
92. Сөрде авылы	314	Административ, агросәнәгать үзәге
93. Югары Оры	180	Агросәнәгать үзәге
94. Кызыл Яр авылы	164	Агросәнәгать үзәге
95. Түбән Оры авылы	258	Агросәнәгать үзәге
Ташкичү	1753	
96. Ташкичү авылы	369	Административ, агросәнәгать үзәге
97	246	Агросәнәгать үзәге
98. Ашытбаш авылы	567	Агросәнәгать үзәге, социаль үзәк
99. Кысна авылы	151	Агросәнәгать үзәге
Территория исеме	Саны халык (2035 ел, кеше)	Таралыш системасы роле
100. Мәмсә авылы	308	Агросәнәгать үзәге
101. Наратлык авылы	91	торак пункт
102. Хәтнә авылы	21	Сәнәгать үзәге
Үрнәк	1231	
103. Үрнәк бистәсе	916	Административ, социаль, сәнәгать, туристлык-рекреация үзәге
104. Апайкина Гарь ав.	131	торак пункт
105. Бимәр авылы	1	торак пункт
106. Гарталовка п.	16	торак пункт
107. Казанка авылы	167	торак пункт
Утар Аты	841	
108. Утар Аты авылы	206	Административ, социаль үзәк
109. Югары Аты ав. Аты	253	Агросәнәгать үзәге
110. Субаш Аты ав. Аты	186	торак пункт
111. Орнашбаш авылы	196	Агросәнәгать үзәге
112. Өчиле	962	
113. Өчиле авылы	237	Административ, агросәнәгать үзәге
114. Югары Бирәзә ав.	222	Агросәнәгать үзәге
115. Иске Йорт ав.	105	Агросәнәгать үзәге
116. Күкчә Бирәзә ав.	95	Агросәнәгать үзәге

117. Чиканас авылы	303	торак пункт
Шурабаш	1069	
118. Шурабаш авылы	399	Административ, агросәнәгать үзәге, социаль үзәк
119. Байкал авылы	252	Агросәнәгать үзәге
120. Кече Өтнә авылы	0	Халыксыз торак пункт
121. Яна Сәрдә авылы	159	Агросәнәгать үзәге
122. Шура авылы	259	Агросәнәгать үзәге
Шушмабаш	1582	
123. Шушмаба авылы	1022	Административ, социаль, агропромышлен- үзәк
124. Илдус авылы	64	Агросәнәгать үзәге
125. Үгез-Елга авылы	55	торак пункт
126. Шекә авылы	441	Агросәнәгать үзәге
Яңасала	413	
127. Яңасал а авылы	259	Административ, агросәнәгать үзәге
128. Каенсар авылы	154	Агросәнәгать үзәге
Территория исеме	Саны халык (2035 ел, кеше)	Таралыш системасы роле
Барлыгы	51917	
Шул исәптән авыл	32464	

3.2. Халык саны фаразы

Арча муниципаль районы халкының перспективадагы саны Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы тарафыннан исәпләнде. Районның шәһәр һәм авыл җирлекләрендә яшәүчеләрнең перспектив саны, экологик чикләүләре, социаль һәм транспорт факторларын исәпкә алып, демографик процесслар узу тенденцияләренә нигезләнеп төзелде.

2009 елдан алып 2035 елга кадәрге чорга халык санын фаразлау халык саны артуны күздә тотта. Беренче чиратта, район халкының гомуми саны 52,5 мең кеше тәшкил итәчәк, хисап срогына - 51,9 мең кеше.

Арча шәһәре халкының фаразланган саны - 18,6 мең кеше, хисап чорына - 18,9 мең кеше. Районның 13 авыл җирлегендә халык саны арту күздә тотыла. Татарстан Республикасы өчен хас булган Арча муниципаль районында шәһәр халкының саны арту белән беррәттән, авылларда халык саны саклану тенденциясе дә күзәтелә. Шуңа да карамастан, авыл халкының саны хисап чорына 33,2 дән 33,0 мең кешегә кадәр кими.

3.2.1 нче таблица

Арча муниципаль районы халкының перспективадагы саны (кеше)

Территория исеме	2010	2020	2035
Шәһәр җирлекләре			
Арча	20521	20935	21215
Арча шәһәре	17994	18549	18881
Зур Бирәзә авылы	383	301	265
Васильева Божа авылы	396	366	361
Күпербаш авылы	468	392	387
Иске Айван авылы	588	572	572
Төбәк-Чокырча авылы	692	755	749
Авыл җирлекләре			
Апаз	2017	2162	2133
Апаз авылы	590	673	671
Каратай ав.	111	109	105
Кызыл-Игенче авылы	57	63	57
Миржәм авылы	250	253	243
Пөшәңгәр авылы	410	410	410
Хәсәншәех авылы	599	654	647
Венета	234	272	269
Венета авылы	136	147	143
Ермоловка авылы	34	44	41
Красная Горка авылы	19	23	21
Михайловка п.	45	47	43
Платоновка авылы	0	11	21
Казанбаш	1174	1184	1156
Казанбаш авылы	556	581	585

Территория исеме	2010	2020	2035
Алга-Көек авылы	124	135	129
Көтек авылы	164	163	157
Кече Төрнәле авылы	83	65	61
Иске Төрнәле авылы	188	181	177
Тылаңгыр авылы	54	54	42
Четыре Двора п.	5	5	5
Кәче	1205	1292	1317
Кәче авылы	923	991	1012
Абжабар авылы	0	0	0
Кишмәт авылы	0	0	0
Чулпан авылы	183	202	206
Якты Көн авылы.	99	99	99
Кушлавыч	234	213	204
Кушлавыч авылы	145	139	137
Иске Жөлби авылы	89	74	67
Күпербаш	1400	1375	1369
Югары Мәтәскә авылы	311	311	311
Казиле авылы	142	128	120
Мөндеш авылы	474	465	470
Түбән Мәтәскә авылы	473	471	468
Наласа	1013	1044	1044
Наласа авылы	758	817	811
Урта Бирәзә авылы	255	227	233
Яңа Кенәр	2712	2885	2882
Яңа Кенәр авылы	2568	2741	2738
Яңа Ашыт авылы	144	144	144
Яңа Кишет	1260	1471	1422
Яңа Кишет авылы	398	587	578
Кышкар авылы	275	275	275
Симетбаш авылы	138	132	115
Иске Кишет авылы	449	477	454
Яңа Кырлай	968	1014	1013
Яңа Кырлай авылы	547	547	547
Яңа Иябаш авылы	420	466	465
Пионер авылы	1	1	1
Носы	707	637	524
Носы авылы	320	303	270
Ишнарат авылы	91	89	78
Сәрдәбаш авылы	296	245	176
Сеже	995	1279	1192
Сеже авылы	277	225	214
Мөрәле авылы	288	250	238
Яңа Ключище авылы	0	1	1
Яңа Чүриле авылы	174	576	568
Починок-Поник п.	73	62	60
Ташкичү авылы	183	165	111
Сикертән	635	673	655
Сикертән авылы	172	172	172
Гөберчәк авылы	291	321	314

Территория исеме	2010	2020	2035
Казаклар авылы	96	96	96
Чәмә-Елга авылы	76	84	73
Курса-Почмак	1122	1189	1142
Курса-Почмак авылы	422	506	503
Югары Масра авылы	97	94	77
Курса тимер юл разъезды	277	270	270
Иске Масра авылы	187	180	161
Иске Муй авылы	139	139	131
Урта Аты	885	888	849
Түбән Аты авылы	399	399	399
Әрнәш авылы	2	1	1
Кылачы авылы	69	82	66
Урта Аты авылы	141	141	141
Урта Сәрдә авылы	274	265	242
Урта Курса	1080	1015	969
Урта Курса авылы	220	220	220
Алан авылы	143	128	113
Югары Курса авылы	187	185	179
Сарай-Чокырча разъезды	0	0	0
Корайван авылы	86	78	72
Түбән Курса авылы	235	232	224
Сарай-Чокырча авылы	209	172	161
Урта Пошалым	976	1082	1048
Урта Пошалым авылы	181	236	233
Югары Пошалым авылы	360	372	360
Күлтәс авылы	167	186	180
Түбән Пошалым авылы	268	288	275
Иске Ашыт	894	880	866
Иске Ашыт авылы	561	561	561
Печмән тау авылы	164	164	164
Иске Кенәр авылы	169	155	141
Иске Кырлай	803	705	681
Иске Кырлай авылы	324	300	292
Югары Өзәк авылы	130	108	103
Иске Иябаш авылы	227	187	181
Өтнә авылы	122	110	105
Иске Чүриле	1209	1203	1200
Иске Чүриле авылы	694	694	694
Ашабаш авылы	143	143	143
Чүриле тимер юл разъезды	13	13	13
Татар Кәдрәге авылы	19	19	19
Штерә авылы	340	334	331
Сәрде	1060	952	916
Сәрде авылы	348	321	314
Югары Оры авылы	217	189	180
Кызыл Яр авылы	187	170	164
Түбән Оры авылы	308	272	258
Ташкичү	1888	1823	1753
Ташкичү авылы	396	388	369

Территория исеме	2010	2020	2035
Акчишмә авылы	246	246	246
Аштытбаш авылы	615	598	567
Кысна авылы	152	152	151
Мәмсә авылы	374	325	308
Наратлык авылы	93	93	91
Хәтнә авылы	12	21	21
Үрнәк	1252	1258	1231
Үрнәк бистәсе	928	925	916
Апайкина Гарь авылы	106	122	131
Бимәр авылы	1	1	1
Гарталовка п.	33	32	16
Казанка авылы	184	178	167
Утар Аты	784	843	841
Утар Аты авылы	206	206	206
Югары Аты авылы	186	255	253
Субаш Аты авылы	186	186	186
Орнашбаш авылы	206	196	196
Өчиле	1026	1025	962
Өчиле авылы	260	260	237
Югары Бирәзә авылы	222	222	222
Иске Йорт авылы	126	126	105
Күкчә-Бирәзә авылы	95	95	95
Чиканас авылы	323	322	303
Шурабаш	1181	1150	1069
Шурабаш авылы	450	441	399
Байкал авылы	286	279	252
Кече Әтнә авылы	0	0	0
Яңа Сәрдә авылы	159	159	159
Шура авылы	286	271	259
Шушмабаш	1529	1585	1582
Шушмабаш авылы	966	1027	1022
Илдус авылы	55	57	64
Үгез-Елга авылы	67	60	55
Шекә авылы	441	441	441
Яңасала	459	434	413
Яңасала авылы	285	271	259
Каенсар авылы	174	163	154
Барлыгы	51223	52468	51917
Шул исәптән авыл халкы	33229	33919	33036

Искәрмә: Иске Айван авылы беренче чиратта Арча шәһәре чигенә керәчәк.

Табиғый үсеш

2010 елдан 2035 елга кадәр фаразланган чорда Арча муниципаль районы халкының табиғый кимү күрсәткече үсү күздә тотыла. Беренче чиратта (2020 ел) табиғый үсеш күрсәткечләре 1000 кешегә -3,3 кешегә (2010 ел башына 1000 кешегә -1,2 кеше) кимиячәк, шулай итеп, район республиканың уртача күрсәткечле муниципаль районнары төркеменә керәчәк.

Хисап чорына (2035 ел) табигый үсеш 1000 кешегә -3,9 кеше тәшкил итәчәк.

Миграция үсеше

2010 елдан 2035 елга кадәр Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы фаразы буенча, халыкның механик хәрәкәте үзгәрү күздә тотыла. Халык миграциясе үсеше күрсәткече 2009-2020 елларда артачак, аннары 2020-2035 елларда кимиячәк. 2020 ел башына Арча муниципаль районы күрсәткече 1000 кешегә 5,6 кеше тәшкил итәчәк, 2035 ел башына 1000 кешегә -3,3 кеше.

2010-2020 елларда Арча районының миграция үсеше күрсәткече Татарстан Республикасы муниципаль районнары күрсәткеченә уртача күрсәткечләре төркеменә керә. Әмма 2020-2035 елларда халыкның механик хәрәкәте күрсәткече түбәнрәк төркемгә керәчәк.

Демографик йөкләнеш

Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы халкының яшь составы фаразы Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы белешмәләре нигезендә исәпләнде.

3.2.2 нче таблица

Арча муниципаль районы халкының яшь структурасы (мең кеше).

Халык структурасы	2010	2020	2035
Халыкның гомуми саны	51,2	52,5	51,9
Шул исәптән, яшьтә:			
Хезмәткә сәләтле яшьтән яшьрәк	9,9	10,7	10,9
Эшкә сәләтле	30,2	30,3	30,1
Хезмәткә сәләтле яшьтән өлкәнрәк	11,1	11,5	10,9

2010 елдан 2035 елга кадәр чорда демографик йөкләнеш дәрәжәсе үсү фаразлана. 2020 ел башына бу күрсәткеч эшкә сәләтле 100 кешегә 73,3 кеше тәшкил итәчәк, ә 2035 елга 72,4 (2010 ел - 69,5) кадәр түбәнәя.

Татарстан Республикасы муниципаль районнары арасында Арча муниципаль районы 2 баллга бәяләнгән демографик йөкләнеш төркеменә керә (биш баллы шкала буенча уңай күрсәткеч 5 балл, тискәре - 1 балл тәшкил итә). Әлегә хәл бөтен хисап чорында сакланачак.

3.3. Сәнэгать житештерүен үстерү чаралары

Сәнэгать житештерүен үстерүнең төп юнәлешләре

Арча муниципаль районында сәнэгать житештерүен үстерүнең төп максаты - Сәнэгать житештерүенең үсеш темпларын арттыру, шул ук вакытта сәнэгатьнең тотрыклы үсеше ягыннан да, социаль аспектта да оптималь структурага ия булган өстәмә кыйммәт өлешен арттыру.

Югарыда баян ителгән максат түбәндәге максатлар комплексыннан тора:

1) эшкәртү производстволары продукциясен житештерү үсеше темпларын арттыру;

2) конкуренциягә сәләтле продукция житештерүне арттыру һәм сату базарын киңәйтү;

3) житештерү куәтләрен үстерү;

4) сәнэгатьтә югары технологияләрне үстерү;

5) гамәлдәге һәм яңа производстволарны үстерү;

6) продукция чыгаруда өстәмә кыйммәт өлешен арттыру;

7) зыянсыз предприятиеләр өлешен һәм уңай социаль рентабельле предприятиеләр өлешен арттыру;

8) уртача хезмәт хакын Татарстан Республикасында билгеләнгән минималь норматив темплар белән арттыру.

Арча муниципаль районында житештерү өлкәсен үстерүнең төп юнәлешләре киләчәктә территорияләрне булган барлык ресурслардан рациональ файдалану, территориянең шәхси өлкәләрен үзара килештереп һәм баланслы үстерү, шулай ук халыкның тормыш - көнкүрешен үстерүдә яңа чыганаclar жәлеп итү һәм булдыруны тәмин итүне позицияләүне күздә тоту.

3.3.1 нче
таблица

Арча муниципаль районында житештерү үсешенең фараз күрсәткечләре

Күрсәткечләр	үлчәү берәмлеге	2015	2020	2025	2030	2035
Тулай территориаль продукт күләме – (алга таба-ТТП)	млн. сумнарда	6965,1	8074,5	9360,6	10851,4	12579,8
Үзләрендә житештерелгән төяп жибәрелгән товарлар күләме	млн. сумнарда	1153,2	1336,9	1549,8	1796,6	2082,8

Арча муниципаль районының тулаем территориаль продукт күрсәткеченең артуы аның сәнэгате үсүгә бәйле. Элеккеге кебек үк, Арча муниципаль районында азык-төлек сәнэгате һәм төзелеш материаллары сәнэгате төп тармак булып калачак. Шулай ук агач эшкәртү сәнэгате дә үз урынын табарга тиеш.

Арча муниципаль районы азык-төлек сәнәгатенең заманча торышын анализлаудан чыгып, тармакның үткән казанышларын анализлап, продукциянең төп төрләрен житештерү киселешендә азык-төлек сәнәгате предприятиеләрен үстерүнең иң ихтимал перспективалы юлларын ачыкларга мөмкин.

Районның азык-төлек сәнәгате предприятиеләрен техник яктан яңадан жиһазлау, яңа техника кертү өчен шартлар тудыру, шулай ук производствоны заманча нигездә реконструкцияләү һәм модернизацияләү эшләре, конкуренциягә сәләтле яңа, югары технологияле производство булдыру зарур, бу тармакта тотрыклы югары үсеш юлларын тәэмин итәргә, предприятиеләрнең бюджет нәтижәлелеген арттырырга мөмкинлек бирерәк.

Ресурс потенциалы һәм үсеш сценарие нигезендә Арча муниципаль районының сәнәгать житештерүендә алга таба азык-төлек продуктларын житештерүне үстерү дәвам итәчәк, ул жирле халык тарафыннан да, башка муниципаль берәмлекләр халкы өчен дә, бигрәк тә Казан шәһәре өчен ихтыяж булуга йөз тотат.

Ваклап сату чөптәкләре операторлары брендлары продукциясен чыгару Арча муниципаль районы предприятиеләре өчен азык-төлек продуктлары житештерү күләмнәрен арттыру мөмкинлеге булып тора, бу өеге предприятиеләргә Россия базарына чыгу мөмкинлеге бирерәк. Ул продукциянең ассортиментына, сыйфатына һәм конкуренциягә сәләтлелегенә югары таләпләр куя, бу исә үз чиратында югары квалификацияле кадрлар һәм алга киткән матди-техник база булдыруны күздә тотат. Шуңа ысуллар булганда гына житештерү күләмнәрен шактый артуы мөмкин. Бу бурычны хәл итү, барыннан да элек, көндәшлеккә сәләтле продукт булдыруда, аны алга жибәрүдә шактый финанс чыгымнары таләп итә.

Арча муниципаль районын үстерү кысаларында торақ, сәнәгать һәм юл-инфраструктура төзелеш өлешендә житештерү күләмнәрен арттыру һәм чыгарыла торган төзелеш материаллары ассортиментын киңәйтү таләп ителә.

Төзелеш материаллары житештерү өлкәсен үстерү, житештерүдә зур потенциал булуга карамастан, зур чыгымнар таләп итәчәк. Якын арада файдаланылмый торган житештерү куәтләрен һәм сәнәгать мәйданнарын оештыру ягыннан реструктуризацияләү, бүлү, шулай ук продукциягә заказлар портфелен булдыру сәясәтен интенсификацияләү кирәк.

Жирле әһәмияттәге чаралар

Арча муниципаль районының жирле әһәмияттәге сәнәгать чараларына төзелеш керамик плиткасы житештерүне оештыруны кертәргә кирәк. Әлегә чараны гамәлгә ашыру кысаларында 80 эш урыны булдыру күздә тотыла. Хисап срогына проектның якынча бәясе 120 млн. сум тәшкил итәчәк.

Шулай ук катнаш азык житештерүне оештыру да планлаштырыла. Әлегә чараны гамәлгә ашыру кысаларында елга 100 мең тонна катнаш азык житештерү заводы төзү күздә тотыла.

Әлеге проект буенча 70 эш урыны булдыру күздә тотыла. Хисап чорына әлеге проектны гамәлгә ашыруның якынча бәясе 80 млн. сум тәшкил итәчәк.

Агач эшкәртү производствосын оештыру планлаштырыла. Әлеге чараны гамәлгә ашыру кысаларында агач эшкәртү комбинаты төзү каралган. Әлеге проектны гамәлгә ашыру кысаларында 80 эш урыны булдыру күздә тотыла. Проектның якынча бәясе 80 млн. сум тәшкил итәчәк.

2010-2035 елларга Арча муниципаль районында гамэлгә ашыру сроклары буенча

таблица

жирле әһәмияттәге сәнәгатъ чаралары исемлеге

Объектның исеме	Урнашкан урыны	Төзелеш төре	Продукциянең төп төре буенча проект куәте яисә аның үсеше	Эш урыннары булдыру	Башкару срогы	
					2010-2020 еллар	2021-2035 еллар
Керамик плитка житештерүне оештыру	Арча ш.	яңа төзелеш	-	80 кеше.		+
Агач эшкәртү производствосы	Арча ш.	яңа төзелеш	10 мең куб. м	80 кеше.		+
Катнаш азык житештерү заводы	Арча ш.	яңа төзелеш	100 мең тонна	70 кеше.		+

3.4. Агросәнәгать комплексын үстерү чаралары

Районның авыл хужалыгын алга таба үстерү һәм продукция житештерүнең проект күрсәткечләренә ирешү өчен объектларны капитал төзекләндерү, реконструкцияләү һәм модернизацияләү буенча чараларны үз вакытында башкару зарур.

Терлекчелек объектларында булган чаралар нәтижәсендә, беренче чиратта, 2020 елга кадәр, биналарны реконструкцияләү һәм капитал ремонтлау планлаштырыла. 2011 елга өстенлекле юнәлеш - мөгезле эре терлекләрнең баш санын саклап калу, алга таба арттыру. Чараларның тулы исемлегә түбәндәге «Агросәнәгать комплексы үсеше» схемасында күренә.

3.4.1 нче
таблица

Агросәнәгать комплексын үстерү чаралары

Исеме	Объектның урнашкан урыны	Чаралар төре	Куәте (гамәлдә булган/проект куәте)	Башкару срогы	
				беренче чиратта 2020 елга кадәр	хисап срогы 2021-2035 еллар
Региональ әһәмияттәге капитал төзелеш объектлары					
Акчишма АФ ЖЧЖ	Акчишмә авылы	терлек асрау биналары фондын реконструкцияләү һәм капитал ремонтлау	850/850 мөгезле эре терлек	+	
АФ Вамин-Арча ЖЧЖ	Арча шәһәре	терлек асрау биналары фондын реконструкцияләү һәм капитал ремонтлау	800/800 мөгезле эре терлек	+	
АФ Вамин-Мәржани ЖЧЖ	Ташкичү авылы	терлек асрау биналарын реконструкцияләү һәм капитал ремонтлау	938/938 мөгезле эре терлек	+	

Татарстан АФ ЖЧЖ	Иске Чүриле	терлек асрау биналары фондын реконструкция ләү һәм капиталъ ремонтлау	600/600 мөгезле эре терлек	+	
Ак Барс Агро ЖЧЖ	Курса-Почмак авылы	терлек асрау биналары фондын реконструкция ләү һәм капиталъ ремонтлау	600/600 мөгезле эре терлек	+	
Исеме	Объектның урнашкан урыны	Чаралар төре	Куэте (гамәлдә булган/проект куэте)	Башкару срогы	
				беренче чиратта 2020 елга кадәр	исәп-хисап срогы, 2021-2035 ел
Кырлай АФ ЖЧЖ	Иске Иябаш авылы	терлек асрау биналарын реконструкция ләү һәм капиталъ ремонтлау	830/830 мөгезле эре терлек	+	
Игенче ЖЧЖ	Наласа авылы	терлек асрау биналарын реконструкция ләү һәм капиталъ ремонтлау	1000/1000 мөгезле эре терлек	+	
АФ Аю ЖЧЖ	Сәрде авылы	терлек асрау биналарын реконструкция ләү һәм капиталъ ремонтлау	1000/1000 мөгезле эре терлек	+	
Тукай ЖЧЖ	Кушлавич авылы	терлек асрау биналарын реконструкция һәм капиталъ ремонтлау	300/300 мөгезле эре терлекләр	+	

Төньяк АФ ЖЧЖ	Илдус авылы, Носы авылы, Шекә авылы	терлек асрау биналарын реконструкция һәм капитал ремонтлау	1600/1600 мөгезле эре терлек	+	
АФ Союз Агро ЖЧЖ	Яңасала авылы	терлек асрау биналарын реконструкция һәм капитал ремонтлау	200/200 мөгезле эре терлек	+	

Агросәнәгать комплексы объектларының факттагы һәм проект куәте турындагы мәгълүматлар нигезендә каралган объектлардан санитар-сак зоналары (СЗЗ) төзелде («Территорияне файдалануның махсус шартлары булган зоналар чикләре (гамәлдәге нигезләмә)», «Әйләнә-тирә мохитне саклау» томында бирелде. Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасында территориядән файдалануның махсус шартлары булган зоналар сайлап алынды. Әлеге зоналар чикләрендә гамәлдәге төзелешләрне саклап калу һәм яңа шәһәр төзелеше чишелешләрне гамәлгә ашыру агросәнәгать комплексы объектларының, шулай ук башка житештерү объектларының, инженерлык - техник, транспорт - коммуникация объектларының һәм челтәрләренә тискәре йогынтысын локальләштерү чаралары үткәрелгәннән соң гына мөмкин була («Әйләнә-тирә мохит торышын оптимальләштерү чаралары» схемасы). Файдалану регламентларын үтәү буенча аерым игътибар таләп итә торган объектларга аерым ашлама складлары, терлекчелек фермалары керә. Торак пунктларда 29 минераль ашлама склады бар: Иске Чүриле, Казанбаш, Сикертән, Носы, Яңа Кырлай, Югары Мәтәскә, Шушмабаш, Яңасала, Кысна, Ашытбаш, Кәче, Ташкичү, Наласа, Сөрдә, Төбәк-Чокырча, Түбән Оры, Курса-Почмак, Акчишмә, Өчиле, Югары Бирәзә, Түбән Аты, Алга-Көек, Югары Курса, Югары Аты, Кушлавчыч, Иске Масра, Иске Кырлай. Территорияль планлаштыру схемасы буенча минераль ашламалар складларын янадан эшләтү, аннары, СЗЗ саклаган килеш, урнашу урыннарын оештыру тәкъдим ителә. Болардан тыш, территорияль планлаштыру схемасы нигезендә Миржәм, Печмәнтау, Яңа Иябаш, Утар Аты, Урта Бирәзә, Чиканас, Иске Кырлай, Субаш Аты, Орнашбаш, Иске Йорт, Өчиле, Михайловка, Венета, Яңа Кишет, Яңасала, Әрнәш, Төбәк – Чокырча, Өтнә, Югары Әзәк, Яңа Иябаш кебек торак пунктлар тирәләрендә бетерелгән фермалар урынына резервтагы авыл хужалыгы мәйданчыклары тәкъдим ителә.

Санитар-сак зонасы торак пунктлар территорияләрен үз эченә алган фермаларда территорияне куллануның аерым шартлары булган оешкан зоналарны киметү буенча чаралар үткәргә кирәк. Терлекләренә баш саны арту белән объектларны реконструкцияләү торак пунктлардан читтә терлекләр тоту өчен биналар төзү өчен яңа территорияләр керткәндә мөмкин.

Куркынычсызлыкны һәм халыкның тормыш - көнкүрешен уңай шартлар белән тәмин итү өчен, гамәлдә булмаган терлекчелек комплекслары урнашкан кайбер территорияләрне рекультивацияләү, аларның продуктлылыгын һәм халык - хужалык кыйммәтләрен яңарту, шулай ук әйләнә - тирә мохит шартларын яхшырту

максатыннан чаралар үткөрү тәкъдим ителә.

3.5. Урман комплексын үстерү чаралары

Урман хужалыгы өлкәсендәге чаралар урманнарны яңадан торгызу, янғыннардан, пычранудан (шул исәптән радиоактив матдәләрдән) һәм башка тискәре йогынтыдан, шулай ук зарарлы организмнардан саклау, шәһәрләрнең һәм торак пунктларның урман-парк зоналары майданнарын саклау һәм үстерү чараларын, шулай ук урман фонды һәм урман хужалыгы мәнфәгатьләренә кагыла торган башка өлкәләр эшчәнлегә чараларын үз эченә ала. Татарстан Республикасының барлык урманнары Россия Федерациясә милкә булганлыктан, барлык чаралар да федераль әһәмияткә ия һәм контрольдә тотылырга тиеш.

Шулай итеп, районда урманнарны яңадан торгызу гамәлгә ашырыла, аның төп юнәлешләре - урманнарны яңадан торгызу һәм урман үрчетү. Урман торгызу фонды күбесенчә кисүләр һәм аланнарда чагыла.

Узган елларда урманнарны торгызу эшләре ике төрле ысул белән: ясалма (урман культураларын утырту) һәм урманны табигый яңартуга ярдәм итү (киселгән майданнарны кыйммәтле агач токымнары, барыннан да элек чыршы һәм нарат, тиз торгызуны тәмин итә торган шартлар тудыру) нигезендә уздырылды.

Киләчәктә культураларны булдыруның төп ысулы булып урман утырту булырга тиеш, бу исә, үз чиратында, культураларның иң яхшы биологик - тотрыклы булуына китерә.

Урман секцияләрендә ылыслы үсемлекләренә саклауга аерым игътибар бирергә кирәк, чөнки урман хужалыгының кирәкмәгән токымнарның бетерергә, урман үсешенә шактый акча экономияләргә һәм үсентеләрне булачак урманнарның ышанычлы нигезе буларак файдаланырга мөмкинлек бирә. Бу чара 20-30 елга техник өлгерешле агач үстерү срокларын киметүгә ярдәм итә һәм урманнарның продуктивлылыгын арттыру резервы булып тора. Чиста ылыслы культураларның янғынга каршы торучанлыгын арттыру өчен каен һәм башка яфраклы токымнарны кертү кирәк түгел.

Урманны торгызу эшләре 2018 елга кадәр һәр урманчылыкта, урман үсемлекләре белән капланмаган жирләрдә, тоташ киселгән майданнарда урманның табигый яңару барышын исәпкә алып билгеләнде. Шул ук вакытта киселгән урыннарда, аланлыкларда, урман үсемлекләре белән капланмаган башка жирләрдә урманнарны яңадан торгызу, ә элек урман булмаган жирләрдә урман үстерү планлаштырыла.

Россия Федерациясә Урман кодексы нигезендә, урманнарны яңадан торгызу түбәндәгечә тәмин итәргә тиеш:

а) агач эзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә арендага алучылар тарафыннан;

б) бер үк вакытта агач эзерләү эшләре комплексы буенча конкурста җиңгән оешмалар тарафыннан.

Арча һәм Саба урманчылыктары территориясендә урманнарны яңадан торгызу буенча планлаштырыла торган чаралар, район киселешендә урманчылыкның анкета белешмәләре буенча мәгълүмат булмауны күздә тотып, түбәндәге таблицаларда күрсәтелде. Яңадан торгызуга чыгымнарны минимальләштерү максатларында, урманнарны кисү һәм яңадан торгызу өчен оптималь ысулларны сайлап алу шарты белән, табигый яңарыш потенциалыннан максималь файдалану

принцибына таянып эш итэргэ кирэк (3.5.1 табл.).

Урманнар киселешендә урманнарны яңадан торгызу буенча планлаштырылган чаралар

Чаралар исеме	Үлчәм берәмлеге	Еллар буенча күләмнәр									Планлаштырылган чор өчен гомуми күләм
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017-2035 елларга фараз	
“Арча урманчылыгы” ДБУ											
Урман утырту	га	90	78	80	80	80	80	80	80	1200	-
Катнаш урманнарны торгызу	га	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Урман культураларын тулыландыру	га	441	173	180	180	180	180	180	180	2700	-
Урман культураларын карау	га	435	377	400	400	400	400	400	400	6000	-
Яшь үсентеләрне чабу (яктылык, чистарту өчен)	га	162	169	165	165	165	165	165	165	2475	-
Туфракны урман культуралары утырту өчен эзерләү	га	80	90	80	80	80	80	80	80	1200	-
Урманның табигый яңарышына ярдәм итү	га	-	12	10	10	10	10	10	10	150	-
стандарт утырту материалы үстерү	мең гектар	1,1 1800	1,1 1800	1,0 1700	1,0 1700	1,0 1700	1,0 1700	1,0 1700	1,0 1700	15 25500	-
стандарт утырту материалы үстерү (үсентеләр)	га мең шт.	0,54 600	0,3 500	0,3 500	0,3 500	0,3 500	0,3 500	0,3 500	0,3 500	4,5 7500	-
Урман плантацияләрен карау	га	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Даими урман орлыклары участокларын карау	га	-	-	5	5	5	5	5	5	75	-
Урман орлыкларын эзерләү	кг	100	90	90	90	90	90	90	90	1350	-
“Саба урманчылыгы” ДБУ											
Урман утырту	га	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-
Катнаш урманнарны торгызу	га	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Урман культураларын тулыландыру	га	-	-	-	-	15	15	-	-	-	-
Урман культураларын карау	га	-	-	-	-	45	45	-	-	-	-
Яшь үсентеләрне чабу	га	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Туфракны урман культуралары утырту өчен эзерләү	га	-	-	-	5	5	-	-	-	-	5
Чаралар исеме	үлч әү берә мле клә ре	Еллар буенча күләм									планлаштырыл а торган чор өчен гомуми күләм
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017- 2035 еллар фаразы	
Урманнарны торгызуга ярдәм итү	га	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Стандарт утырту материалы үстерү	мең гектар	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Стандарт утырту материалы (үсентеләр) үстерү	мең гектар	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Урман плантацияләрен карау	га	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Даими урман-орлык участокларын карау	га	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Урман орлыкларын эзерләү	кг	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Искәрмә: Таблица Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгының Арча һәм Саба урманчылыкларының анкета мәгълүматлары буенча төзелгән.

Шәһәрләрнең һәм торақ пунктларның яшел һәм урман - парк зоналарына интенсив рекреация һәм антропоген йогынты ясауның бер сәбәбе булып гамәлдәге норматив базаның яшел һәм урман-парк зоналары урманнарын нәтижәле саклауны тәмин итмәве тора. Мәсәлән, төзелеш өчен жир бүлеп бирү хокукына муниципаль районнарның жирле үзидарә органнары ия, алар, үз чиратларында, документларны Россия Федерациясе субъекты дәүләт хакимиятенә башкарма органына, ә аннары Россия Федерациясенә төбәкара дәрәжәдәге урман хужалыгы федераль агентлыгының территориаль органнарына эзерләргә һәм жибәрергә тиеш. Алар, беренче чиратта, шәһәр мәнфәгатьләренә туры килми торган үз ихтияжларына таяна.

Шулай итеп, икътисади, хокукый, экологик-биологик, социаль, оештыру һәм башка аспектларга кагылышлы катлаулы проблема туа.

Икътисади аспектлар түбәндәгеләрдән гыйбарәт:

Татарстан Республикасы шәһәрләренә һәм торақ пунктларының яшел һәм урман-парк зоналары өчен табигатьне саклау статусын күтәрү таләп ителә, ул «Татарстан Республикасы шәһәрләренә шәһәр яны яшел зоналары турында» Законына, шулай ук түбәндәге норматив-хокукый документлар сериясенә бүленергә тиеш: «Татарстан Республикасы шәһәрләренә яшел һәм урман-парк зоналарында урман хужалыгын алып бару, карау һәм торгызу турында нигезләмә», «Шәһәрләрнең яшел зоналарында авыл хужалыгы производствосын алып бару турында нигезләмә» һ.б.

Әлеге документлар тиешле транспорт һәм рекреация инфраструктурасы төзелгәннән соң халык актив йөри торган территорияләргә бүлеп бирү буенча планлаштырылган карарлар кабул итү өчен хокукый база булачак. Шулай ук вакытта шәһәр яны яшел зоналарының экологик, санитар-гигиена һәм рекреация билгеләнешендәге законнар белән билгеләнгән өстенләге урманнарны рөхсәтсез төзелгән шәһәр корылмаларынан сакларга мөмкинлек бирә.

Законда шәһәрләрнең һәм торақ пунктларның яшел һәм урман-парк зоналары чикләре (хәзерге вакытта әлеге зоналарның билгеле чикләре юк) һәм шулай ук аларны куллану режимы төгәл билгеләнергә тиеш. Шулай рәвешле, Россия Федерациясе Урман кодексы, шулай ук ГОСТ 17.5.3.01-78 нигезендә шәһәрләрнең яшел зоналары территориясендә бакчачылык һәм дача төзелеше өчен жир кишәрлекләре бирү, капитал төзелеш объектларын урнаштыру тыела, моңа гидротехник корылмалар, элемент линияләре, электр торбаүткәргечләре линияләре, жир асты торбаүткәргечләре линияләре керми, агачлар һәм куаклыкларны кисү, авыл хужалыгы белән шәгылләнү тыела, моңа печән чабу һәм умартачылык, терлек көтү, машиналар юу, зур күләмдә чәчәкләр, гөмбә һәм жыләк-жимешләргә керми. Урман-парк зоналарында урманнарны саклау һәм яклау максатыннан агулы - химик препаратлар куллану, шулай икәптән фәнни максатларда, ятмаларны эшкәртү, ау, печән чабу, мал көтү, капитал төзелеш объектларын урнаштыру тыела.

Күрсәтелгән норматив-хокукый актларны, әлеге эш өчен жәмәгатьчелекнең киң катламнарын жәлеп итеп, вәкаләтле органнар тарафыннан эшләрү кирәк.

Моннан тыш, «Шәһәрләрнең яшел зоналары составы һәм зурлыгы» ГОСТ 17.5.3.01-78 нигезендә мәйданнарны арттырырга кирәк.

Күрсәтелгән ГОСТ нигезендә, Арча районы территориясендә урнашкан Арча шәһәре халкына хезмәт күрсәтүче урман-парк зоналарының кирәкле мәйданнары торак пунктта яшәүчеләрнең санына һәм урман зонасының уртача урман үсемлекләре белән каплануына бәйле.

Проект кысаларында (2020 елга кадәр) һәм хисап срогында (2035 елга кадәр) Арча муниципаль районы территориясендә кирәкле урман-парк зоналары мәйданнарын исәпләү нәтижеләре түбәндә бирелә (3.5.2, 3.5.3 нче табл.).

3.5.2 нче
таблица

1 чират (2020 елга кадәр) Арча районы өчен урман-парк зоналары мәйданнарына ихтыяж

№ т/б	Торак пункт исеме	2020 елга авыллар саны, мең кеше	2020 елга кирәкле урман-парк зонасы мәйданы, га	2020 елга кирәкле урман-парк зонасы мәйданнары, га
1.	Арча	18,549	185,49	185,49
	Барлыгы:	18,549		185,49

3.5.3 нче
таблица

Хисап чорына (2035 елга кадәр) Арча районында Арча шәһәре өчен урман-парк зоналары мәйданнарына ихтыяж

№ т/б	Торак пункт исеме	2035 елга исәпләнгән авыллар, мең кеше.	2035 елга кирәкле урман-парк зонасы мәйданнары, га	2035 елга кирәкле урман-парк мәйданнары, га
1.	Арча	18,881	188,81	3,32
	Барлыгы:	18,881		3,32

Урман-парк зоналарының кирәкле мәйданнарын исәпкә алып, булган урыннар белән чагыштырып карасак, 2010-2035 елларга урман-парк зоналары мәйданнарын өстәмә рәвештә үстерү ихтыяжы 188,81 гектар тәшкил итә.

Югарыда әйтелгәннәргә нәтижә ясап, яшел һәм урман-парк зоналарының сәламәтләндерү, табигый мохитне саклау йогынтысы өчен түбәндәгеләрне билгеләп үтәргә кирәк:

- яшеллек һәм урман-парк зоналары мәйданнарын ГОСТ 17.5.01-78 «Яшел зоналарның составы һәм күләме» нигезендә норматив таләпләргә житкерергә;
- элге зоналарга рекреация йөкләнешен төгәл билгеләргә;
- файдаланыла торган урманнарның бер өлешен урман-парк зоналарына күчерергә;

– Арча шәһәре халкы өчен иң уңайлы территорияләрдә һәм рекреация максатларында районның төньяк һәм төньяк-көнчыгыш өлешләрендә файдаланылмый торган авыл хужалыгы жирләренә утырту юлы белән бердәм урман-парк зонасы оештырырга;

– саклагыч урманнар чикләре проектын һәм республиканың урман-парк һәм яшел зоналары чикләре проектын, шулай ук башка норматив-хокукый документлар проектын эшләү юлы белән аларның табигатьне саклау статусын арттырырга.

Арча районының урман хужалыгы торышын яхшырту өчен, тормышка ашыру билгеләре һәм сроклары буенча түбәндәге чараларны тәкъдим итәргә мөмкин: 3.5.4 нче табл.

3.5.4 нче
таблица

**Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы
кысаларында урман хужалыгы чаралары**

№ т/б	Төп юнәлешләр. Объектның исеме (чаралары)	Башкару срогы		Күрсәткеч		
		1 чират (2010- 2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)	федераль	региональ	жирле
1.	Урманны торгызу һәм эрозиягә каршы урман утыртмалары утырту	+	+	+		
2.	Урманны янгыннардан, корткычлардан, авырулардан саклау	+	+	+		
3	Татарстан Республикасы Арча районы торак пунктлары һәм Арча шәһәре урман- парк зоналарын оештыру - Арча шәһәренең урман-парк һәм яшел зоналары чикләре проекты - Саклагыч урман чикләре проекты	185,49	3,32		+	

Урман сәнәгате комплексы чаралары

Шулай ук урман хужалыгын интенсиф һәм тотрыклыүстерү, урманнарны даими карау, экологик һәм социаль мәнфәгатьләрне, районда урман сәнәгате комплексы үсешенең түбән булуын исәпкә алып, күрше өлкәләренең агач эшкәтү производствосы предприятиеләрендә житештерелгән урман һәм агач продукциясен саклау һәм алга таба ташу буенча сәнәгать майданчыклары проектын эшләргә мөмкин.

Социаль инфраструктураны үстерү чаралары

3.5.1. Торак инфраструктурасын үстерү чаралары

Фаразланган халык саны һәм бер кешегә торак майданының квадрат метрын исәпләүләре нигезендә Арча муниципаль районында торак фондының перспектив үсеше исәпләре ясалды.

Фаразланган чорда (2035елга кадәр) Арча муниципаль районының торак фонды, исәп-хисап мәгълүматлары буенча, 1252,67 мең м² га артырга тиеш, димәк, еллык уртача үсеш 50,1 мең м² тәшкил итәчәк.

2010-2020 елларда районның торак фонды 536,51 мең м² га артырга тиеш, еллык уртача үсеш 53,6 мең м² тәшкил итәчәк.

Арча муниципаль районы халкының торак белән уртача тәэмин ителеше 2020 елда бер кешегә 30,3 м².

2020 елга кадәр торак фонды түбәндәгечә артырга тиеш:

- Кушлавич, Утар Аты, Урта Аты, Өчиле, Күпербаш, Яңасала авыл жирлекләрендә 1,87-4,9 мең м²;
- Носы, Яңа Кырлай, Иске Кырлай, Сикертән, Урта Курса, Венета авыл жирлекләрендә 4,91-9,98 мең м²;
- Шурабаш, Сәрде, Иске Ашыт, Урта Пошалым, Казанбаш, Курса-Почмак, Наласа, Кәче, Иске Чүриле авыл жирлекләрендә 9,99-15,84 мең м² га;
- Яңа Кенәр, Шушмабаш, Ташкичү, Яңа Кишет, Апаз, Үрнәк, Сеже авыл жирлекләрендә 15,85-34,62 мең м²;
- Арча шәһәрндә - 184,73 мең м².

2010-2020 еллар чорында еллык торак төзелеше күләме түбәндәгеләрне куя:

- Носы, Кушлавич, Утар Аты, Урта Аты, Өчиле, Күпербаш, Яңасала авыл жирлекләрендә 0,19-0,64 мең м²;
- Шурабаш, Сәрде, Иске Ашыт, Яңа Кырлай, Иске Кырлай, Казанбаш, Курса-Почмак, Сикертән, Урта Курса, Венета, Иске Чүриле авыл жирлекләрендә 0,65-1,35 мең м²;
- Шушмабаш, Ташкичү, Яңа Кишет, Сеже, Урта Пошалым, Наласа, Кәче авыл жирлекләрендә 1,36-2,05 мең м²;
- Яңа Кенәр, Апаз, Үрнәк авыл жирлекләрендә 2,06-3,46 мең м²;
- Арча шәһәрндә 18,47 мең м²

2021-2035 елларда районның торак фонды 720,84 мең м² га артырга тиеш, еллык уртача үсеш 48,1 мең м² тәшкил итәчәк.

Арча муниципаль районында торак белән уртача тәэмин ителеш 2035 елда бер кешегә 44,5 м² торак тәшкил итәчәк.

Торак фонды 2035 елга кадәр түбәндәгечә артырга тиеш:

- Носы, Кушлавич, Яңасала, Венета авыл жирлекләрендә 2,62-5,23 мең м² га;
- Шурабаш, Сәрде, Иске Ашыт, Урта Пошалым, Иске Кырлай, Өчиле, Утар Аты, Урта Аты, Наласа, Казанбаш, Сикертән, Курса-Почмак, Урта Курса авыл жирлекләрендә 5,24-15,57 мең м² га;
- Шушмабаш, Ташкичү, Яңа Кишет, Үрнәк, Күпербаш, Кәче, Иске Чүриле авыл жирлекләрендә 15,58-22,77 мең м²;
- Яңа Кенәр, Апаз авыл жирлекләрендә 22,78-40,83 мең м² га;

- Арча шәһәрендә 309,74 мең м2.
2021-2035 еллар чорында еллык торак төзелеше күләме түбәндәгеләрне куя:
- Носы, Кушлавич, Яңасала, Венета авыл җирлекләрендә 0,17-0,35 мең м2;
- Шурабаш, Сәрде, Иске Ашыт, Урта Пошалым, Иске Кырлай, Өчиле, Утар Аты, Урта Аты, Наласа, Казанбаш, Сикертән, Курса-Почмак, Урта Курса авыл җирлекләрендә 0,36-1,04 мең м2;
- Шушмабаш, Ташкичү, Яңа Кишет, Үрнәк, Күпербаш, Кәче, Иске Чүриле авыл җирлекләрендә 1,05-1,52 мең м2;
- Яңа Кенәр, Апаз авыл җирлекләрендә 1,53-2,72 мең м2;
- Арча шәһәрендә 20,65 мең м2.

3.6.1.1 нче
таблица

Торак төзелешенен гомуми күләмен фаразлау

	Гамәлдәге хәл		2020			2035		
	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Яңа төзелеш (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды мең кв.м	Яңа төзелеш (мең кв.м)
Арча	22,16	450,63	30,3	634,33	184,73	44,5	944,07	309,74
Арча шәһәре	22,22	396,40	30,3	562,03	165,63	44,5	840,20	278,17
Зур Бирезә авылы	21,03	7,95	30,3	9,12	1,17	44,5	11,79	2,67
Васильева Божа авылы	27,93	11,00	30,3	11,09	0,09	44,5	16,06	4,97
Күпербаш авылы	27,93	12,90	30,3	11,88	0,00	44,5	17,22	5,34
Айван авылы	18,97	10,85	30,3	17,33	6,48	44,5	25,45	8,12
Төбәк-Чокырча авылы	16,65	11,52	30,3	22,88	11,36	44,5	33,33	10,45
Авыл жирлекләре								
Апаз	18,72	37,75	30,3	65,51	27,76	44,5	94,92	29,41
Апаз авылы	20,25	11,95	30,3	20,39	8,44	44,5	29,86	9,47
Каратай авылы	17,12	1,90	30,3	3,30	1,40	44,5	4,67	1,37
Кызыл-Игенче авылы	17,54	1,00	30,3	1,91	0,91	44,5	2,54	0,63
Миржәм авылы	17,20	4,30	30,3	7,67	3,37	44,5	10,81	3,15
Пөшәңгәр авылы	17,32	7,10	30,3	12,42	5,32	44,5	18,25	5,82
Хәсәншәех авылы	19,20	11,50	30,3	19,82	8,32	44,5	28,79	8,98
Венета	5,13	1,20	30,3	8,24	7,04	44,5	11,97	3,73
Венета авылы	3,68	0,50	30,3	4,45	3,95	44,5	6,36	1,91
Ермоловка авылы	5,88	0,20	30,3	1,33	1,13	44,5	1,82	0,49
Красная Горка авылы	10,53	0,20	30,3	0,70	0,50	44,5	0,93	0,24
Михайловка п.	6,67	0,30	30,3	1,42	1,12	44,5	1,91	0,49
Платоновка авылы		0						
Казанбаш	21,85	25,65	30,3	35,88	10,62	44,5	51,44	15,57
Казанбаш авылы	21,83	12,14	30,3	17,60	5,46	44,5	26,03	8,43
Алга-Көек авылы	20,56	2,55	30,3	4,09	1,54	44,5	5,74	1,65
Көтек авылы	23,35	3,83	30,3	4,94	1,11	44,5	6,99	2,05

	Гамәлдәге хәл		2020			2035		
	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Яңа төзелеш (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды мең кв.м	Яңа төзелеш (мең кв.м)
Кече Төрнәле авылы	19,04	1,58	30,3	1,97	0,39	44,5	2,71	0,75
Иске Төрнәле авылы	19,52	3,67	30,3	5,48	1,81	44,5	7,88	2,39
Тылаңгыр авылы	24,63	1,33	30,3	1,64	0,31	44,5	1,87	0,23
Четыре Двора п.	110,00	0,55	30,3	0,15	0,00	44,5	0,22	0,07
Кәче	20,12	24,24	30,3	39,15	14,92	44,5	58,61	19,46
Кәче авылы	18,85	17,40	30,3	30,03	12,63	44,5	45,03	15,01
Абжабар авылы		0,01						
Кишмәт авылы		0						
Чулпан авылы	27,87	5,10	30,3	6,12	1,02	44,5	9,17	3,05
Якты Көн авылы	17,47	1,73	30,3	3,00	1,27	44,5	4,41	1,41
Кушлавич	19,57	4,58	30,3	6,45	1,87	44,5	9,08	2,62
Кушлавич авылы	20,48	2,97	30,3	4,21	1,24	44,5	6,10	1,88
Иске Жөлби авылы	18,09	1,61	30,3	2,24	0,63	44,5	2,98	0,74
Күпербаш	27,93	39,10	30,3	41,66	2,65	44,5	60,92	19,26
Югары Мәтәскә авылы	27,93	8,69	30,3	9,42	0,74	44,5	13,84	4,42
Казиле авылы	27,93	3,97	30,3	3,88	0,00	44,5	5,34	1,46
Мөндеш авылы	27,93	13,24	30,3	14,09	0,85	44,5	20,92	6,83
Түбән Мәтәскә авылы	27,93	13,21	30,3	14,27	1,06	44,5	20,83	6,55
Наласа	17,15	17,37	30,3	31,63	14,26	44,5	46,46	14,82
Наласа авылы	17,68	13,40	30,3	24,76	11,36	44,5	36,09	11,33
Урта Бирәзә авылы	15,57	3,97	30,3	6,88	2,91	44,5	10,37	3,49
Яңа Кенәр	19,47	52,80	30,3	87,42	34,62	44,5	128,25	40,83
Яңа Кенәр авылы	19,51	50,10	30,3	83,05	32,95	44,5	121,84	38,79
Яңа Ашыт авылы	18,75	2,70	30,3	4,36	1,66	44,5	6,41	2,04
Яңа Кишет	19,59	24,68	30,3	44,57	19,89	44,5	63,28	18,71
Яңа Кишет авылы	22,29	8,87	30,3	17,79	8,92	44,5	25,72	7,93
Кышкар авылы	20,55	5,65	30,3	8,33	2,68	44,5	12,24	3,91
Симетбаш авылы	18,55	2,56	30,3	4,00	1,44	44,5	5,12	1,12

	Гамәлдәге хәл		2020			2035		
	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Яңа төзелеш (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды мең кв.м	Яңа төзелеш (мең кв.м)
Иске Кишет авылы	16,93	7,60	30,3	14,45	6,85	44,5	20,20	5,75
Яңа Кырлай	21,68	20,99	30,3	30,72	9,98	44,5	45,08	14,35
Яңа Кырлай авылы	20,64	11,29	30,3	16,57	5,28	44,5	24,34	7,77
Яңа Иябаш авылы	22,43	9,42	30,3	14,12	4,70	44,5	20,69	6,57
Пионер авылы	280,00	0,28	30,3	0,03	0,00	44,5	0,04	0,01
Носы	18,08	12,87	30,3	19,30	6,43	44,5	23,32	4,02
Носы авылы	20,06	6,52	30,3	9,18	2,66	44,5	12,02	2,83
Ишнарәт авылы	17,47	1,59	30,3	2,70	1,11	44,5	3,47	0,77
Сәрдәбаш авылы	16,08	4,76	30,3	7,42	2,66	44,5	7,83	0,41
Сеже	19,26	19,16	30,3	38,75	19,59	44,5	53,04	14,35
Сеже авылы	19,86	5,50	30,3	6,82	1,32	44,5	9,52	2,71
Мөрәле авылы	19,03	5,48	30,3	7,58	2,10	44,5	10,59	3,02
Яңа Ключище авылы	0	0,01	30,3	0,03	0,02	44,5	0,04	0,01
Яңа Чүриле авылы	16,49	2,87	30,3	17,45	14,58	44,5	25,28	7,82
Починок-Поник п.	24,66	1,80	30,3	1,88	0,08	44,5	2,67	0,79
Ташкичү авылы	19,13	3,50	30,3	5,00	1,50	44,5	4,94	0,00
Сикертән	21,01	13,34	30,3	20,39	7,05	44,5	29,15	8,76
Сикертән авылы	22,50	3,87	30,3	5,21	1,34	44,5	7,65	2,44
Гөберчәк авылы	18,01	5,24	30,3	9,73	4,49	44,5	13,97	4,25
Казаклар авылы	20,42	1,96	30,3	2,91	0,95	44,5	4,27	1,36
Чәмә-Елга авылы	29,87	2,27	30,3	2,55	0,28	44,5	3,25	0,70
Курса-Почмак	21,42	24,03	30,3	36,03	12,00	44,5	50,82	14,79
Курса-Почмак авылы	21,61	9,12	30,3	15,33	6,21	44,5	22,38	7,05
Югары Масра авылы	28,66	2,78	30,3	2,85	0,07	44,5	3,43	0,58
Корса разъезды	19,46	5,39	30,3	8,18	2,79	44,5	12,02	3,83
Иске Масра авылы	22,83	4,27	30,3	5,45	1,18	44,5	7,16	1,71
Иске Муй авылы	17,77	2,47	30,3	4,21	1,74	44,5	5,83	1,62
Урта Аты	28,36	25,10	30,3	26,91	2,80	44,5	37,78	10,87

	Гамэлдәге хэл		2020			2035		
	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Яңа төзелеш (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды мең кв.м	Яңа төзелеш (мең кв.м)
Түбән Аты авылы	29,07	11,60	30,3	12,09	0,49	44,5	17,76	5,67
Әрнәш авылы	50,00	0,10	30,3	0,03	0,00	44,5	0,04	0,01
Кылачы авылы	23,19	1,60	30,3	2,48	0,88	44,5	2,94	0,45
Урта Аты авылы	36,88	5,20	30,3	4,27	0,00	44,5	6,27	2,00
Урта Сәрдә авылы	24,09	6,60	30,3	8,03	1,43	44,5	10,77	2,74
Урта Курса	20,18	21,79	30,3	30,75	8,99	44,5	43,12	12,37
Урта Курса авылы	18,91	4,16	30,3	6,67	2,51	44,5	9,79	3,12
Алан авылы	17,27	2,47	30,3	3,88	1,41	44,5	5,03	1,15
Югары Курса авылы	22,89	4,28	30,3	5,61	1,33	44,5	7,97	2,36
Сарай-Чокырча разъезды		0,03						
Корайван авылы	19,53	1,68	30,3	2,36	0,68	44,5	3,20	0,84
Түбән Курса авылы	21,11	4,96	30,3	7,03	2,07	44,5	9,97	2,94
Сарай-Чокырча авылы	20,14	4,21	30,3	5,21	1,00	44,5	7,16	1,95
Урта Пошалым	17,36	16,94	30,3	32,78	15,84	44,5	46,64	13,85
Урта Пошалым авылы	20,06	3,63	30,3	7,15	3,52	44,5	10,37	3,22
Югары Пошалым авылы	15,42	5,55	30,3	11,27	5,72	44,5	16,02	4,75
Күлтәс авылы	22,40	3,74	30,3	5,64	1,90	44,5	8,01	2,37
Түбән Пошалым авылы	15,00	4,02	30,3	8,73	4,71	44,5	12,24	3,51
Иске Ашыт	17,24	15,41	30,3	26,66	11,25	44,5	38,54	11,87
Иске Ашыт авылы	17,84	10,01	30,3	17,00	6,99	44,5	24,96	7,97
Печмәнтау авылы	16,59	2,72	30,3	4,97	2,25	44,5	7,30	2,33
Иске Кенәр авылы	15,86	2,68	30,3	4,70	2,02	44,5	6,27	1,58
Иске Кырлай	18,07	14,51	30,3	21,36	6,85	44,5	30,30	8,94
Иске Кырлай авылы	18,67	6,05	30,3	9,09	3,04	44,5	12,99	3,90
Югары Әзәк авылы	19,38	2,52	30,3	3,27	0,75	44,5	4,58	1,31
Иске Иябаш авылы	18,02	4,09	30,3	5,67	1,58	44,5	8,05	2,39
Өтнә авылы	15,16	1,85	30,3	3,33	1,48	44,5	4,67	1,34
Иске Чүриле	20,18	24,40	30,3	36,45	12,40	44,5	53,40	16,95

	Гамәлдәге хәл		2020			2035		
	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Яңа төзелеш (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды мең кв.м	Яңа төзелеш (мең кв.м)
Иске Чүриле авылы	17,77	12,33	30,3	21,03	8,70	44,5	30,88	9,85
Ашабаш авылы	24,97	3,57	30,3	4,33	0,76	44,5	6,36	2,03
Чүриле тимер юл разъезды	0,00	мәгълүматлар юк	30,3	0,39	0,39	44,5	0,58	0,18
Татар Кәдрәге авылы	48,42	0,92	30,3	0,58	0,00	44,5	0,85	0,27
Штерә авылы	22,29	7,58	30,3	10,12	2,54	44,5	14,73	4,61
Сөрде	14,80	15,69	30,3	28,85	13,16	44,5	40,76	11,92
Сөрде авылы	9,20	3,20	30,3	9,73	6,53	44,5	13,97	4,25
Югары Оры авылы	18,25	3,96	30,3	5,73	1,77	44,5	8,01	2,28
Кызыл Яр авылы	16,90	3,16	30,3	5,15	1,99	44,5	7,30	2,15
Түбән Оры авылы	17,44	5,37	30,3	8,24	2,87	44,5	11,48	3,24
Ташкичү	18,39	34,72	30,3	55,24	20,52	44,5	78,01	22,77
Ташкичү авылы	18,31	7,25	30,3	11,76	4,51	44,5	16,42	4,66
Акчишмә авылы	16,26	4,00	30,3	7,45	3,45	44,5	10,95	3,49
Ашытбаш авылы	18,99	11,68	30,3	18,12	6,44	44,5	25,23	7,11
Кысна авылы	20,00	3,04	30,3	4,61	1,57	44,5	6,72	2,11
Мәмсә авылы	20,27	7,58	30,3	9,85	2,27	44,5	13,71	3,86
Наратлык авылы	10,00	0,93	30,3	2,82	1,89	44,5	4,05	1,23
Хәтнә авылы	20,00	0,24	30,3	0,64	0,40	44,5	0,93	0,30
Үрнәк	8,38	10,49	30,3	38,12	27,80	44,5	54,78	16,92
Үрнәк бистәсе	8,32	7,72	30,3	28,03	20,31	44,5	40,76	12,73
Апайкина Гарь авылы	8,11	0,86	30,3	3,70	2,84	44,5	5,83	2,13
Бимәр авылы	200,00	0,20	30,3	0,03	0,00	44,5	0,04	0,01
Гарталовка п.	11,21	0,37	30,3	0,97	0,60	44,5	0,71	0,00
Казанка авылы	7,28	1,34	30,3	5,39	4,05	44,5	7,43	2,04
Утар Аты	29,08	22,80	30,3	25,54	3,50	44,5	37,42	11,88
Утар Аты авылы	32,57	6,71	30,3	6,24	0,00	44,5	9,17	2,93
Югары Аты авылы	23,55	4,38	30,3	7,73	3,35	44,5	11,26	3,53

Субаш Аты авылы	29,46	5,48	30,3	5,64	0,16	44,5	8,28	2,64

	Гамэлдэге хэл		2020			2035		
	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды (мең кв.м)	Яна төзелеш (мең кв.м)	Бер квадрат метр/кеше	Торак фонды мең кв.м	Яна төзелеш (мең кв.м)
Орнашбаш авылы	30,24	6,23	30,3	5,94	0,00	44,5	8,72	2,78
Өчиле	27,93	28,65	30,3	31,06	2,40	44,5	42,81	11,75
Өчиле авылы	27,93	7,26	30,3	7,88	0,62	44,5	10,55	2,67
Югары Бирэзэ авылы	27,93	6,20	30,3	6,73	0,53	44,5	9,88	3,15
Иске Йорт авылы	27,93	3,52	30,3	3,82	0,30	44,5	4,67	0,85
Күкчэ-Бирэзэ авылы	27,93	2,65	30,3	2,88	0,23	44,5	4,23	1,35
Чиканас авылы	27,93	9,02	30,3	9,76	0,74	44,5	13,48	3,73
Шурабаш	18,29	21,60	30,3	34,85	13,55	44,5	47,57	12,73
Шурабаш авылы	15,33	6,90	30,3	13,36	6,46	44,5	17,76	4,39
Байкал авылы	18,53	5,30	30,3	8,45	3,15	44,5	11,21	2,76
Кече Этнэ авылы	!	0,30						
Яңа Сəрдə авылы	20,13	3,20	30,3	4,82	1,62	44,5	7,08	2,26
Шура авылы	20,63	5,90	30,3	8,21	2,31	44,5	11,53	3,31
Шушмабаш	18,90	28,90	30,3	48,03	19,13	44,5	70,40	22,37
Шушмабаш авылы	19,50	18,84	30,3	31,12	12,28	44,5	45,48	14,36
Илдус авылы	18,73	1,03	30,3	1,73	0,70	44,5	2,85	1,12
Үгез-Елга авылы	21,49	1,44	30,3	1,82	0,38	44,5	2,45	0,63
Шекə авылы	17,21	7,59	30,3	13,36	5,77	44,5	19,62	6,26
Яңасала	17,98	8,25	30,3	13,15	4,90	44,5	18,38	5,23
Яңасала авылы	18,78	5,35	30,3	8,21	2,86	44,5	11,53	3,31
Каенсар авылы	16,66	2,90	30,3	4,94	2,04	44,5	6,85	1,91
Барлығы	20,72	1057,64	30,3	1589,78	536,51	44,5	2310,31	720,84

Торак фондын үстөрү һәм саклау чаралары

Арча муниципаль районында торак төзелешенң фаразл исәпләүләре нигезендә, торак урнаштыру өчен территорияләрне аерып күрсәтергә кирәк.

Арча шәһәре шәһәрнең Генераль планы нигезендә үсәчәк.

Барлык авыл торак пунктларында диярлек халык азая яки саны бер төсле кала. Халыкның торак белән тәмин ителешен һәм торакның торышын исәпкә алып, торак төзелеше өчен яңа территорияләр бүлеп бирү чикләрендә торак төзелеше тыелган санитар-сак зоналарының берсендә: үлэт базы, фермалар, тимер юл, машина-трактор паркы, минераль ашлама склады, юлларның санитар бүленеше, автомат газ бүлү станциясенң санитар сак зоналарына өлешчә генә булса да элэгә торган торак пунктларда гына кирәк.

Моннан тыш, территорияләрне формалаштырганда территорияләр буенча узарга тиешле федераль һәм районара автомобиль юллары барлыгы исәпкә алынды.

3.6.1.2 нче
таблица

Торак төзелеше өчен кирәкле территорияләр

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстөрү өчен чикләүләр
Арча	592,42	632,78	1225,20	
Арча шәһәре	590,28	622,46	1212,74	
-	546,15	579,01	1125,16	
- блоклы	2,58	2,58	5,16	
- секцияле	41,55	40,87	82,42	
Зур Бирәзә авылы	0,83	1,90	2,73	Зират, ферма С33
Васильева Божа авылы	0,08	4,48	4,56	Ферма С33
Күпербаш авылы	0,00	2,40	2,40	Зират, ферма С33
Иске Айван авылы	1,23	1,54	2,77	Үлэт базы С33
Төбәк-Чокырча авылы	0,00	0,00	0,00	
Авыл жирлекләре				
Апаз	11,81	12,49	24,31	
Апаз авылы	1,44	1,61	3,04	Зират С33
Каратай авылы	0,90	0,88	1,77	Зират С33
Кызыл-Игенче авылы	0,00	0,00	0,00	
Миржәм авылы	1,88	1,76	3,65	Зират, үлэт базы С33
Пөшәңгәр авылы	3,35	3,67	7,02	Ферма, үлэт базы С33

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстерү өчен чикләүләр
Хәсәншәех авылы	4,24	4,58	8,82	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Венета	0,00	0,00	0,00	
Венета авылы	0,00	0,00	0,00	үлэт базы СЗЗ
Ермоловка авылы	0,00	0,00	0,00	
Красная Горка авылы	0,00	0,00	0,00	
Михайловка бистәсе	0,00	0,00	0,00	
Платоновка авылы	0,00	0,00	0,00	
Казанбаш	5,73	8,64	14,37	
Казанбаш авылы	2,46	3,79	6,25	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Алга- Көек авылы	0,91	0,97	1,88	Зират, үлэт базы ЗЗЗ
Көтек авылы	1,11	2,05	3,16	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Кече Төрнәле авылы	0,32	0,61	0,93	Ферма СЗЗ
Иске Төрнәле авылы	0,91	1,20	2,10	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Тылаңгыр авылы	0,03	0,02	0,05	Үлэт базы СЗЗ
Четыре Двора п.	0,00	0,00	0,00	Үлэт базы СЗЗ
Кәче	4,73	6,29	11,02	
Кәче авылы	3,28	3,90	7,18	Ферма СЗЗ
Абжабар авылы	0,00	0,00	0,00	
Кишмәт авылы	0,00	0,00	0,00	
Чулпан авылы	0,42	1,25	1,67	Зират, ферма СЗЗ
Якты Көн авылы	1,03	1,14	2,17	Зират, ферма СЗЗ
Кушлавич	1,46	2,12	3,58	
Кушлавич авылы	1,19	1,81	3,00	Зират, фермалар, үлэт базлары СЗЗ
Иске Жөлби авылы	0,27	0,31	0,58	Зират, ферма СЗЗ
Күпербаш	1,99	13,37	15,36	
Югары Мәтәскә авылы	0,69	4,11	4,79	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Казиле авылы	0,00	0,48	0,48	Ферма СЗЗ

Мөндөш авылы	0,42	3,34	3,76	Зират, СЗЗ фермалар

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстерү өчен чикләүләр
Түбән Мәтәскә авылы	0,88	5,44	6,32	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Наласа	10,67	10,65	21,33	
Наласа авылы	10,67	10,65	21,33	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Урта Бирәзә авылы	0,00	0,00	0,00	Зират СЗЗ
Яңа Кенәр	4,89	5,84	10,73	
Яңа Кенәр авылы	3,30	3,88	7,17	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Яңа Ашыт авылы	1,60	1,96	3,56	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Яңа Кишет	14,82	13,97	28,79	
Яңа Кишет авылы	5,44	4,84	10,28	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Кышкар авылы	2,15	3,12	5,27	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Симетбаш авылы	0,99	0,77	1,76	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Кишет авылы	6,24	5,23	11,47	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Яңа Кырлай	4,27	6,28	10,55	
Яңа Кырлай авылы	4,17	6,14	10,31	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Яңа Иябаш авылы	0,09	0,13	0,23	Үлэт базы СЗЗ
Пионер авылы	0,00	0,01	0,01	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Носы	4,33	2,53	6,86	
Носы авылы	1,38	1,47	2,86	Зират, СЗЗ үлэт базы
Ишнарәт авылы	1,11	0,77	1,88	Үлэт базы СЗЗ
Сәрдәбаш авылы	1,84	0,28	2,12	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Сеже	2,83	4,11	6,94	
Сеже авылы	1,24	2,54	3,78	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Мөрәле авылы	0,94	1,36	2,30	Зират, ферма СЗЗ
Яңа Ключище авылы	0,00	0,00	0,00	
Яңа Чүриле авылы	0,00	0,00	0,00	Ферма СЗЗ

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстерү өчен чиклүүләр
Починок-Поник п.	0,02	0,21	0,23	Ферма СЗЗ
Ташкич авылы	0,63	0,00	0,63	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Сикертән	2,23	3,60	5,82	
Сикертән авылы.	1,11	2,03	3,14	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Гөберчәк авылы	0,13	0,13	0,26	үлэт базы СЗЗ
Казаклар авылы	0,95	1,36	2,31	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Чәмә-Елга авылы	0,03	0,08	0,11	Зират, ферма СЗЗ
Курса-Почмак	5,79	7,10	12,89	
Курса-Почмак авылы	3,91	4,44	8,36	Ферма СЗЗ
Югары Масра авылы	0,07	0,58	0,65	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Курса тиер юл разъезды	0,00	0,00	0,00	
Иске Масра авылы	0,78	1,13	1,91	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Муй авылы	1,03	0,95	1,98	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Урта Аты	1,76	7,36	9,12	
Түбән Аты авылы	0,49	5,67	6,16	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Әрнәш авылы	0,00	0,00	0,00	
Кылачы авылы	0,67	0,34	1,02	Зират, СЗЗ үлэт базы
Урта Аты авылы	0,00	0,20	0,20	Зират, СЗЗ үлэт базы
Урта Сәрдә авылы	0,60	1,15	1,75	Ферма СЗЗ
Урта Курса	4,79	5,93	10,72	
Урта Курса авылы	1,63	2,03	3,66	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Алан авылы	1,13	0,92	2,05	Ферма СЗЗ
Югары Курса авылы	0,00	0,00	0,00	
Сарай-Чокырча разъезды	0,00	0,00	0,00	
Корайван авылы	0,08	0,10	0,18	Ферма СЗЗ
Түбән Курса авылы	1,74	2,47	4,21	Үлэт базы СЗЗ
Сарай-Чокырча авылы	0,21	0,41	0,62	Ферма СЗЗ
Урта Пошалым	9,40	8,24	17,64	

Урта Пшалым авылы	0,99	0,90	1,89	Зират, ферма СЗЗ

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстерү өчен чикләүләр
Югары Пошалым авылы	4,23	3,51	7,75	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Күлтәс авылы	1,40	1,76	3,16	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Түбән Пшалым авылы	2,78	2,07	4,85	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Ашыт	4,60	4,78	9,38	
Иске Ашыт авылы	1,89	2,15	4,04	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Печмәнтау авылы	2,02	2,10	4,12	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Кенәр авылы	0,69	0,54	1,22	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Кырлай	3,64	5,10	8,74	
Иске Кырлай авылы	1,95	2,50	4,44	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Югары Әзәк авылы	0,14	0,24	0,37	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Иябаш авылы	1,56	2,36	3,92	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Өтнә авылы	0,00	0,00	0,00	
Иске Чүриле	4,91	7,02	11,93	
Иске Чүриле авылы	2,52	2,86	5,38	Ферма СЗЗ
Ашабаш авылы	0,42	1,12	1,54	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Чүриле тимер юл разъезды	0,39	0,18	0,58	
Татар Кәдрәге авылы	0,00	0,00	0,00	Зират СЗЗ
Штерә авылы	1,57	2,86	4,43	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Сөрде	10,04	9,34	19,38	
Сөрде авылы	4,44	2,89	7,33	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Югары Оры авылы	1,27	1,64	2,92	Зират, үлэт базы СЗЗ
Кызыл Яр авылы	1,63	1,76	3,39	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Түбән Оры авылы	2,70	3,05	5,74	Ферма, үлэт базы СЗЗ

Ташкичү	11,25	11,59	22,84	
Ташкичү авылы	1,62	1,68	3,30	Зират, ферма СЗЗ
Акчишмә авылы	3,00	3,04	6,04	Ферма, үлэт базы СЗЗ

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстерү өчен чикләүләр
Ашытбаш авылы	3,54	3,91	7,45	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Кысна авылы	0,88	1,18	2,06	Ферма СЗЗ
Мәмсә авылы	0,32	0,54	0,86	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Наратлык авылы	1,89	1,23	3,12	
Хәтнә авылы	0,00	0,00	0,00	
Үрнәк	1,57	0,59	2,16	
Үрнәк бистәсе	0,81	0,51	1,32	
Апайкина Гарь авылы	0,00	0,00	0,00	
Бимәр авылы	0,00	0,00	0,00	
Гарталовка п.	0,60	0,00	0,60	
Казанка авылы	0,16	0,08	0,24	Зират СЗЗ
Утар Аты	1,07	6,45	7,52	
Утар Аты авылы	0,00	2,60	2,60	Үлэт базы СЗЗ
Югары Аты авылы	1,04	1,09	2,13	Зират, ферма, үлэт базы СЗЗ
Субаш-Аты авылы	0,04	0,63	0,67	үлэт базы СЗЗ
Орнашбаш авылы	0,00	2,12	2,12	үлэт базы СЗЗ
Өчиле	1,11	5,33	6,44	
Өчиле авылы	0,34	1,47	1,81	Зират, СЗЗ үлэт базы
Югары Бирәзә	0,25	1,48	1,73	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Иске Йорт авылы	0,13	0,36	0,48	
Күкчә Бирәзә авылы	0,01	0,08	0,09	Ферма СЗЗ
Чиканас авылы.	0,38	1,94	2,32	Зират, үлэт базы СЗЗ
Шурабаш	8,79	7,60	16,39	
Шурабаш авылы	6,14	4,17	10,31	Зират, СЗЗ фермалар, үлэт базлары
Байкал авылы	0,57	0,50	1,06	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Кече Өтнә авылы	0,00	0,00	0,00	Зират, СЗЗ үлэт базы
Яңа Сәрдә авылы	1,50	2,10	3,60	Ферма, үлэт базы СЗЗ

Шура авылы	0,58	0,83	1,41	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Шушмабаш	5,22	6,06	11,28	

Территория исеме	Яңа төзелеш 2020 елга кадәр (га)	яңа төзелеш 2021-2035 елларда (га)	Барл ыгы (га)	Торак пунктларны үстерү өчен чикләүләр
Шушмабаш авылы	2,33	2,73	5,06	Ферма СЗЗ
Илдус авылы	0,00	0,00	0,00	Ферма СЗЗ
Үгез-Елга авылы	0,35	0,58	0,93	Зират, үлэт базы СЗЗ
Шекә авылы	2,54	2,76	5,30	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Яңасала	2,64	2,87	5,51	
Яңасала авылы	1,80	2,09	3,89	Ферма, үлэт базы СЗЗ
Каенсар авылы	0,84	0,78	1,62	Зират, ферма СЗЗ
Барлығы	738,76	818,04	1556,80	

Торак проблемасын хәл итү өчен түбәндәге төп чараларны үтәү тәкъдим ителә:

- гражданның һәркем өчен мөмкин булган торак базарын һәм уңайлы яшәү шартларын тәмин итүне булдыру;
- төрле типтагы аз катлы төзелешләрне киң куллану (утар, коттедж, аз катлы блоклы төзелеш);
- составында еш кына халык күптән киткән, ләкин баланстан күчерелмәгән йортлар мәйданы калган (торак белән тәмин ителешнең бүгенге күрсәткечләрен, шулай ук яңа төзелешнең исәп-хисап күрсәткечләрен боза торган) гамәлдәге торак фондын исәпкә алуға төзәтмәләр керту;
- яңа торак төзелешенең кирәкле күләмнән, гамәлдәге фондын һәм куллану территорияләрен реконструкцияләүне билгеләп, барлык жирлекләренң Генераль планнарын эзәрләү һәм аларға төзәтмәләр керту;
- торак проблемасын хәл итү исәбенә демографик вәзгыятьне яхшырту, нәтижәле миграция сәясәтен гамәлгә ашыру һәм муниципаль берәмлекләренң тотрыклы үсеше өчен шартлар тудыру;
- тузган һәм авария хәлендәге торакның иң зур чагыштырма авырлығы булган жирлекләрен үстерүне оптимальләштерү;
- инвесторларга һәм төзүчеләргә салым ташламалары алуда ярдәм итү;
- төзелеш индустриясе һәм төзелеш материаллары сәнәгатен үстерү;
- торак төзелешенең конкурентлык базарында торак тәкъдимнән арттыру өчен коммуналь инфраструктураның алдан үсешен тәмин итү, жир кишәрлекләре төзүгә эзәр булган базар формалаштыру;
- торак төзелеше (девелопмент) өчен билгеләнгән территорияләрен үзләштерү буенча махсус базар эшчәнлеген үстерү өчен база булдыру.

3.5.2. Мәгариф системасын үстерү чаралары

Мәгариф системасын үстерү һәм белем бирү сыйфатын яхшырту максатларында түбәндәгеләр кирәк:

- мәгариф учреждениеләре челтәрен үстерү (яңа төзелеш, реконструкцияләү, мәгариф учреждениеләренә агымдагы һәм капитал ремонт);
- мәгариф учреждениеләренә матди базасын модернизацияләү;
- мәгариф учреждениеләрен заманча исәпләү техникасы һәм телекоммуникацияләр чаралары, мультимедиа, интерактив оргтехника белән жиһазлау;
- физик мөмкинлекләре чикләнгән затлар өчен дистанцион белем алу системасын кертү;
- мәктәпкәчә, гомуми һәм өстәмә белем бирүне үстерү программасын эшләү.

«Мәгариф» системасында капитал төзелеш объектларын Арча муниципаль районы территориясендә урнаштыру, моңа кадәр эшләнгән генераль планы, федераль, төбәк һәм муниципаль программаларны исәпкә алып (федераль максатчан программа) билгеләнгән чаралар.

«Авыл мәктәп автобусы», «Татарстан Республикасының төзелеш һәм объектлар исемлегенә белән ижтимагый инфраструктурасын үстерүнең озак сроклы концепциясе», «2010-2012 елларга Арча муниципаль районы мәгариф учреждениеләре челтәрен үстерү» муниципаль максатчан программасы проекты.

Арча шәһәренә 2030 елга кадәрге Генераль планы түбәндәгеләрне тәкъдим итә:

- 1510 урынлы 13 мәктәпкәчә балалар учреждениесе төзү;
- 3 нче урта мәктәпне, 4 нче төп мәктәпне, Иске Айван авылындагы урта мәктәпне реконструкцияләү;
- ике урта мәктәп: 700 урынлы һәм 800 урынлы, шулай ук 80 урынлы башлангыч мәктәп (балалар бакчасы белән бергә) төзү;
- балалар сәнгать мәктәбен, аның куәтен 412 урынга кадәр арттырып, реконструкцияләү;
- 280 урынлык балалар-яшүсмерләр клубы төзү.

Озак вакытлы концепция кысаларында түбәндәгеләр планлаштырыла:

- Арча шәһәрендә 1 нче урта мәктәпне реконструкцияләү;
- Арча шәһәрендә 3 нче урта мәктәпне реконструкцияләү;
- Арча шәһәрендә 316 нчы кварталда 800 урынлык урта мәктәп төзү;
- Арча шәһәрендә 140 урынлык балалар бакчасы төзү;
- Арча шәһәрендә 302 нче кварталда 140 урынлык балалар бакчасы төзү;
- Яңа Кенәр авылында мәктәпкә 240 урынлык янкорма төзү;
- Казиле авылында 10 урынлык башлангыч мәктәп төзү;
- Мөндеш авылында 20 урынлык башлангыч мәктәп төзү;
- Шура авылында 20 урынлык башлангыч мәктәп төзү;
- Иске Кенәр авылында 10 урынлык башлангыч мәктәп төзү;
- Югары Бирезә авылында 15 урынлык башлангыч мәктәп төзү;

- Мөндеш авылында 20 урынга исәпләнгән балалар бакчасы төзү;
- Түбән Аты авылында 20 урынга исәпләнгән балалар бакчасы төзү;
- Иске Ашыт авылында 20 урынга исәпләнгән балалар бакчасы төзү.

Шулай итеп, Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасын гамәлгә ашыру чорында капитал төзелеш күләме түбәндәгеләрдән тора:

- 2020 елга кадәрге чорда мәктәпкәчә мәгариф учреждениеләре - 1924 урын, 2021 -2035 елларда - 75 урын;
- 2020 елга кадәрге чорда гомуми белем бирү учреждениеләре- 2363 урын;
- 2020 елга кадәрге чорда өстәмә белем бирү учреждениеләре - 2732 урын.

Жирлекләр киселешендә капитал төзелеш тәкъдим ителә торган мәгариф учреждениеләре 3.6.2.1 нче таблицада бирелде.

Мәгариф учреждениеләрен капитал төзегәндә «Мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләрен төзүгә, карап тотуга һәм аларның эш режимын оештыруга санитар-эпидемиологик таләпләр» һәм СанПиН 2.4.2.1178-02 «Гомуми белем бирү учреждениеләрендә белем алуға гигиена таләпләре» СанПиН 2.4.1.2660-10 нигезендә балаларны тәрбияләү һәм укыту шартларына карата гигиена таләпләрен исәпкә алырга кирәк.

2011-2035 елларда «Мәгариф» системасын үстөрү чаралары исемлеге

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлч эү берә мле ге	Гамә лдә	Өстәм ә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011- 2020 еллар.)	хисап срогы (2021- 2035 еллар)
Жирле дәмияттәге чаралар									
Мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләре									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	балалар бакчасы	урын		60	4 нче мәктәпне балалар бакчасы итеп реконструкцияләү	+	
			«мәктәп - балалар бакчасы» комплексы	урын		90	комплекс төзү «мәктәп - балалар бакчасы» төп гомуми белем бирү мәктәбен реконструкцияләү исәбенә	+	
			балалар бакчасы	урын		140	төзелешне тәмамлау	+	
			балалар бакчасы (Иске Айван авылы)	урын		50	яңа төзелеш	+	
			балалар бакчасы	урын		1095	яңа төзелеш	+	
			балалар бакчасы	урын		75	яңа төзелеш		+
		Васильева Божа авылы	Васильева Божа балалар бакчасы	урын	20		Реконструкцияләү-	+	

		Күпербаш авылы	Күпербаш балалар бакчасы	урын	20	10	куәтлелекне арттыру	+	
		Төбәк- Чокырч а авылы	Төбәк-Чокырча балалар бакчасы	урын	20	12	Реконструкцияләү- куәтлелекне арттыру	+	
2	Апаз авыл жирлеге	Апаз авылы	Апаз балалар бакчасы	урын	30	11	куәтлелекне арттыру	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлчәү берәмлекләре	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Хәсәншәех авылы	Хәсәншәех балалар бакчасы	урын	30	11	куәтлелекне арттыру	+	
3	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	
4	Казанбаш авыл жирлеге	Казанбаш авылы	Казанбаш балалар бакчасы	урын	20	10	Реконструкцияләү-куәтлелекне арттыру	+	
		Көтек авылы	Көтек балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
		Иске Төрнәле авылы	Иске Төрнәле балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
5	Кәче авыл жирлеге	Кәче авылы	Кәче балалар бакчасы	урын	25	20	куәтлелекне арттыру	+	
		Чулпан авылы	балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	
		Якты Көн авылы	балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	
6	Күпербаш авыл жирлеге	Мөндеш авылы	балалар бакчасы	урын		20	яңа төзелеш	+	
		Түбән Мәтәскә авылы	Түбән Мәтәскә бакчасы	урын	20	15	куәтлелекне арттыру	+	
7	Наласа авыл жирлеге	Наласа авылы	Наласа балалар бакчасы	урын	20	17	куәтлелекне арттыру	+	
8	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Ашыт авылы	балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	

9	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	Яңа Кырлай балалар бакчасы	урын	30	7	куәтлелекне арттыру	+	
10	Носы авыл жирлеге	Сәрдәбаш авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
11	Сеже авыл жирлеге	Сеже авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
		Яңа Чүриле авылы	балалар бакчасы	урын		40	яңа төзелеш	+	
		Ташкичү авылы	балалар бакчасы	урын		20	яңа төзелеш	+	
12	Сикертән авыл жирлеге	Сикертән авылы	балалар бакчасы	урын		20	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлчәү берәмлекләре	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
13	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	Курса-Почмак балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
		Иске Масра авылы	Иске Масра балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	
		Иске Муй авылы	Иске Муй балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	
14	Урта Аты авыл жирлеге	Түбән Аты авылы	Түбән Аты балалар бакчасы	урын		20	яңа төзелеш	+	
15	Урта Курса авыл жирлеге	Сарай-Чокырча авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
16	Урта Пошалым авыл жирлеге	Урта Пошалым авылы	Урта Пошалым балалар бакчасы	урын	20	6	Куәтлелеген арттырып реконструкцияләү	+	
		Түбән Пошалым авылы	Түбән Пошалым балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
7	Иске Ашыт авыл жирлеге	Иске Ашыт авылы	балалар бакчасы	урын		20	яңа төзелеш	+	
		Иске Кенәр авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
18	Иске Кырлай авыл	Югары Әзәк	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	

	жирлеге	авылы							
19	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	Иске Чүриле балалар бакчасы	урын		13	куәтлелекне арттыру	+	
20	Сөрде авыл жирлеге	Сөрде авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
		Түбән Оры авылы	Түбән Оры балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
	Ташкичү авыл жирлеге	Акчишмә авылы	балалар бакчасы	урын		10	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлчәү берәмлекләре	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
21		Ашытбаш авылы	Ашытбаш балалар бакчасы	урын	20	10	реконструкцияләү куәтне арттыру	+	
22	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	Үрнәк балалар бакчасы	урын	30		реконструкцияләү	+	
		Казанка авылы	Сорнар балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
23	Утар Аты авыл жирлегә	Орнашбаш авылы	Урнашбаш балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
24	Өчиле авыл жирлегә	Өчиле авылы	Өчиле балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
		Югары Бирәзә авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
		Чиканас авылы	Чиканас балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
25	Шурабаш авыл жирлегә	Шурабаш авылы	Шурабаш балалар бакчасы	урын	20	7	реконструкцияләү куәтне арттыру	+	
		Шура авылы	балалар бакчасы	урын		15	яңа төзелеш	+	
26	Шушмабаш авыл жирлегә	Шушмабаш авылы	Шушмабаш балалар бакчасы	урын	40	10	куәттен арттырып реконструкцияләү	+	
27	Яңасала авыл жирлегә	Яңасала авылы	Яңасала балалар бакчасы	урын	20		реконструкцияләү	+	
Гомуми белем бирү учреждениеләре									
			1 нче мәктәп	урын	800		реконструкцияне тәмамлау	+	

1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	«мәктәп - балалар бакчасы» комплексы	урын	220		3 нче мәктәп - балалар бакчасын реконструкцияләү	+	
			гомуми белем бирү мәктәбе	урын		700	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлчәү берәмлекләре	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
			гомуми белем бирү мәктәбе	урын		800	яңа төзелеш	+	
			балалар бакчасы белән бергә төзелгән башлангыч мәктәп	урын		80	яңа төзелеш	+	
			Теләк-Чокырча урта мәктәбе	урын	320	180	реконструкцияләү куәтлелекне арттыру	+	
		Зур Бирәзә авылы	Зур Бирәзә төп гомуми белем бирү мәктәбе	урын	30		реконструкцияләү	+	
		Васильева Божа авылы	Божа башлангыч мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	
2	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	Венета башлангыч мәктәбе	урын	60		реконструкцияләү	+	
3	Казанбаш авыл жирлеге	Кече Төрнәле авылы	Кече Төрнәле башлангыч мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	
4	Күпербаш авыл жирлеге	Казиле авылы	башлангыч мәктәбе	урын		10	яңа төзелеш	+	
		Мөндеш авылы	башлангыч мәктәбе	урын		20	яңа төзелеш	+	
5	Наласа авыл жирлеге	Урта Бирәзә авылы	Урта Бирәзә төп гомуми белем бирү мәктәбе	урын	25		реконструкцияләү	+	
6	Яңа Кенәр авыл	Яңа Кенәр авылы	Яңа Кенәр урта мәктәбе	урын	500	240	төзелеш	+	

	жирлеге								
7	Яңа Кишет авыл жирлеге	Яңа Кишет авылы	Яңа Кишет урта мәктәбе	урын	320	134	реконструкцияләү куәтлелекне арттыру	+	
8	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Иябаш авылы	Яңа Иябаш башлангыч мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	
9	Носы авыл жирлеге	Ишнарат авылы	Ишнарат башлангыч мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
10	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	Курса-Почмак урта мәктәбе	урын	108	18	куәтлелекне арттыру	+	
		Курса тимер юл разъезды	Курса разъезды төп гомуми белем бирү мәктәбе	урын	60		реконструкцияләү	+	
11	Урта Пошалым авыл жирлеге	Түбән Пошалым ав.	Түбән Пошалым башлангыч мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	
12	Иске Ашыт авыл жирлеге	Иске Ашыт авылы	Иске Ашыт төп гомуми белем бирү мәктәбе	урын	162		реконструкцияләү	+	
		Иске Кенәр авылы	башлангыч мәктәбе	урын		10	яңа төзелеш	+	
13	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	Лесхоз урта гомуми белем бирү мәктәбе	урын	108	90	реконструкцияләү куәтлелекне арттыру	+	
14	Утар Аты авыл жирлеге	Утар Аты авылы	Утар Аты урта гомуми белем бирү мәктәбе	урын	192		реконструкцияләү	+	
		Орнашбаш авылы	Орнашбаш башлангыч мәктәбе	урын	15		реконструкцияләү	+	
15	Өчиле авыл жирлеге	Югары Бирәзә авылы	башлангыч мәктәбе	урын		15	яңа төзелеш	+	
		Күкчә - Бирәзә авылы	Күкчә Бирәзә төп гомуми белем бирү мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	
		Чиканас авылы	Чиканас башлангыч мәктәбе	урын	20		реконструкцияләү	+	

16	Шурабаш авыл жирлеге	Шура авылы	башлангыч мәктәбе	урын		20	яңа төзелеш	+	
17	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	Шушмабаш урта мәктәбе	урын	320		реконструкцияләү	+	
18	Яңасала авыл жирлеге	Яңасала авылы	гомуми белем бирү мәктәбе	урын		46	яңа төзелеш	+	
<i>Өстәмә белем бирү учреждениеләре</i>									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Арча балалар сәнгать мәктәбе	урын	312	100	реконструкцияләү куәтлелекне арттыру	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлчәү берәмлекләре	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
			балалар-яшүсмерләр клубы	урын		280	яңа төзелеш	+	
2	Апаз авыл жирлеге	Апаз авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		155	учреждениене оештыру	+	
		Хәсәншәех авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		75	учреждениене оештыру	+	
3	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		10	учреждениене оештыру	+	
4	Казанбаш авыл жирлеге	Казанбаш авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		85	учреждениене оештыру	+	
5	Кәче авыл жирлеге	Кәче авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		125	учреждениене оештыру	+	
6	Кушлавчы авыл жирлеге	Кушлавчы авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		15	учреждениене оештыру	+	
7	Күпербаш авыл жирлеге	Түбән Мәтәскә авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		185	учреждениене оештыру	+	
8	Наласа авыл жирлеге	Наласа авылы	ат спорты мәктәбе				яңа төзелеш	+	
			өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		115	учреждениене оештыру	+	
9	Яңа Кишет авыл жирлеге	Яңа Кишет авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		305	учреждениене оештыру	+	
10	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		30	учреждениене оештыру	+	

11	Носы авыл жирлеге	Носы авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		35	учреждениене оештыру	+	
12	Сеже авыл жирлеге	Сеже авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		112	учреждениене оештыру	+	
		Мөрәле авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		15	учреждениене оештыру	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Починок – Поник авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		15	учреждениене оештыру	+	
13	Сикертән авыл жирлеге	Сикертән авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		75	учреждениене оештыру	+	
14	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		60	учреждениене оештыру	+	
15	Урта Аты авыл жирлеге	Түбән Аты авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		100	учреждениене оештыру	+	
16	Урта Курса авыл жирлеге	Урта Курса авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		120	учреждениене оештыру	+	
17	Урта Пошалым авыл жирлеге	Урта Пошалым авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		55	учреждениене оештыру	+	
18	Иске Ашыт авыл жирлеге	Иске Ашыт авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		40	учреждениене оештыру	+	
19	Иске Кырлай авыл жирлеге	Иске Кырлай авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		30	учреждениене оештыру	+	
20	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		175	учреждениене оештыру	+	
		Ташкичү авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		25	учреждениене оештыру	+	

21	Ташкичү авыл жирлеге	Ашытбаш авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		60	учреждениене оештыру	+	
22	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		105	учреждениене оештыру	+	
		Апайкина Гарь авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		15	учреждениене оештыру	+	
23	Өчиле авыл жирлеге	Өчиле авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		30	учреждениене оештыру	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	үлч эү берә мле ге	Гамә лдә	Өстәм ә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011- 2020 еллар.)	хисап срогы (2021- 2035 еллар)
24	Шурабаш авыл жирлеге	Шурабаш авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		40	учреждениене оештыру	+	
25	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		90	учреждениене оештыру	+	
		Шекә авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		30	учреждениене оештыру	+	
26	Яңасала авыл жирлеге	Яңасала авылы	өстәмә белем бирү учреждениесе	урын		25	учреждениене оештыру	+	
Мәгариф учреждениеләре									
Физик тузу дәрәжәсе 60 %тан да ким булган мәгариф учреждениеләренә агымдагы һәм капитал ремонт ясау								+	+

3.5.3. Сәламәтлек саклау системасын үстерү чаралары

Һәр муниципаль берәмлектә заман таләпләренә җавап бирә торган сәламәтлек саклау объектлары булырга тиеш. Шул ук вакытта, аларның санын арттыру һәм яңа төр учреждениеләр өчен җайланмалар булдыру максатыннан, сәламәтлек саклау объектларын реконструкцияләү һәм модернизацияләү таләп ителә.

Татарстан Республикасын территорияль планлаштыру схемасы буенча Арча шәһәрндә муниципальара медицина үзәге булдырылырга тиеш, аның хезмәт күрсәтү зонасына Арча, Өтнә, Балтач һәм Кукмара муниципаль районнары керә. Мондый үзәкләрдә вакытлы һәм эпизодик хезмәт күрсәтү объектларының тулы комплексын һәм уникаль хезмәт күрсәтүнең аерым объектларын урнаштыру күздә тотыла.

Хастаханә учреждениеләре жирлекара дәрәжәгә ия һәм бөтен район халкына хезмәт күрсәтә, шәһәр һәм эре авыл жирлекләре үзәкләрендә урнаша. Район халкының хастаханә учреждениеләренә булган ихтыяжын канәгатьләндерү өчен үзәк район хастаханәсе (400 койкага) һәм Яңа Кенәр участок хастаханәсенә (28 койкага) куәтлелеген арттыру юлы белән реконструкция ясау тәкъдим ителә.

Амбулатория-поликлиника учреждениеләрен (амбулаторияләрене, фельдшер-акушерлык пунктларын, гомуми практика табиблары офисларын) капитал төзү Арча муниципаль районының һәр жирлегендә яшәүчеләрнең тәэмин ителешен исәпкә алып каралды. Беренче чиратта, генераль план буенча, көньяк районда (295 квартал) даруханә пункты белән сменага 470 килүгә исәпләнгән яңа сырхауханә төзү тәкъдим ителә.

Район халкына кичектергесез ярдәм күрсәтү өчен Арча шәһәрндә ашыгыч медицина ярдәме станциясе (11 махсулаштырылган автомобиль) эшли, ул бөтен район халкына хезмәт күрсәтә. Яңа Кенәр авылы - районның төньяк өлешендә урнашкан һәм район үзәгеннән еракта урнашкан авыл жирлекләре белән автомобиль юллары челтәре белән тоташкан эре социаль үзәк. Гамәлдәге Яңа Кенәр участок хастаханәсе базасында, хезмәт күрсәтү радиусын исәпкә алып, ашыгыч медицина ярдәме станциясе (1 махсулаштырылган автомобиль) урнаштыру максатка ярашлы.

Сәламәтлек саклау өлкәсен матди-техник тәэмин итүнең кискен проблемаларын хәл итү өчен сәламәтлек саклау учреждениеләрен үзгәртеп кору һәм яңаларын төзү, техник яктан яңадан жиһазлау кирәк. Татарстан Республикасы ижтимагый инфраструктурасын үстерүнең озак вакытка исәпләнгән концепциясе нигезендә түбәндәгеләр планлаштырыла:

- Шура авылында ФАП;
- Печмонтау авылында медпункт бинасы;
- Иске Кенәр авылында медпункт бинасы;
- Арча шәһәрндә гомуми практика табибы офисы һәм ФАП;
- Васильев Буҗа авылында ФАП бинасы;
- Кушлавыч авылында ФАП;
- Мөндеш авылында ФАП ;
- Починок-Поник поселогында ФАП бинасы;
- Түбән Оры авылында ФАП;
- Иске Төрнәле авылында ФАП;
- Сәрде авылында ФАП.

Хастаханэ учреждениелэре (Арча үзэк район хастаханэсе һәм Яна Кенэр участок хастаханэсе) район дэрэжэсендэ хезмэт күрсэтэ.

Хастаханэ учреждениелэре һәм ашыгыч ярдэм станциялэре төзүнең гомуми күлэме, беренче чиратта, 428 койка һәм 1 махсулаштырылган автомобиль тэшкитэчэк. Яңа амбулатория-поликлиника учреждениелэре төзү күлэме беренче чиратта сменага 660 кеше килү дэрэжэсендэ билгелэнде.

Сэламэтлек саклау учреждениелэре буенча тэкъдим ителгэн чаралар 3.6.3.1 таблицасында күрсэтелде.

2010-2035 елларда «Сәламәтлек саклау» системасын үстерү чаралары исемлеге

№ пп	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлд ә	Өстәмә	Чаралар төрө	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021- 2035 еллар)
Жирле дәмияттәге чаралар									
Ашыгыч ярдәм станцияләре									
1	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Кенәр авылы	Ашыгыч медицина ярдәме станциясе	автомобиль		1	яңа төзелеш	+	
ХАСТАХАНӘ УЧРЕЖДЕНИЕЛӘРЕ									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	1 нче дөвалау корпусы	койка	151		реконструкциял әү	+	
			Булган үзәк район хастаханәсе базасында стационар	койка	240	400	реконструкциял әү куәтен арттырып	+	
2	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Кенәр авылы	Яңа Кенәр хастаханәсе	койка	19	28	куәтен арттырып реконструкция ләү	+	
АМБУЛАТОР-ПОЛИКЛИНИКА УЧРЕЖДЕНИЕЛӘРЕ									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Көнъяк районда поликлиника (295 квартал)	сменага килү		470	яңа төзелеш	+	
			Гомуни практика табибы офисы	сменага килү		20	яңа төзелеш	+	

			ФАП	сменага килү		10	яңа төзелеш	+	
		Васильева Божа авылы	ФАП	сменага килү		11	яңа төзелеш	+	
2	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	ФАП	сменага килү	6		капитальный ремонт	+	

№ пп	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
3	Күпербаш авыл жирлеге	Мөндеш авылы	Мөндеш ФАПы	сменага килү		17	яңа төзелеш	+	
		Түбән Мәтәскә авылы	ФАП	сменага килү		8	яңа төзелеш	+	
4	Казанбаш авыл жирлеге	Иске Төрнәле авылы	ФАП	сменага килү		9	яңа төзелеш	+	
5	Кушлавчыч ФАП	Кушлавчыч авылы	ФАП	сменага килү		6	яңа төзелеш	+	
5	Наласа авыл жирлеге	Наласа авылы	ФАП	сменага килү		15	яңа төзелеш	+	
		Урта Бирезә авылы	Урта Бирезә ФАПы	сменага килү	12		капиталь ремонт	+	
6	Носы авыл жирлеге	Носы авылы	ФАП	сменага килү		9	яңа төзелеш	+	
7	Сеже авыл жирлеге	Починок-Поник п.	ФАП	сменага килү		2	яңа төзелеш төзү	+	
8	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	ФАП	сменага килү		10	яңа төзелеш	+	
		Иске Масра авылы	ФАП	сменага килү		6	яңа төзелеш	+	
9	Урта Аты авыл жирлеге	Түбән Аты авылы	ФАП	сменага килү		7	яңа төзелеш	+	
10	Урта Курса авыл жирлеге	Алан авылы	ФАП	сменага килү		3	яңа төзелеш	+	

11	Иске Ашыт авыл жирлеге	Печмэнтау авылы	медпункт	сменага килү		3	яңа төзелеш	+	
		Иске Кенәр авылы	медпункт	сменага килү		3	яңа төзелеш	+	
12	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	Иске Чүриле ФАПы	сменага килү	16		капиталь ремонт	+	

№ пп	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлд ә	Өстәмә	Чаралар төрө	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021- 2035 еллар)
13	Сәрде авыл жирлеге	Сәрде авылы	ФАП	сменага килү		8	яңа төзелеш	+	
		Түбән Оры авылы	ФАП	сменага килү		7	яңа төзелеш	+	
14	Ташкичү авыл жирлеге	Ташкичү авылы	ФАП	сменага килү		12	яңа төзелеш	+	
15	Үрнәк	Апайкина Гарь авылы	ФАП	сменага килү		4	яңа төзелеш	+	
16	Өчиле авыл жирлеге	Өчиле авылы	ФАП	сменага килү		12	яңа төзелеш	+	
		Күкчә - Бирәзә авылы	Күкчә Бирәзә ФАПы	сменага килү	7		капиталь ремонт	+	
17	Шурабаш авыл жирлеге	Шура авылы	ФАП	сменага килү		8	яңа төзелеш	+	
18	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	Шушмабаш амбулаториясе	сменага килү	70		реконструкциял әү	+	
Сәламәтлек саклау оешмалары									
Физик тузу дәрәжәсе 60 %тан да ким булган сәламәтлек саклау учреждениеләренә агымдагы һәм капитал ремонт ясау								+	+

3.5.4. Социаль яклау учреждениеләрен үстерү

Татарстан Республикасының территориаль планлаштыру схемасы буенча 2011-2020 елларда Арча муниципаль районының халыкны социаль яклау системасында түбәндәгеләр планлаштырыла:

Арча шәһәрәндә «Өмет чаткысы" балалар һәм яшүсмерләр өчен тернәкләндерү үзәге өчен инженерлык челтәрләре белән янкорма төзү.

Яңа Кенәр психоневрология – интернатының 2 нче торак корпусын, морг һәм гараж төзү, территория периметры буенча койма кою.

2021 елдан 2035 елга кадәр Яңа Чүриле авылында Яңа Чүриле психоневрология интернатының 223 урынга исәпләнгән яңа корпусын төзү планлаштырыла. Халыкны социаль яклау системасын үстерү буенча чаралар 3.6.4.1 таблицасында күрсәтелде.

2010-2035 елларда «Халыкны социаль яклау» системасын үстерү чаралары исемлеге

№ т/б	Авыл жирлеге исемнәре	Торак пункт	Учреждение исеме	үлч әү берә мле ге	Гамәл	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 ел)	исәп-хисап (2021-2035) еллар)
<i>Төбәк әһәмиятендәге чаралар</i>									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	«Өмет чаткысы» жаваплылыгы чикләнгән балалар һәм яшүсмерләр өчен тернәкләндерү үзәге	урын	40	50	инженерлык челтәрләре белән янкорма төзү	+	
2	Сеже авыл жирлеге	Яна Чүриле	Яна Чүриле психоневрология интернаты	урын	50	150	2 нче торак корпус төзү	+	
				урын		223	яңа корпус төзү		+
				м.		800	Территория перимеры буенча койма кою (койма)	+	
				кв. м.		180	морг һәм гараж төзү	+	
Социаль яклау учреждениеләренә агымдагы һәм капитал ремонт ясау, тузган килеш, 60 %тан да кимрәк вакыт таләп итә.								+	+

3.5.5. Мәдәният һәм сәнгать учреждениеләрен үстерү

Мәдәни хезмәт күрсәтү объектларын шәһәрләрдә урнаштыру нормативы нинди дә булса типтагы хезмәт күрсәтү учреждениеләренәң гомуми сыйдырышлылыгы, шәһәр халкы санына һәм учреждениеләр сыйдырышлылыгының норматив күрсәткечләренә бәйлеләге шәһәрләр, шәһәр тибындагы поселоклар һәм авыл жирлекләре халкының төрле күләмдәге ихтыяжларын канәгатьләндерү өчен тигез булмаган шартлар тудыра. Шуңа күрә, гамәлдәге мәдәният объектларын төзү һәм реконструкцияләү чараларын фаразлаганда, халык санына яисә зур шәһәрләрдән ераклыгына карамыйча, жирлекләренәң барлык мәдәни-ял итү учреждениеләре һәм һәркем файдалана алырлык китапханәләр белән тулысынча принцибына таянып эш ителде.

Торак урыннар төркемнәренә хезмәт күрсәтүче учреждениеләр һәм үзәкләрне урнаштыруга мөһим таләп - алга киткән транспорт инфраструктурасы - автомобиль һәм тимер юллар, тимер юл вокзаллары һәм станцияләре, шәһәр яны автобуслары автовокзаллары һәм станцияләре һәм башкалар булу.

Мәдәният учреждениеләренәң перспектив чөлтәрен проектлаганда хезмәт күрсәтүнең баскычлылыгы саклана:

- клублар, көндәлек файдалану учреждениесе буларак, авыл жирлекләренәң барлык үзәкләрендә һәм чагыштырмача зур яисә ерак торак пунктларда урнаштырыла;
- оештыру-методик эш районның мәдәният йорты, шәһәрдә һәм шәһәр тибындагы бистәләрдә районның барлык мәдәни-агарту учреждениеләре аша алып барылырга тиеш;
- китапханәләр районның барлык жирлекләрендә карала;
- халыкка эпизодлы файдалану учреждениеләре хезмәтләре (театрлар, цирклар, музейлар һ.б.) Казан шәһәрендә күрсәтеләчәк.

Арча шәһәре, Яңа Кенәр авылы, Яңа Кырлай авылы һәм Үрнәк бистәсе таралыш системасының үзәге һәм ярдәмче үзәкләре булып тора, төбәкара хезмәт күрсәтү үзәкләре функциясен үти. Мәдәният һәм сәнгатьне гамәлгә ашыру чөлтәрен үстерү чараларын проектлаганда, шулай ук билгеләнгән үзәкләр белән чиктәш жирлекләренәң ихтыяжлары да исәпкә алынды.

Халыкка район мәдәният йорты, «Колос» мәдәният йорты, үзәк китапханә, үзәк балалар китапханәсе, «Казан арты» Арча тарих-этнография музейе, «Әдәби-музей берләшмәсе», «Әлифба» музейе хезмәт күрсәтә.

Авылара хезмәт күрсәтүне исәпкә алып, проектлана торган мәдәният учреждениеләре чөлтәре Арча шәһәрендә, Яңа Кенәр авылында, Яңа Кырлай авылында, Үрнәк бистәсендә һәм Кушлавич авылында урнашкан китапханәләр аша мәдәни-ял үзәкләре булдыруны тәкъдим итә.

Матди-техник тәэмин ителешнең кискен проблемаларын хәл итү өчен мәдәният учреждениеләрен реконструкцияләү, техник яктан яңадан жиһазлау һәм яналарын төзү кирәк. Татарстан Республикасы ижтимагый инфраструктурасын үстерүнең озак сроклы концепциясе буенча түбәндәгеләрне төзү планлаштырыла:

- Арча шәһәрәндә район мәдәният йорты;
- Яңа Ашыт авылында клуб;
- Иске Кенәр авылында клуб;
- Печментау авылында клуб;
- Мәмсә авылында клуб;
- Ташкич авылында клуб;
- Зур Бирәзә авылында клуб;
- Корайван авылында клуб;
- Көтек авылында клуб;
- Сарай-Чокырча авылында клуб;
- Орнашбаш авылында мәдәният йорты;
- Иске Иябаш авылында клуб;
- Иске Кишет авылында клуб;
- Өчиле авылында клуб;
- Түбән Пошалым авылында клуб төзү;
- Күкчә-Бирәзә авылында клуб.

Арча шәһәрәнең генераль планы буенча беренче чиратта 269 кварталда урнашкан «Колос» мәдәният йортын реконструкцияләү, аның сыйдырышлылыгын 200 дән 370 урынга кадәр арттыру; куәтен 181,8 мең данәгә житкереп, Үзәк китапханәне реконструкцияләү, хисап срогына 109 кварталда 390 урынлык мәдәни-күңел ачу үзәге төзү тора.

Һәркем файдалана алырлык китапларның гомуми күләме беренче чиратта 167,8 мең данә булачак. Яңа мәдәни-ял итү учреждениеләренә төзү беренче чиратта 3,6 мең урын һәм хисап чорына 0,4 мең урын күләмендә билгеләнде.

Арча муниципаль районының мәдәният һәм сәнгать учреждениеләре буенча тәкъдим ителә торган чаралары 3.6.5.1 нче таблицада күрсәтелде.

2010-2035 елларда «Мәдәният һәм сәнгать учреждениеләре» системасын үстерү чаралары исемлеге

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлд ә	Өстәмә	Чаралар төрө	Башкару срогы	
								1 чир т (2011- 2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
Жирле әһәмияттәге чаралар									
Мәдәни-ял итү учреждениеләре									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Район мәдәният йорты	урын		800	яңа төзелеш	+	
			"Колос" мәдәният йорты	урын	200	170	куәтгән арттырып реконструкция ләү	+	
			Мәдәни-күңел ачу үзәге	урын		390	яңа төзелеш		+
ЖИРЛЕ ӘҖӘМИЯТТӘГЕ ЧАРАЛАР									
Мәдәни-ял итү учреждениеләре									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Флодосовхоз авыл клубы	урын	100		капиталь ремонт	+	
		Зур Бирәзә авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
2	Апаз авыл жирлеге	Апаз авылы	Апаз мәдәният йорты	урын	200		капиталь ремонт	+	
		Пөшәңгәр авылы	Пөшәңгәр авыл клубы	урын	150		капиталь ремонт	+	
3	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	

4	Казанбаш авыл жирлеге	Иске Төрнәле авылы	Иске Төрнәле авыл клубы	урын	100		капиталь ремонт	+	
		Көтек авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
5	Кәче авыл жирлеге	Кәче авылы	Кәче мәдәният йорты	урын	200		капиталь ремонт	+	
		Якты Көн авылы	авыл клубы	урын		30	яңа төзелеш	+	
6	Кушлавчыч авыл жирлеге	Кушлавчыч авылы	авыл клубы	урын		80	яңа төзелеш	+	
7	Күпербаш авыл жирлеге	Мөндеш авылы	Мөндеш мәдәният йорты	урын	150		капиталь ремонт	+	
		Түбән Мәтәскә авылы	Түбән Мәтәскә авыл клубы	урын	200		капиталь ремонт	+	
8	Наласа авыл жирлеге	Наласа авылы	Наласа мәдәният йорты	урын	300		капиталь ремонт	+	
9	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Кенәр авылы	Мәдәни-ял итү үзәге (мәдәният йорты базасында)	урын	300	100	реконструкция ләү куәтен арттырып	+	
		Яңа Ашыт авылы	авыл клубы	урын		50	яңа төзелеш	+	
10	Яңа Кишет авыл жирлеге	Симетбаш авылы	Симетбаш авыл клубы	урын	70		капиталь ремонт	+	
		Иске Кишет авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
11	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	Мәдәни-ял итү үзәге (мәдәният йорты базасында)	урын	200	100	куәтен арттырып реконструкция	+	

							ләү		
12	Носы авыл жирлеге	Сәрдәбаш авылы	Сәрдәбаш мәдәният йорты	урын	100		капиталь ремонт	+	
		Носы авылы	авыл мәдәният йорты	урын		100	яңа төзелеш	+	

№ т/б	АВЫЛ ИСЕМЕ	ТОРАК ПУНКТ	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
13	Сеже авыл жирлеге	Мөрәле авылы	Мөрәле авыл мәдәният йорты	урын	150		капиталь ремонт	+	
		Починок-Поник п.	Починок-Поник авыл клубы	урын	50		капиталь ремонт	+	
		Яңа Чүриле авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
		Ташкичү авылы	авыл клубы	урын		30	яңа төзелеш	+	
14	Сикертән авыл жирлеге	Сикертән авылы	Сикертән мәдәният йорты	урын	240		капиталь ремонт	+	
		Гөберчәк ав.	Гөберчәк авыл клубы	урын	150		капиталь ремонт	+	
15	Курса-Почмак авыл жирлеге	Иске Масра авылы	Иске Масра авыл клубы	урын	70	30	реконструкция ләү куәтен арттырып	+	
16	Урта Аты авыл жирлеге	Кылачы авылы	Кылачы авылы клубы	урын	100		капиталь ремонт	+	
		Урта Сәрдә авылы	Урта Сәрдә авылы клубы	урын	120		капиталь ремонт	+	
17	Урта Курса авыл жирлеге	Алан авылы	Алан авыл клубы	урын	70		капиталь ремонт	+	
		Корайван авылы	авыл клубы	урын		60	яңа төзелеш	+	

		Сарай-Чокырча авылы	авыл клубы	урын		50	яңа төзелеш	+	
18	Урта Пошалым авыл жирлеге	Түбән Пошалым авылы	авыл клубы	урын		60	яңа төзелеш	+	
		Күлтәс авылы	авыл клубы	урын		50	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
							төзү		
19	Иске Ашыт авыл жирлеге	Печмәнтау авылы	авыл клубы	урын		150	яңа төзелеш	+	
		Иске Кенәр авылы	авыл клубы	урын		70	яңа төзелеш	+	
20	Иске Кырлай авыл жирлеге	Иске Иябаш авылы	авыл клубы	урын		90	яңа төзелеш	+	
21	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	Иске Чүриле мәдәният йорты	урын	250		капиталь ремонт	+	
		Штерә авылы	Штерә авыл мәдәният йорты	урын	200		капиталь ремонт	+	
22	Сәрде авыл жирлеге	Сәрде авылы	Сәрде мәдәният йорты	урын	200		капиталь ремонт	+	
		Югары Оры авылы	авыл клубы	урын		60	яңа төзелеш	+	
		Кызыл Яр авылы	авыл клубы	урын		50	яңа төзелеш	+	
23	Ташкичү авыл жирлеге	Ташкичү авылы	Ташкичү мәдәният йорты	урын	200		капиталь ремонт	+	
		Кысна авылы	Кысна авыл клубы	урын	70		капиталь ремонт	+	
		Мәмсә авылы	авыл клубы	урын		120	яңа төзелеш	+	

		Акчишмә авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
24	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	Мәдәни-ял итү үзәге (мәдәният йорты базасында)	урын	150	150	куәтен арттырып реконструкция ләү	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Казанка авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
25	Утар Аты авыл жирлеге	Утар Аты авылы	Утар Аты мәдәният йорты	урын	300		капиталь ремонт	+	
		Субаш Аты авылы	Субаш Атыавыл клубы	урын	150		капиталь ремонт	+	
		Орнашбаш авылы	авыл клубы	урын		80	яңа төзелеш	+	
26	Өчиле авыл жирлеге	Чиканас авылы	Чиканас мәдәният йорты	урын	150		капиталь ремонт	+	
		Өчиле авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
		Күкчә-Бирәзә авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
27	Шурабаш авыл жирлеге	Шура	авыл клубы	урын		150	яңа төзелеш	+	
		Байкал авылы	авыл клубы	урын		100	яңа төзелеш	+	
28	Яңасала авыл жирлеге	Яңасала авылы	Яңасала авыл мәдәният йорты	урын	70		капиталь ремонт	+	
		Каенсар авылы	Каенсар авыл клубы	урын	100		капиталь ремонт	+	
Жирле әһәмияттәге чаралар									
Гомуми танышу китапханәләре									

1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Үзәк китапханә	нөсхә	55188	65751	куәтен арттырып реконструкция ләү	+	
			Район балалар китапханәсе		31459				

№ т/б	АВЫЛ ИСЕМЕ	ТОРАК ПУНКТ	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
ЖИРЛЕ ӘҖӘМИЯТТӨГЕ ЧАРАЛАР									
<i>Гомуми танышу китапханәләре</i>									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	1 нче шәһәр филиалы	нөсхә	8241		капиталь ремонт	+	
			Плодосовхоз китапханәсе		337				
		Зур Бирәзә авылы	китапханә	нөсхә		6882	яңа төзелеш	+	
2	Апаз авыл жирлеге	Апаз авылы	Апаз китапханәсе	нөсхә	7932		капиталь ремонт	+	
3	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	китапханә	нөсхә		2176	яңа төзелеш	+	
4	Казанбаш авыл жирлеге	Казанбаш авылы	Казанбаш китапханәсе	нөсхә	6712		капиталь ремонт	+	
			Иске Төрнәле авылы		Иске Төрнәле китапханәсе		нөсхә	6428	капиталь ремонт
5	Кәче авыл жирлеге	Кәче авылы	Кәче китапханәсе	нөсхә	11018		капиталь ремонт	+	
6	Күпербаш авыл жирлеге	Мөндеш авылы	Мөндеш китапханәсе	нөсхә	6478		капиталь ремонт	+	
			Түбән Мәтәскә авылы		Түбән Мәтәскә китапханәсе		нөсхә	10504	капиталь ремонт
			Яңа Кенәр китапханәсе	нөсхә	17098		куәтен		

7	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Кенәр авылы	Яңа Кенәр балалар китапханәсе	нөсхә	14379	10000	арттырып реконструкция ләү	+	
8	Яңа Кишет авыл жирлеге	Яңа Кишет авылы	Яңа Кишет китапханәсе	нөсхә	4986		капитальный	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
							ремонт		
		Иске Кишет авылы	китапханә	нөсхә		3884	яңа төзелеш	+	
9	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	Яңа Кырлай китапханәсе	нөсхә	8529	7000	реконструкция ләү куәтен арттырып	+	
10	Носы авыл жирлеге	Носы авылы	Носы китапханәсе	нөсхә		7301	яңа төзелеш	+	
11	Сеже авыл жирлеге	Яңа Чүриле авылы	китапханә	нөсхә		1873	яңа төзелеш	+	
12	Урта Аты авыл жирлеге	Урта Сәрдә авылы	китапханә	нөсхә	5413		капиталь ремонт	+	
13	Курса-Почмак авыл жирлеге	Иске Масра авылы	китапханә	нөсхә		3632	яңа төзелеш	+	
14	Иске Ашыт авыл жирлеге	Иске Кенәр авылы	китапханә	нөсхә		8435	яңа төзелеш	+	
15	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	Иске Чүриле китапханәсе	нөсхә	7125		капиталь ремонт	+	
16	Сәрде авыл жирлеге	Сәрде авылы	Сәрде китапханәсе	нөсхә	5210		капиталь ремонт	+	
17	Ташкичү авыл жирлеге	Ташкичү авылы	Ташкичү китапханәсе	нөсхә	6018		капиталь ремонт	+	
		Акчишмә авылы	китапханә	нөсхә		4345	яңа төзелеш	+	
		Утар Аты авылы	Утар Аты китапханәсе	нөсхә	8224		капиталь ремонт	+	

18	Утар Аты авыл жирлеге	Орнашбаш авылы	китапханә	нөсхә		5045	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Авыл исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
19	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	Лесхоз китапханәсе	нөсхә	8323	7000	реконструкция ләү куәтен арттырып	+	
20	Өчиле авыл жирлеге	Күкчә-Бирәзә авылы	китапханә	нөсхә		4782	яңа төзелеш	+	
		Өчиле авылы	Өчиле китапханәсе	нөсхә		6779	яңа төзелеш	+	
		Чиканас авылы	Чиканас китапханәсе	нөсхә		5351	яңа төзелеш	+	
21	Шурабаш авыл жирлеге	Шура авылы	Шура китапханәсе	нөсхә		10818	яңа төзелеш	+	
22	Яңасала авыл жирлеге	Яңасала авылы	Яңасала китапханәсе	нөсхә		6707	капиталь ремонт	+	
<i>Мәдәният һәм сәнгать учреждениеләре</i>									
Физик тузу дәрәжәсе 60 %тан да ким булган мәдәният учреждениеләренә агымдагы һәм капитал ремонт ясау								+	+

Искәрмә: гамәлдәге мәдәният учреждениеләрен яңа төзегәндә яки реконструкцияләгәндә китапханәләренә клуб белән бер бинада урнаштыру максатка ярашлы.

3.5.6. *Физкультура һәм спорт учреждениеләрен үстерү*

Сәламәт милләт формалаштыру дәүләт сәясәтенең төп өстенлекләренең берсе булып тора. Шуңа күрә спорт объектлары челтәрен үстерү халыкны физик культура һәм спорт белән шөгыйльләнүгә жәлеп итү өчен социаль сәясәтнең бер формасы буларак аеруча мөһим. Шуңа бәйле рәвештә түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

- заманча жайланмалар белән жиһазландырылган спорт-сәламәтләнדרү комплекслары төзү;
- авыл мәдәният йортлары, гомуми белем бирү учреждениеләре каршында спорт заллары һәм яссы корылмалар төзү;
- массакүләм физик культура һәм спорт объектларының матди базасын үстерү буенча даими эш алып бару.

Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы халыкның спорт объектлары белән тәмин итү системасын формалаштыруның түбәндәге принцибы тәкъдим ителә:

- эре спорт объектларын (боз сарайларын, стадионнарны һ.б. урыннарда) Арча шәһәрәндә - районның урнашу системасы үзәгендә урнаштырырга тәкъдим ителә;
- спорт-савыктыру комплексларын, йөзү бассейннарын район урнашу системасы үзәкләренә, социаль үзәкләргә урнаштыралар. Әлеге торак пунктларда урнашкан спорт комплекслары һәм бассейннар янәшәдәге авыл торак пунктларына хезмәт күрсәтә;
- авыл жирлекләре үзәкләренә һәм гомуми белем бирү учреждениеләре, мәдәният учреждениеләре каршындагы спорт залларын һәм яссы корылмаларны зур торак пунктларга урнаштыру тәкъдим ителә.

«Физик - культура һәм спорт» системасында капитал төзелеш объектлары буенча чаралар, аларны Арча муниципаль районы территориясендә урнаштыру, алдан эшләнгән Арча шәһәре Генераль планы, «Татарстан Республикасы төзелешләре һәм объектлары исемлегә белән Татарстан Республикасының ижтимагый инфраструктурасын үстерүнең озак сроклы концепциясе» төбәк программасының, фаразланган халыкның исәп - хисап ихтыяжын исәпкә алып билгеләнгән.

Шулай итеп, Арча шәһәренең Генераль планы нигезендә физкультура-сәламәтләнדרү комплексы һәм бассейнлы мәдәни-спорт үзәге төзү тәкъдим ителә.

«Татарстан Республикасы төзелешләре һәм объектлары исемлегә белән Татарстан Республикасының ижтимагый инфраструктурасын үстерүнең озак сроклы концепциясе» (алга таба - Озак сроклы концепция) кысаларында спорт объектлары челтәрен үстерү өчен спорт объектлары челтәрен төзү планлаштырыла:

- гомуми мәйданы 3600 кв. м. булган боз сарае;
- Арча шәһәрәндә спорт мәктәбе өчен ясалма өслекле футбол кыры (110×70 м).

Татарстан Республикасында атчылыкны һәм ат спортын үстерү максатларында 2020 елга кадәр «Игенче» агрофирмасы» ЖЧЖнең Ат утары базасында Наласа авылында ат спорты мәктәбе оештырырга тәкъдим ителә. 2021 елдан 2035 елга кадәр чорда Арча шәһәрәндә ипподромны реконструкцияләү тәкъдим ителә.

Шулай итеп, Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасын гамәлгә ашыру чорында капиталъ төзелеш күләме түбәндәгечә булырга тиеш:

- беренче чират спорт заллары 8863 кв. м.;
- беренче чират яссы корымалар 46043 кв. м., хисап чорында 647 кв. м;
- беренче чират йөзү бассейннары 1725 кв. м.

Шәһәр һәм авыл жирлекләре киселешендә спорт объектлары челтәрен үстерү чаралары 3.6.1 нче таблицада күрсәтелде.

2010-2035 елларда «Физик культура һәм спорт» системасын үстерү чаралары исемлеге

п/п	Жирлек исеме	Торак пункт	Объектның исеме	үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
Жирле дәмияттәге чаралар									
Спорт заллары									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Спорт-савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		2745	яңа төзелеш	+	
			Спорт-савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		1260	яңа төзелеш	+	
			Спорт-савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		1134	яңа төзелеш	+	
2	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Кенәр авылы	Спорт-савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		1160	яңа төзелеш	+	
3	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	Спорт-савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		366	яңа төзелеш	+	

4	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	Спорт- савыктыру комплексында физкультура- спорт заллары	кв. м.		739	яңа төзелеш	+	
5	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	Спорт- савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		359	яңа төзелеш	+	
6	Утар Аты авыл жирлеге	Утар Аты авылы	Спорт- савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		316	яңа төзелеш	+	
7	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	Спорт- савыктыру комплексында физкультура-спорт заллары	кв. м.		527	яңа төзелеш	+	

п/п	Жирлек исеме	Торак пункт	Объектның исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
Йөзү бассейннары									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	мәдәни-спорт үзәгендә йөзү бассейны	кв. м.		275	яңа төзелеш	+	
2	Яңа Кенәр авыл жирлегә	Яңа Кенәр авылы	спорт-савыктыру комплексында йөзү бассейны	кв. м.		275	яңа төзелеш	+	
3	Яңа Кырлай авыл жирлегә	Яңа Кырлай авылы	спорт-савыктыру комплексында йөзү бассейны	кв. м.		225	яңа төзелеш	+	
4	Курса-Почмак авыл жирлегә	Курса-Почмак авылы	спорт-савыктыру комплексында йөзү бассейны	кв. м.		225	яңа төзелеш	+	
5	Үрнәк авыл жирлегә	Үрнәк бистәсе	спорт-савыктыру комплексында йөзү бассейны	кв. м.		275	яңа төзелеш	+	
6	Утар Аты авыл жирлегә	Утар Аты авылы	спорт-савыктыру комплексында йөзү бассейны	кв. м.		225	яңа төзелеш	+	
7	Шушмабаш авыл жирлегә	Шушмабаш авылы	спорт-савыктыру комплексында йөзү бассейны	кв. м.		225	яңа төзелеш	+	
Башка спорт объектлары									

1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Боз сарае	кв. м.		3600	яңа төзелеш	+	

п/п	Жирлек исеме	Торак пункт	Объектның исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
				гомуми майданнар					
			ипподром				реконструкцияләү	+1	
2	Наласа авыл жирлеге	Наласа авылы	ат спорты мәктәбе				яңа төзелеш	+	
ЖИРЛЕ ӘҤМИЯТТӘГЕ ЧАРАЛАР									
Спорт заллары									
1	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	спорт залы	кв. м.		95	яңа төзелеш		
2	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса разьезды	Курса төп гомуми белем бирү мәктәбе спорт залы	кв. м.	120		реконструкцияләү	+	
3	Иске Ашыт авыл жирлеге	Иске Ашыт авылы	Иске Ашыт урта мәктәбе спорт залы	кв. м.	189		реконструкцияләү	+	
4	Сәрде авыл жирлеге	Сәрде авылы	Сәрде мәдәният йорты спорт залы	кв. м.		162	Мәдәният йортына янкорма	+	
5	Утар Аты авыл жирлеге	Утар Аты авылы	Утар Аты мәдәният йорты спорт залы	кв. м.	128		реконструкцияләү	+	
6	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	Шушмабаш урта мәктәбе спорт залы	кв. м.	180		реконструкцияләү	+	
7	Яңасала авыл жирлеге	Каенсар авылы	Каенсар спорт залы	кв. м.	133		реконструкцияләү	+	
Яссы корылмалар									

1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	спорт мәктәбе өчен ясалма өслекле футбол кыры	кв. м.		7700	яңа төзелеш	+	
			яссы корылмалар	кв. м.		18755	яңа төзелеш	+	
			яссы корылмалар	кв. м.		647	яңа төзелеш		+
		Зур Бирәзә авылы	яссы корылмалар	кв. м.		600	яңа төзелеш	+	
		Васильева Божа авылы	яссы корылмалар	кв. м.		600	яңа төзелеш	+	

п/п	Жирлек исеме	Торак пункт	Объектның исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
		ж							
		Күпербаш авылы	яссы корылмалар	кв. м.		800	яңа төзелеш	+	
2	Апаз авыл жирлеге	Пөшәңгәр авылы	яссы корылмалар	кв. м.		254	яңа төзелеш	+	
3	Венета авыл жирлеге	Венета авылы	яссы корылмалар	кв. м.		530	яңа төзелеш	+	
4	Казанбаш авыл жирлеге	Казанбаш авылы	яссы корылмалар	кв. м.		697	яңа төзелеш	+	
5	Кәче авыл жирлеге	Кәче авылы	яссы корылмалар	кв. м.		1800	яңа төзелеш	+	
		Чулпан авылы	яссы корылмалар	кв. м.		600	яңа төзелеш	+	
6	Кушлавчыч авыл жирлеге	Кушлавчыч авылы	яссы корылмалар	кв. м.		215	яңа төзелеш	+	
7	Носы авыл жирлеге	Сәрдәбаш авылы	яссы корылмалар	кв. м.		478	яңа төзелеш	+	
8	Сеже авыл жирлеге	Ташкичү авылы	яссы корылмалар	кв. м.		482	яңа төзелеш	+	
		Яңа Чүриле авылы	яссы корылмалар	кв. м.		1050	яңа төзелеш	+	
9	Сикертән авыл жирлеге	Сикертән авылы	яссы корылмалар	кв. м.		800	яңа төзелеш	+	
		Гөберчәк авылы	яссы корылмалар	кв. м.		350	яңа төзелеш	+	
10	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	яссы корылмалар	кв. м.		800	яңа төзелеш	+	
		Курса разьезды	яссы корылмалар	кв. м.		600	яңа төзелеш	+	
		Иске Масра авылы	яссы корылмалар	кв. м.		450	яңа төзелеш	+	

11	Урта Аты авыл жирлеге	Түбән Аты авылы	яссы корылмалар	кв. м.		1132	яңа төзелеш	+	
		Урта Сәрдә авылы	яссы корылмалар	кв. м.		600	яңа төзелеш	+	
12	Иске Ашыт авыл жирлеге	Печмәнтау авылы	яссы корылмалар	кв. м.		162	яңа төзелеш	+	
		Иске Кенәр авылы	яссы корылмалар	кв. м.		325	яңа төзелеш	+	
13	Иске Кырлай авыл жирлеге	Иске Иябаш авылы	яссы корылмалар	кв. м.		364	яңа төзелеш	+	
	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	яссы корылмалар	кв. м.		1122	яңа төзелеш	+	

п/п	Жирлек исеме	Торак пункт	Объектның исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Гамәлгә ашыру сроклары	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
14		Штерә авылы	яссы корылмалар	кв. м.		450	яңа төзелеш	+	
15	Сәрде авыл жирлеге	Сәрде авылы	яссы корылмалар	кв. м.		1118	яңа төзелеш	+	
		Югары Оры авылы	яссы корылмалар	кв. м.		288	яңа төзелеш	+	
		Кызыл Яр авылы	яссы корылмалар	кв. м.		288	яңа төзелеш	+	
16	Ташкичү авыл жирлеге	Акчишмә авылы	яссы корылмалар	кв. м.		480	яңа төзелеш	+	
17	Үрнәк авыл жирлеге	Апайкина Гарь авылы	яссы корылмалар	кв. м.		288	яңа төзелеш	+	
18	Өчиле авыл жирлеге	Өчиле авылы	яссы корылмалар	кв. м.		200	яңа төзелеш	+	
19	Шурабаш авыл жирлеге	Шурабаш авылы	яссы корылмалар	кв. м.		800	яңа төзелеш	+	
		Байкал авылы	яссы корылмалар	кв. м.		481	яңа төзелеш	+	
20	Яңасала авыл жирлеге	Каенсар авылы	яссы корылмалар	кв. м.		384	яңа төзелеш	+	
Физик культура һәм спорт объектлары									
Физик культура һәм спорт объектларында физик тузу дәрәжәсе 60 %тан да ким булган агымдагы һәм капитал ремонт ясау								+	+

3.5.7. Сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләрен үстерү

Арча муниципаль районы халкын сәүдә хезмәтләре белән тәэмин итү максатларында социаль юнәлешле инфраструктура объектларын төзүгә, урнаштыруга ярдәм итү һәм сәүдә эшчәнлеген гамәлгә ашыручы хужалык субъектлары өчен файдалану мөмкинлеген тәэмин итү буенча икътисади стимуллаштыру чараларын кабул итү зарур.

Сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре системасында капитал төзелеш объектлары буенча чаралар, аларны Арча муниципаль районы территориясендә урнаштыру, халыкның ихтыяжларын исәпкә алып билгеләнде.

2011 елдан 2020 елга кадәр чорда Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасын гамәлгә ашыру чорында капитал төзелеш күләме түбәндәгечә булачак:

- сәүдә предприятиеләре - 1976 кв. м. сәүдә мәйданы;
- көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре (чәчтарашханә, матурлык салоннары, ателье, аяк киеме ремонтлау, техника ремонтлау, фотохезмәтләр һәм башкалар) - 378 урынлык.

2021 елдан 2035 елга кадәр сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләрен капитал төзүгә ихтыяж юк.

Авыл жирлекләре үзәкләрендә, шулай ук башка эре торак пунктларда махсус жиһазланган һәм сәүдә алып бару өчен билгеләнгән биналарда урнашкан ваклап сату һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләрен (сәүдә комплекслары, сәүдә үзәкләре, кибетләр һ.б.) урнаштырырга тәкъдим ителә.

Халык саны аз булган торак пунктларда 2011 елдан 2035 елга кадәр чорда кибетләр төзү каралмаган. Аларга түбәндәге торак пунктлар керә: Пионер авылы (Яңа Кырлай авыл жирлегенә), Әрнәш авылы (Урта Аты авыл жирлегенә), Чүриле разъезды (Иске Чүриле), Хәтнә авылы (Ташкичү авыл жирлегенә), Бимәр авылы (Үрнәк авыл жирлегенә). Әлегә торак пунктларга төрле сәүдә итү һәм илтеп сату өчен кирәкле күчмә чаралар (автокибетләр, арбалар, кәрзиннәр, лотоклар һәм башка махсус жайланмалар) ярдәмендә беренче кирәк-ярак товарларын ташуны, яисә сәүдә предприятиесен оештырырга кирәк. Бу торак пунктларга ел буе транспорт белән барып житүне тәэмин итү өчен гамәлдәге юлларга асфальт-бетон өслек жәю кирәклегенә актуальләшә.

Халык саны 1000гә якин булган торак пунктларда (Арча ш.), Апаз, Казанбаш, Кәче, Күпербаш, Наласа, Яңа Кенәр, Яңа Кырлай, Сеже, Курса - Почмак, Урта Пошалым, Иске Чүриле, Ташкичү, Үрнәк, Утар Аты, Өчиле, Шурабаш һәм Шушмабаш авыл жирлекләре) көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре төзү күздә тотыла. Халыкның таралыш системасы буенча көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре иң яхшы транспорт белән тәэмин итү системасы үзәкләрендә – Яңа Кенәр, Яңа Кырлай һәм Үрнәк авылларында урнаштырылачак. 1000 кешедән ким булган жирлекләргә хезмәт күрсәтү өчен кирәкле эш урыннарын якин-тирә жирлекләрдә оештырырга тәкъдим ителә. Күрше торак пунктлардагы көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләренә транспорт белән баруны автомобиль юллары челтәре тәэмин итә.

Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру схемасы тарафыннан ваклап сату һәм көнкүреш хезмәте күрсәтүне үстерү буенча тәкъдим

ителгэн чаралар 3.6.7.1 таблицасында күрсәтелде.

2010-2035 елларда ваклап сату һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү системасын үстерү чаралары исемлеге

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
Жирле аһамияттәге чаралар									
Көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре									
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		162	яңа төзелеш	+	
2	Апаз авыл жирлегә	Апаз авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		15	яңа төзелеш	+	
3	Казанбаш авыл жирлегә	Казанбаш авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		8	яңа төзелеш	+	
4	Кәче авыл жирлегә	Кәче авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		11	яңа төзелеш	+	
5	Күпербаш авыл жирлегә	Күпербаш авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		10	яңа төзелеш	+	
6	Наласа авыл жирлегә	Наласа авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		13	яңа төзелеш	+	
7	Яңа Кенәр авыл жирлегә	Яңа Кенәр авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		27	яңа төзелеш	+	
8	Яңа Кишет авыл жирлегә	Яңа Кишет авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		10	яңа төзелеш	+	

9	Яна Кырлай авыл жирлеге	Яна Кырлай авылы	көнкүрөш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урынн ары		12	яңа төзелеш	+	
10	Сеже авыл жирлеге	Сеже авылы	көнкүрөш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урынн ары		14	яңа төзелеш	+	
11	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	көнкүрөш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урынн ары		8	яңа төзелеш	+	
12	Урта Курса авыл жирлеге	Урта Курса авылы	көнкүрөш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урынн ары		7	яңа төзелеш	+	
13	Урта Пошалым авыл жирлеге	Урта Пошалым авылы	көнкүрөш предприятиесе	эшчеләр		8	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
	авыл жирлеге	.	хезмәт күрсәтү	урыннар					
14	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		8	яңа төзелеш	+	
15	Ташкичү авыл жирлеге	Ташкичү авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		19	яңа төзелеш	+	
16	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		9	яңа төзелеш	+	
17	Утар Аты авыл жирлеге	Утар Аты авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		7	яңа төзелеш	+	
18	Өчиле авыл жирлеге	Өчиле авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		7	яңа төзелеш	+	
19	Шурабаш авыл жирлеге	Шурабаш авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		8	яңа төзелеш	+	
20	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиесе	эш урыннары		15	яңа төзелеш	+	
Физик тузу дәрәжәсе 60 тан да ким булган көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләренә агымдагы һәм капитал ремонт ясау %								+	+
ЖИРЛЕ ӘҖӘМИЯТТӨГЕ ЧАРАЛАР									
<i>Сәүдә предприятиеләре</i>									

1	"Арча шәһәре"	Васильева Божа авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә мәйданы		110	яңа төзелеш	+	
		Күпербаш авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		26	яңа төзелеш	+	
		Төбәк-Чокырча ав.	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		200	яңа төзелеш	+	
2	Апаз авыл жирлегә	Каратай авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м.		33	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
				сәүдә майданы					
		Кызыл-Игенче	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		19	яңа төзелеш	+	
3	Венета авыл жирлегенә	Венета авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		50	яңа төзелеш	+	
		Михайловка п.	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		14	яңа төзелеш	+	
4	Казанбаш авыл жирлегенә	Казанбаш авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		126	яңа төзелеш	+	
		Алга-Көек ав.	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		41	яңа төзелеш	+	
		Көтек ав.	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		14	яңа төзелеш	+	
		Иске Төрнәле авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		19	яңа төзелеш	+	

		Тылаңгыр авылы	сәүдә предприяти еләре	кв. м. сәүдә мәйданы		18	яңа төзелеш	+	
5	Көче авыл жирлеге	Көче авылы	сәүдә предприяти еләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		194	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Якты Көн ав.	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		9	яңа төзелеш	+	
6	Кушлавчыч авыл жирлегенә	Иске Жөлби ав.	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		22	яңа төзелеш	+	
7	Күпербаш авыл жирлегенә	Югары Мәтәскә авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		52	яңа төзелеш	+	
		Казиле авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		21	яңа төзелеш	+	
		Мөндеш авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		93	яңа төзелеш	+	
		Түбән Мәтәскә авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		70	яңа төзелеш	+	
8	Яңа Кенәр авыл жирлегенә	Яңа Ашыт авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		18	яңа төзелеш	+	

9	Яңа Кишет авыл жирлеге	Иске Кишет авылы	сәүдә предприяти еләре	кв. м. сәүдә мәйданы		24	яңа төзелеш	+	
10	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	сәүдә предприяти еләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		33	яңа төзелеш	+	
		Пионер авылы					кирәк-ярак товарларын китерү	+	+

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
11	Сеже авыл жирлеге	Яңа Чүриле авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		74	яңа төзелеш	+	
		Починок – Поник авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		9	яңа төзелеш	+	
12	Сикертән авыл жирлеге	Казаклар авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		29	яңа төзелеш	+	
13	Курса-Почмак авыл жирлеге	Курса разьезды	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		21	яңа төзелеш	+	
		Иске Муй авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		42	яңа төзелеш	+	
14	Урта Аты авыл жирлеге	Әрнәш авылы					кирәк-ярак товарларын китерү	+	+
		Кылачы авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		25	яңа төзелеш	+	

		Урта Аты авылы	сәүдә предприяти еләре	кв. м. сәүдә мәйданы		13	яңа төзелеш	+	
15	Урта Курса авыл жирлеге	Югары Курса авылы	сәүдә предприяти еләре	кв. м. сәүдә мәйданы		25	яңа төзелеш	+	
16	Урта Пошалым авыл жирлеге	Югары Пошалым авылы	сәүдә предприяти еләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		82	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Күлтәс авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		27	яңа төзелеш	+	
17	Иске Ашыт авыл жирлегенә	Иске Ашыт авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		10	яңа төзелеш	+	
		Иске Кенәр авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		7	яңа төзелеш	+	
18	Иске Кырлай авыл жирлегенә	Иске Кырлай авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		28	яңа төзелеш	+	
		Югары Әзәк авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		12	яңа төзелеш	+	
		Өтнә авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		13	яңа төзелеш	+	
19	Иске Чүриле авыл	Штерә авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		26	яңа төзелеш	+	

	жирлеге	Чүриле разъезды					кирәк-ярак товарларын китерү	+	+
20	Сәрде авыл жирлеге	Сәрде авылы	сәүдә предприяти еләре	кв. м. сәүдә мәйданы		60	яңа төзелеш	+	
21	Ташкичү авыл жирлеге	Акчишмә авылы	сәүдә предприяти еләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		55	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар.)	исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Кысна авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		28	яңа төзелеш	+	
		Наратлык авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		28	яңа төзелеш	+	
		Хәтнә авылы					кирәк-ярак товарларын китерү	+	+
22	Үрнәк	Үрнәк бистәсе	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		11	яңа төзелеш	+	
		Бимәр авылы					кирәк-ярак товарларын китерү	+	+
		Казанка авылы	сәүдә предприятиеләре	Сәүдә майданының квадрат метры		53	яңа төзелеш	+	
23	Өчиле авыл жирлегенә	Өчиле авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м. сәүдә майданы		34	яңа төзелеш	+	
24	Шурабаш авыл жирлегенә	Яңа Сәрдә авылы	сәүдә предприятия	Сәүдә майданының		22	яңа төзелеш	+	

			еләре	квадрат метры					
25	Шушмабаш авыл жирлеге	Илдус авылы	сәүдә предприяти еләре	Сәүдә мәйданы ның квадрат метры		17	яңа төзелеш	+	
		Үгез-Елга авылы	сәүдә предприяти еләре	кв. м. сәүдә мәйданы		18	яңа төзелеш	+	
		Шекә авылы	сәүдә предприятиеләре	кв. м.		11	яңа төзелеш	+	

№ т/б	Жирлек исеме	Торак пункт	Учреждение исеме	Үлчәү берәмле ге	Гамәл дә	Өстә мә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011- 2020 еллар.)	исәп- хисап срогы (2021- 2035 еллар)
			ли	сәүдә мәйданы					
Физик тузу дәрәжәсе 60 %тан да ким булган сәүдә предприятиеләренә агымдагы һәм капитал ремонт ясау								+	+

3.5.8. Элементтә предприятиеләрен үстерү

Гамәлдә булган почта элементәсе бүлекчәләрен үстерү өчен яңа бүлекләр төзү таләп ителми. Почта элементәсе объектларында халыкка хезмәт күрсәтүнең югары дәрәжәдә булуын тәмин итәргә, хезмәт күрсәтүләренә гадәти почта элементәсе һәм финанс хезмәтләре күрсәтү хезмәтләренәң тулы күләмен саклап калу исәбенә тәмин итәргә кирәк. Аларга түбәндәгеләр керә:

- басма корреспонденцияне китереп бирү;
- басма нәшер тарату;
- посылкаларны китереп бирү;
- гади һәм теркәлә торган хатларны, почта карточкаларын һәм бандерольләренә китереп бирү;
- пенсияләр һәм пособиеләр бирү;
- акчаларны почта аша күчерү;
- коммуналь хезмәтләр өчен түләү.

Хезмәтләренәң яңа төрләрен үстерергә кирәк, бу түбәндәге шартларны үтәгәндә мөмкин:

- электрон системаларны кулланып төрле төрдәге түләүләренә кабул итү пунктлары челтәрен үстерү һәм почта элементәсе инфраструктурасы базасында финанс хезмәтләренәң сыйфатын һәм һәркем файдалана алырлык булуын арттыруга юнәлдерелгән акчасыз исәпләүләр системасын булдыру;
- интернет-технологияләренә кулланып яңа мәгълүмати-коммуникация хезмәтләре күрсәтү буенча авыл почта элементәсе бүлекләрендә пунктлар төзү эшен дәвам итү.

Өлеге чараларны үтәү почта-финанс һәм логистика хезмәтләренәң ышанычлылыгын һәм сыйфатын югары дәрәжәдә тәмин итәргә мөмкинлек бирәчәк.

2010-2030 елларда почта элементсен үстөрү чаралары исемлеге

№ т/б	Жирлек	Торак пункт	Учреждени е исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәл дә	Өстәмә	Чаралар төре	Башкару срогы	
								1 чират (2011-2020 еллар)	хисап срогы (2021- 2035 еллар)
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	ОПС	объект		3	яңа төзелеш	+	
2	Кушлавич авыл жирлеге	Кушлавич авылы	ОПС	объект		1	яңа төзелеш	+	
3	Күпербаш авыл жирлеге	Мөндеш авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
4	Носы авыл жирлеге	Носы авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
5	Сикертән авыл жирлеге	Сикертән авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
6	Урта Курса авыл жирлеге	Урта Курса авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
7	Урта Пошалым авыл жирлеге	Урта Пошалы м авылы	ОПС	объект		1	яңа төзелеш	+	
8	Иске Кырлай авыл жирлеге	Иске Кырлай авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
9	Сюдинское СП	Сәрде авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
10	Өчиле авыл жирлеге	Өчиле авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	
11	Шурабаш авыл жирлеге	Шурабаш авылы	ОПС	объект	1		реконструкцияләү	+	

Физик тузу дэрэжэсе 60 %тан да ким булган почта элемтэсе бүлекчэлэрен агымдагы һәм капитал ремонтлау	+	+

3.6.9. Коммуналь хезмэт күрсәтү объектларын үстерү

Гомумән алганда, Арча муниципаль районы буенча яңа зиратлар төзүгә яки гамәлдәге территорияләрен киңәйтүгә ихтыяж юк. Жирлекләр һәм торак пунктлар киселешендә яңа зират территорияләренә ихтыяж 3.6.9.1 нче таблицادا күрсәтелде.

3.6.9.1 нче
таблица

2011 елдан 2035 елга кадәр чорда зиратларның тәкъдим ителә торган территорияләре исемлеге

№	Жирлек исеме	Торак пункт исеме	куәте, га	Төзелеш төре	Башкару срогы	
					1 чират (2011- 2020 еллар)	хисап срогы (2021-2035 еллар)
1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	2,674	яңа төзелеш	+	
2	Носы авыл жирлеге	Сәрдәбаш авылы	0,037	киңәйтү	+	
Барлығы район буенча:			2,711			

3.6.10. Хокук тәртибен саклау объектларын үстерү

2013-2015 елларда Арча шәһәрендә 625 кв. м. мәйданлы 40 тоткынны вакытлыча тоту изоляторы бинасына янкорма төзүне күздә тотарга кирәк.

3.4.2.36 таблица

2011-2035 елларга хокук тәртибен саклауны үстерү өлкәсендәге гамәлләр

№ т/ б	Жирле к	Торак пункт	Учрежде ние исеме	Үлчәү берәмлеге	Гамәлдә	Өстәмә	Үлчә ү төрө	реализа ция сро гы	
								1 чир ат(2 011- 2020 елла р)	хисап срогы (2021- 2035 еллар)

1	"Арча шәһәре"	Арча шәһәре	Эчке эшләр министрлыгы вакытлы тоту изоляторы бинасына янкорма	проект		1	яңа төзелеш	+	

3.6. Тарихи-мәдәни мирасны үстерү һәм саклау чаралары

Татарстан Республикасының тарихи-мәдәни потенциалын саклау һәм файдалану, тарихи - мәдәни каркас элементларын саклау һәм үстерү өчен халыкның таралыш системаларын рациональләштерү, территориянең функциональ, шәһәр төзелеше һәм башка төрләрэн зоналаштыру хисабына, федераль, региональ һәм жирле дәрәжәләрдә чаралар комплексын кабул итү зарур.

Тарихи-мәдәни каркасның терәк элементларын үстерү:

А.Тарихи торак пунктлар.

«Россия мәдәнияте», «Кече тарихи шәһәрләр» бөтенроссия программаларында федераль дәрәжәдәге грантлар алуға конкурсларда катнашу.

Төбәк дәрәжәсендә тәкъдим ителә:

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2000 елның 22 гыйнварындагы 38 номерлы карары нигезендә билгеләнгән тәртиптә өстәмә рәвештә Арчаның ачыкланган тарихи торак пункттын, бронза һәм энеолит чорының янындагы торак пунктларын кертергә.

Арча шәһәрәндә «перспективасыз» жирлекләренәң үсеш факторы буларак, традицион хужалыкны, халык һөнәрчелеген һәм кәсепчелеген үстерү, аларны танып-белү туризмы маршрутларына кертү;

Жирле дәрәжәдә: территорияль планлаштыру документларын, мәдәни мирас объектлары территорияләре чикләрен һәм аларны саклау зоналарын исәпкә алып жирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләрен планлаштыру проектларын һәм кагыйдәләрен, мәдәни мирас объектларын һәм тарихи торак пунктларны саклау зоналарын карап тоту регламентларын эшләүне тәэмин итү.

Төбәк дәрәжәсендә:

- билгеләнгән тәртиптә ТР тарихи-мәдәни музей-тыюлыгы турында нигезләмәне эшләү һәм кабул итү;
- туристлык инфраструктурасын үстерү.

В. Тарихи-мәдәни мирас объектлары

Федераль дәрәжәдә: мәдәни мирасны «Россия мәдәнияте», «Кече тарихи шәһәрләр», «Тарихи шәһәрләренә реконструкцияләү» һ.б. максатчан программаларын гамәлгә ашыруда катнашу; федераль форматта мониторинг алып баруны тәэмин итү.

Мәдәни туризмның федераль маршрутларын эшләү.

Төбәк дәрәжәсендә:

- мәдәни мирас объектларын аларның халәтенә, кыйммәтләренә туры китерү;
- Татарстан Республикасы Хөкүмәтенәң 2007елның 2 июлендәге 265 номерлы раслаган 2007-2009 елларга «Мирас - Наследие» мәдәни мирасын саклап калуның максатчан комплекслы программасын гамәлгә ашыру;
- региональ дәрәжәдәге күчемсез милек объектларына һәйкәлләренә саклау шартлары буенча чикләүләренә теркәүне оештыру; Татарстан Республикасы Жир кадастрында мәдәни мирас объектлары территорияләре чикләрен һәм аларны саклау зоналарын саклауны тәэмин итү;
- региональ әһәмияттәге мәдәни мирас объектларын теркәгәндә, мәдәни

мирас объектларын саклау шартлары буенча чикләүләрне теркәү.

-«Арча районы - сәнэгать һәм һөнәрчелек үзәге» мэдәни туризм маршрутын эшләү.

Жирле дәрәжәдә:

- Муниципаль берәмлекнең жир кадастрында мэдәни мирас объектлары территорияләре чикләрен һәм аларны саклау зоналары чикләрен чагылдыруны тәмин итү; жирле эһәмияттәге мэдәни мирас объектларын теркәгәндә мэдәни мирас объектларын саклау шартлары буенча йөкләмәләрне теркәү;

Тарихи-мэдәни каркасның линия элементларын үстерү:

- Федераль туристлык маршрутларын формалаштыру.

- төбәк туристик маршрутларын формалаштыру: «Әжеле муенса», «Татарстан-шәһәрләр иле» һ. б.

- туристлык инфраструктурасын үстерү һәм төбәк туристлык объектларына хезмәт күрсәтү сыйфатын арттыру;

- чараларны республика һәм муниципаль органнар дәрәжәсендә үтәүне тәмин итү өчен кирәк:

Хокукый процедуралар үткәрергә. Мэдәни мирас объектларын саклауны тәмин итү проблемаларын хәл итү өчен икътисади механизмнарның хокукый базасы кирәк:

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының "Мэдәни мирас объектлары территорияләре чикләрен һәм аларны саклау зоналары чикләрен (мэдәни мирас объектларын саклау зоналары проектлары белән тарихи жирлеккә яки аерым комплекс һәм объектка) билгеләү һәм аларны теркәү палатасында йөкләмәләрне теркәп, жир кадастрына беркетү турында" 2007 ел, 30 нчы июль, 318 нче номерлы карары;

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының "Тарихи-мэдәни тыюлыклар, истәлекле урыннар һәм һәйкәлләр территорияләрен торак пунктлар территорияләре чикләреннән читтә тарихи - мэдәни билгеләнештәге жирләр категориясенә күчерү турында" 2007 ел, 29 нчы июнь, 414 нче номерлы карары;

-мэдәни мирас объектларын РФ субъектлары, муниципаль берәмлек милкенә тапшырганда, федераль, республика һәм жирле эһәмияттәге мэдәни мирас объектларын саклау буенча йөкләмәләрне милекчегә йөкләү (йөкләү) мәжбүри шарт булып тора.

- мэдәни мирас объектлары белән ышанычлы идарә итүнең дәүләтнеке булмаган системасын булдыру. Мэдәни мирас объектларын ышанычлы идарәгә тапшыру-һәйкәл сүтелмәячәк яки жибәрелмәячәк дигән гарантия, бу идарәче тарафыннан үз эшчәнлеген тормышка ашыру өчен керем алу мөмкинлеге. Мэдәни мирас объектлары белән дәүләтнеке булмаган идарә итү системасын үстерү өчен ышанычлы идарәчеләрнең киләчәк эшчәнлегенә стимул бирү зарур. Хосусый компанияләрне, шулай ук коммерцияле булмаган оешмаларны ышанычлы идарәгә жәлеп итү бурычы законнарға, шул исәптән мэдәни мирас объектлары турындагы законнарға үзгәрешләр кертмичә генә хәл ителә алмый.

Шәһәр төзелеше һәм проект документларын эшләү:

- территориаль планлаштыру документларында һәйкәлне саклау өлешен көчәйтү, анализ, фараз, теге яки бу районның һәм тулаем төбәк территориясенә табиғый һәм тарихи-мэдәни мохитенең барлык компонентлары синтезы;

- мэдәни мирас объектларын саклауга һәм куллануга юнәлтелгән функциональ зоналаштыруны камилләштерү һәм аларны тормышка ашыру-ландшафтлы-рекреация

һәм табиғый-рекреация каркаслары оештыру, физик һәм юридик затларны мәдәни мирас объектларын саклауга һәм реставрацияләүгә акча инвестицияләүдә катнашуга жәлеп итү өчен икътисадый механизмнар эшләү.

Тарихи-мәдәни мирасны саклау, өйрәнү һәм гамәлгә ашыру буенча региональ әһәмияттәге чаралар

Татарстан Республикасын территорияль планлаштыру схемасы буенча тарихи-мәдәни мирасны саклау һәм алардан файдалану буенча түбәндәге чаралар тәкъдим ителә:

1. Мәдәни мирас объектларын, федераль, республика һәм жирле әһәмияттәге тарихи һәм мәдәни ядкарьләрне исәпкә алуны, Татарстан Республикасы мәдәни мирас объектларының бердәм дәүләт реестрын булдыруны гамәлгә ашыру.
2. Федераль, республика һәм муниципаль органнар арасында федераль, республика һәм жирле әһәмияттәге тарихи һәм мәдәни ядкарьләргә жаваплылыкны һәм милекне чикләү буенча оештыру эшләрен төгәлләү.
3. Торак пунктларның генераль планнары яисә ПОЗ дәрәжәсендә тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне саклау зоналары проектларын эшләүне төгәлләү.
4. Федераль, республика һәм жирле әһәмияткә ия тарихи һәм мәдәни һәйкәлләргә милекне чикләү буенча оештыру эшен гамәлгә ашырырга, шулай ук һәйкәлләрне хосусыйлаштырганда хокукий мәсьәләләрне хәл итү..
5. Жимерелә торган һәйкәлләр зонасында, Куйбышев һәм Түбән Кама сусаклагычлары ярларында, төзелеш, юл, мелиорация эшләре вакытында, саклагыч археологик эшләр башкару.
6. Россия Федерациясә Хөкүмәтенәң 2009 елның 15 декабрәндәге 569 номерлы карары белән расланган «Дәүләт тарихи-мәдәни экспертизасы турында нигезләмә» таләпләре нигезендә мәдәни мирас объектларының бердәм дәүләт реестрына кергү өчен ачыкланган мәдәни мирас объектлары исемлегә буенча дәүләт тарихи-мәдәни экспертизасын үткәрүне оештыру.
7. Реконструкцияләгәндә һәм төзелгәндә аерым режимга ия булган Арча бистәсен кертеп, тарихи шәһәрләренәң һәм торак пунктларның өстәмә исемлегә турында тәкъдимнәр эзерләү һәм раслау.
8. Төбәк территориясенә археология һәйкәлләрен төгәл бәйләү һәм «урында» объектларны экспонацияләү зоналарын ачыклау һәм зонаны реновацияләү максаты белән археологик мирас жирләрен инвентаризацияләү программасын эшләү.

Беренче чираттагы чаралар

2009-2015 еллардагы беренчел чараларга түбәндәгеләр керә:

1. Мәдәни туризм маршрутларын эшләү:

«Арча районы -борынгы чишмәләр чыганагы» - экологик туризм яратучылар өчен;

-Тарих һәм мәдәни элементлар белән кызыксынучылар өчен «Арча юлы» Оренбургка кадәр Иске Ногай шляхы» транзит туристик маршрутын эксплуатацияләүгә кергү юлы белән гамәлгә кергү тәкъдим ителә;

-«Арча районы - кәсеп һәм һөнәрчелек үзәге».

2.Туристлык инфраструктурасын этаплап үстерү.

3. Реконструкцияләгәндә һәм төзелгәндә аерым режимга ия булган Арча бистәсен кертеп, тарихи шәһәрләренәң һәм торак пунктларның өстәмә исемлегә турында тәкъдимнәр эзерләү һәм раслау.

4. Тарихи торак пунктларның мәдәни мирас объектлары калдыклары зоналарын исәпкә алып, территорияль планлаштыру документларын, жирләрден файдалану һәм төзелеш кагыйдәләрен планлаштыру проектларын һәм кагыйдәләрен эшләүне тәмин итү.

5. Татарстан Республикасы Хөкүмәте тарафыннан расланган 2007-2009 елларга «Мирас-Наследие» мәдәни мирасны саклап калуның максатчан комплекслы программасын гамәлгә ашыру.

Мәдәни һәм тарихи кыйммәтләрне саклау һәм алардан файдалану чараларын финанслау чыганаклары түбәндәгеләр:

- федераль бюджет;
- Татарстан Республикасының республика бюджеты һәм жирле (шәһәр, район) бюджетлары;
- мәдәни һәм тарихи кыйммәтләрнең хужалары, кулланучылары һәм арендаторлары акчалары, юридик һәм физик затларның башка кертемнәре;
- лицензияләр бирүдән алынган акчалар, мәдәни һәм тарихи кыйммәтләрне дәүләт саклау оешмалары, тарих һәм мәдәният һәйкәлләрен күрсәтүне гамәлгә ашыручы туристик-экскурсия оешмалары керемнәре һәм башкалар;
- законнар белән тыелмаган башка чыганаклардан кергән акчалар.

Дәүләт, ижтимагый эшләр, социаль, экологик, табигый бәла-казалар һәм катастрофалар нәтижәсендә, милек рәвешләренә бәйсез рәвештә, мәдәни һәм тарихи мирас объектларындагы эшләрне финанслай.

3.7. Туристлык-рекреация системасын үстерү чаралары

Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру схемасы туристлык - рекреацион үзләштерүнең берничә перспективалы зонасын Формалаштыру һәм оештыру тәкъдим ителә:

1. **Арча-төбәк** әһәмиятендәге тарихи-мәдәни мирасны туплау зонасы, музей учреждениеләре челтәре, татар, рус халыкларының гореф - гадәтләре һәм көнкүреше, халык сәнгать һөнәрләре көнкүреше, табигать территорияләре, спорт - сәламәтләндрү һәм туристлык-рекреация объектлары комплексы, туристларның һәм халыкның төрле рекреация һәм туризм: мәдәни - танып - белү, экскурсия, музей, вакыйга, фестиваль, этнографик, спорт-сәламәтләндрү, спорт-күңел ачу, мавыктыргыч(балык тоту, ат спорты) ял көне туризмы.

Әлеге зонада Арча районының туристлык-рекреация системасы үзәге булып Арча шәһәре (төп маршрутүзәге) тора («Казан арты» тарих-этнография музейе һәм «Казан арты» әдәбият һәм сәнгать музейе катнашында), үзәкләр (төп маршрут нокталары) – Өчиле, Казанбаш, Яңасала, “Балыкчы авылы” туристлык-күңел ачу комплексы, шулай ук маршрут-транзит нокталары сыйфатында урта һәм Югары Курса, Венета, Иске Чүриле, Кәче, Чиканас авыллары тора. Туристларны әлеге зона территориясенә жәлеп итү һәм сыйфатлы туристлык һәм сервис хезмәтләре күрсәтү өчен бүгенге көндә тәкъдим ителә һәм гамәлгә ашырыла торган туристлык хезмәтләре исемлегә музей учреждениеләре челтәрен булдыру һәм киңәйтү, Т“Балыкчы авылы” туристлык-күңел ачу комплексы базасында мәдәни, спорт һәм күңел ачу объектлары челтәрен киңәйтү хисабына тулыландырылырга мөмкин

Мәдәни мирас объектларын торгызу, этнографик комплекс оештыру, халык сәнгате кәсепләрен популярлаштыру, фестивальләр, бәйрәмнәр һәм башка чаралар оештыру, хезмәт күрсәтү объектлары челтәрен төзекләндрү һәм булдыру юлы белән мәдәни-танып - белү һәм этнографик туристлык инфраструктурасын булдыру.

Әлеге туристлык-рекреация зонасы составында Арча шәһәре муниципаль районының тарихи урнашкан һәм эшләп килүче үзәге, гамәлдәге мәдәни мирас объектлары, музей учреждениеләре челтәре, гамәлдәге спорт - сәламәтләндрү, спорт - күңел ачу, туристлык-күңел ачу һәм башка объектлар һәм төбәк әһәмиятендәге туристлык үзәген формалаштыру перспективалары белән янәшә урнашкан «Арча» туристлык-рекреация зонасы аерым урын алып тора. «2011– 2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты, Татарстан Республикасының территорияль планлаштыру схемасы, Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру схемасы, районда конкуренциягә сәләтле туристлык тармагын оештыру һәм туристлык - рекреация эшчәнлегә үзәген булдыру өчен тәкъдим ителә:

- музей учреждениеләре челтәрен киңәйтү, дини-агарту тематикасы (Мәчетләр һәм мәдрәсәләр тарихы музейе, Вознесение чиркәве музейе) һәм сәнгать - этнографик юнәлештәге («Арча милли аяк киеме” предприятиесе базасында татар күн мозаикасы музейе) яңа музейлар булдыру, археологик мирасны популярлаштыру.

-мирас елы (Арча шәһәрәндәге «Арча шәһәрчеге» һәм Васильева Божа авылындагы «Божа авылы» ачык һавадагы музейлар);

- мәдәни мирас объектларын реставрацияләү, реконструкцияләү, капитал ремонтлау һәм шәһәр төзелеше һәм архитектура һәйкәлләрен саклау, шулай ук «Арча шәһәре» һәм «Чүриле авылы» музейларын булдыру юлы белән археология һәйкәлләрен

төзеклэндерү һәм музейлаштыру;

- төзелеш (Боз сарае, бассейнлы мәдәни - спорт үзәге, спорт - сәламәтлэндерү һәм физкультура-сәламәтлэндерү комплекслары) һәм гамәлдәгеләрен реконструкцияләү (трибуналар төзү һәм Ипподром территориясен төзеклэндерү) хисабына спорт - сәламәтлэндерү һәм спорт-күңел ачу объектлары челтәрен киңәйтү;

- «Балыкчы авылы» туристлык-күңел ачу комплексы территориясен алга таба төзеклэндерү һәм туристларны һәм ял итүчеләрне кабул итү секторының куәтен арттыру хисабына күрсәтелә торган хезмәтләр спектрын киңәйтү;

- кунакханәләр, туклану предприятиеләре, туристларны кабул итү үзәге төзү юлы белән ял итүчеләргә һәм туристларга хезмәт күрсәтү объектлары челтәрен камилләштерү һәм үстерү (3.8.1 таблица).

Шулай ук Арча туристлык-рекреация зонасы составында Курса туристлык - рекреация зонасын булдыру тәкъдим ителә. Әлеге зона Урта Курса, Югары Курса, Курса - Почмак авыллары, «Курса соры челәннәре» төбәк эһәмиятендәге табигать һәйкәле, «Кесмәс елгасының су саклау зонасы» махсус саклана торган табигать территориясе һәм аның янәшәсендәге территорияләренә үз эченә ала. Курса зонасы туристлык-рекреация эшчәнлегенә төп юнәлешләре-мәдәни-танып-белү, дини-экскурсия, экология туризмы, бу исә торак пунктлар территорияләрен төзеклэндерү, мәдәни мирас объектларын (Курса мәчете) реконструкцияләү, аеруча сакланылучы табигать территорияләренә рекреация йөкләнеше нормаларын билгеләү, шулай ук хезмәт күрсәтү объектлары челтәрен камилләштерүдән гыйбарәт.

Арча туристлык-рекреация зонасында торак пунктларны төрле туристлык белгечлегебуенча үстерү тәкъдим ителә:

- Венета авылы, Троицкий чиркәвенәң (жирле эһәмияттәге мәдәни мирас объекты) әлеге торак пункттында реставрация таләп итә торган урнаштыруны исәпкә алып, рус этнография үзәге буларак, «Рус этнографиясе авылы» этнографик комплексын төзү буенча тәкъдимнәр;

- Яңасала авылы - торак пунктның мемориаль эһәмияте- халык язучысы Г. Бәширов музейе булу һәм музейны аерым бинага күчәрүне оештыру буенча тәкъдимнәр белән музей үзәге;

- Иске Чүриле авылында Казан-Богородица чиркәвен (жирле эһәмияттәге мәдәни мирас объекты) туристлык эшчәнлегенә кертү перспективалары булган музей-дини үзәк буларак, шулай ук хезмәт күрсәтү объектларын (кафе) исәпкә алып һәм алга таба хезмәт күрсәтү өлкәсен камилләштерүне дә исәпкә алып, «Чүриле авылы» ачык һава музейен булдыру;

- әлеге торак пунктта тарихи яктан эһәмиятле дини объект урнаштыруны исәпкә алып, музей-дини-туристик үзәк буларак, Казанбаш авылы, халык язучысы Г. Ахунов музейен аерым бинага күчәрү перспективалары, шулай ук торак пунктны Казансу елгасы ярында урнаштыру (региональ эһәмияттәге табигать һәйкәле) һәм аны «Казансу елгасы буйлап»мәдәни-ландшафт маршрутына кертү тәкъдиме;

- Өчиле авылында мәчет (төбәк эһәмиятендәге мәдәни мирас объекты), төбәк һәм жирле эһәмияттәге мәдәни-танып - белү маршрутларын («Тукай урыннары буенча», «Танылган мәгърифәтчеләр һәм мэдрәсәләр») тормышка ашыруда заманча һәм перспективалы катнашу нәтижәсендә дини үзәк буларак;

- Наласа авылында ат эшен үстерү перспективалары, ат спорты мәктәбе базасында ат спорты комплексы оештыру, атларда шуу, иппотерапия (медицин - реабилитация төре буларак атка атланып йөрү), атларда йөрү һәм маршрутлар оештыру

буенча тәкъдимнәр.

2. **Яңа Кырлай**-мәдәни - танып-белү, музей, экскурсия, вакыйгалар, дини-күмәкләп сәяхәт итү туризмы, ял көне туризмын үстерү перспективалары белән ачык чагылдырылган төбәк әһәмиятендәге полифункциональ зона. Әлеге зона Габдулла Тукай дәүләт әдәби-мемориаль музей комплексы, Яңа Кырлай, Кышкар, Ташкичү, Яңа Кенәр, Шушмабаш, Апаз авылларындагы тарихи яктан әһәмиятле дини объектлар, гамәлдәге объектларны киңәйтү, реконструкцияләү һәм төзекләндерү, туристик (Яңа Кырлай туристлык-музей комплексы) һәм район һәм район территориясенә туристларны жәлеп итү һәм туризм тармагын үстерүгә ярдәм итүче рекреацион (Яңа Ашыт авылы янындагы балалар сәламәтләндерү лагере базасында формалаша.

Әлеге зонаның үзәге һәм Арча районының туристлык-рекреация системасы үзәге - Яңа Кырлай авылы, ярдәмче зона үзәге (төп маршрут ноктасы) - Шушмабаш авылы, кызыклы объектлар булган маршрут-транзит нокталары сыйфатында Кышкар, Ташкичү, Апаз, Яңа Кенәр һ.б. була ала.

Әлеге зона составына түбәндәге туристлык-рекреация ярдәмче зоналары керә:

- **Тукай-Кырлай туристлык -рекреация зонасы**-район һәм республиканың урнашкан әдәби-мемориаль үзәге - Габдулла Тукай дәүләт әдәби-мемориаль комплексы базасында мәдәни - танып-белү, күмәк сәяхәт кылу, экскурсия, вакыйгалар туризмын үстерү. Татар шагыйрәнең ижатын алга таба да популярлаштыру, музей эшчәнлеген камилләштерү, күрсәтелә торган хезмәтләрнең дәрәжәсен арттыру һәм «2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты, Татарстан Республикасының территориаль планлаштыру схемасы, Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасы, гамәлдәге музей комплексын реконструкцияләү һәм аның янәшәсендәге территорияләргә төзекләндерү, шулай ук Яңа Кырлай турында төзү күздә тотыла. Тәкъдим ителгән хезмәтләрне киңәйтү һәм диверсификацияләү өчен, шулай ук "Татар этнографик авылы" этнографик комплексы төзү һәм туристларны халык тормышына һәм тормышына чумдыру мөмкинлеге белән торак пунктны яхшырту тәкъдим ителә. халык ашлары белән милли ашларның үзенчәлекләре. Шулай ук әлеге закон тарихи яктан әһәмиятле дини объектлар булганда, хаж кылу һәм дини - агарту туризмын үстерү перспективалары бар, бу әлеге объектларны туристик маршрутларга кертү буенча тәкъдимнәр белән раслана («Танылган мәгърифәтчеләре һәм мэдрәсәләре»). Туризмның әлеге юнәлешен популярлаштыру һәм үстерү дини объектларны төзекләндерү, реставрацияләү буенча чаралар үткөрүне таләп итә.

- **Шушмабаш туристлык-рекреация зонасын** Шушма елгасы участогы территориясе, урман массивларын, Шушмабаш, Яңа Ашыт, Шекә, Апаз торак пунктлары территорияләре, Шушмабаш авылында бассейнлы спорт - сәламәтләндерү комплексы һәм Яңа Ашыт авылы янында жәйге сәламәтләндерү лагере төзүне үз эченә алган экологик, авыл, рекреация, балалар туризмы зонасы итеп оештырырга тәкъдим ителә.

3. **Үрнәк**-региональ әһәмияттәге полифункциональ зона, ул районның көнчыгыш өлешендә урман массивларының, Казансу һәм Кесмәс елгаларының ландшафтлы территорияләрен, тарихи яктан әһәмиятле объектлар булган торак пунктларның территорияләрен кертәп формалаштыру өчен тәкъдим ителә. Әлеге территориядә махсус сакланыла торган табигый территорияләр комплексы (төбәк әһәмиятендәге табигать һәйкәлләре һәм Сорнар аучылык тыюлыгы), «Кесмәс елгасының су саклау зонасы» махсус сакланыла торган табигый территориянең резерв

участогы, мэдәни - танып-белү объектлары (музейлар, мэдәни мирас объектлары, дини объектлар), халык көнкүреш сэнгате кәсепләре (Урта Пошалым авылы, Үрнәк бистәсе) мэдәни-танып - белү, экология , балалар, рекреация туризмы һәм ял көне туризмын үстерү өчен үзара файдалы табигый һәм тарихи составны формалаштыру перспективалары тудыра.

Әлеге зона үзәге һәм Арча районының туристлык-рекреация системасы үзәге - Үрнәк бистәсе, ярдәмче үзәк (төп маршрутноткасы) - Сикертән авылы, шулай ук туристларга һәм рекреантларга хезмәт күрсәтү Күлтәс, Апайкина Гарь, Гөберчәк, Починок – Поник авыллары кебек маршрут - транзит нокталарында башкарылачак.

Әлеге туристлык-рекреация зонасы составында түбәндәге зоналар бүленә:

- **«Казансу елгасының чишмә башы»** туристлык-рекреация зонасы экологик-агарту, экологик, мэдәни - танып - белү, этнографик (халык сэнгате һөнәрләре), балалар туризмы зонасы буларак, районның көнчыгыш өлешендә мэдәни - танып - белү объектлары (Үрнәк бистәсендә урман музей, Күлтәс авылындагы татар мәгърифәтчесе Ш. Күлтәси музей, Ш. Күлтәси йорты-төбәк әһәмиятендә тарихи һәйкәл), аеруча саклана торган табигать территорияләре, ландшафтлы табигать территорияләре, ландшафтлы табигать-урман массивлары, Казансу елгасы), халык көнкүреше сэнгате һөнәрләре (Урта Пошалым авылында агач эшкәртү, Үрнәк авылында сэнгати туку), Күлтәс авылында мәчетне реконструкцияләү һәм Ш.Күлтәси музее аерым бинага күчерү, әлеге зонада Апайкина Гарь авылында экологик база, Үрнәк бистәсе янында ел әйләнәсе балалар сәламәтләндерү лагере, Үрнәк бистәсендә бассейнлы спорт - сәламәтләндерү комплексы төзү буенча тәкъдимнәр исәпкә алына. Туристлар һәм ял итүчеләр өчен уңайлы шартлар тудыру өчен хезмәт күрсәтүче инфраструктура объектлары челтәре булдыру да тәкъдим ителә. Әлеге зонаны активлаштыру шулай ук гамәлдәге һәм тәкъдим ителгән кайбер объектларны районга һәм жирле әһәмияттәге туристлык маршрутларына кертү («Казансу елгасы буенча» һ. б.) хисабына планлаштырыла.

-Сикертән, Гөберчәк, Ташкич, Починок - Поник һәм аларда урнашкан мэдәни-танып - белү объектлары, Кесмәс елгасын үз эченә алган Сикертән, Гөберчәк авылларында М. Мәһдиев музей, Г. Камал музей оештыру буенча тәкъдимнәрне исәпкә алып, мэдәни-танып - белү, экологик, рекреация туризмын үстерү зонасы буларак тәкъдим ителә. Мэдәни-танып-белү һәм экологик юнәлештәге туристлык маршрутларын гамәлгә ашыру районда туристлык эшчәнлеген активлаштырырга мөмкинлек бирәчәк.

Жәлеп итә торган территорияләрнең гамәлдәге һәм перспективалы туристлык-рекреация объектларыннан ераграк урнашуы Арча районы территориясендә туризм эшчәнлеген үстерү буенча локаль үзәкләр булдыруга ярдәм итә:

1) **«Кушлавчы» үзәге.**

Әлеге үзәкне Г.Тукайның туган ягы Кушлавчы авылы базасында оештырырга тәкъдим ителә, анда Тукаевлар музей – йорты, Г. Тукайның әтисе кабере, шагыйрьгә һәйкәл, мәчет урнаштырыла. Бүгенге көндә "Тукай урыннары буйлап" туристлык маршрутында катнашу хисабына популярлык қазанды. Кушлавчы «2011– 2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты нигезендә Арча районының мэдәни-туристик үзәге буларак позицияләнә. Туристлык - музей комплексында туристларга кунакханә, ресторан хезмәте күрсәтүне оештыру әлеге үзәктә күрсәтелә торган хезмәтләрнең спектрын киңәйтәргә һәм кызыксынган туристларны район һәм республика территориясенә жәлеп итәргә мөмкинлек бирәчәк.

2. «Шурабаш» үзәген «2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты тарафыннан тәкъдим ителгән тарихи әһәмиятле дини объектлар (мәчетләр) булган Яңа Сәрдә авылы тематик туристик маршрутлар күрсәтү объекты буларак (мәсәлән, «Танылган мәгърифәтчеләр һәм мәдрәсә»).

Әлеге үзәктә туристлык-рекреация эшчәнлегенә төп юнәлешләре буларак мәдәни - танып-белү, дини туризмны, шулай ук этнографик туризмны үстерү тәкъдим ителә. Арча районының территориаль планлаштыру схемасы Шурабаш авылын төзекләндерү һәм «Марий этнографиясе авылы» этнография комплексын төзү тәкъдим ителә, чөнки Марий Эл Республикасы белән чиктәш әлеге торак пункт марилар күпчелекне тәшкил иткән районда бердәнбер. Хезмәт күрсәтү инфраструктурасын булдыру шартларында, әлеге үзәк ял көне туризмын үстерү алшартларына ия.

Туристлык маршрутлары

Арча муниципаль районының һәм, гомумән, республиканың туристлык-рекреация системасын үстерү район чикләрендә дә, республиканың туристлык - рекреация зоналары арасында да тыгыз, үзара хезмәттәшлек-үзара элементләрдән башка мөмкин түгел. Районга керү туризмын үстерүне тәмин итү өчен Төбәкара (федераль), республика һәм жирле маршрутларны үстерергә кирәк.

Арча районы территориясе буенча тарихи юл-**Себер тракты** уза, ул хәзерге вакытта Татарстан Республикасы районнарын гына түгел, ә күрше регионнары да берләштерә. Тарихи трактлар буенча маршрутлар оештыру, тарихи юллар буенча хәрәкәт итү белән бәйлә төрле объектларны кертәп, территориянең тарихи мирасын популярлаштыруның перспектив юнәлеше булып тора. Шулай итеп, «Себер тракты буенча» мәдәни-танып - белү федераль туристлык маршрутын гамәлгә ашыру республикага төбәкара дәрәжәдә туристларны жәлеп итүгә һәм аларга хезмәт күрсәтүче объектлар, аерым алганда, Арча районы территориясендә челтәрне жайга салуга ярдәм итәчәк.

Шулай ук барлык күрсәтелгән зоналар, төп маршрут үзәкләре, маршрут - транзит нокталары, кызыклы объектлар, табигый территорияләр региональ һәм район (жирле) әһәмияткәге транспорт - экскурсия элементләре системасына берләштерергә тәкъдим итә.

Республиканың һәм Арча районының бай тарихи-мәдәни потенциалы, аерым алганда, тарихи-мәдәни маршрутларның бөтен жирдә үстерү өчен уникаль мөмкинлек бирә. Әлеге маршрутларны һәр туристлык - рекреация зоналары эчендә элементләр буларак оештырырга тәкъдим ителә. Шәхси туристлык - рекреация зоналарын, тарихи-мәдәни, танып-белү һәм күңел ачу маршрутларын берләштерүче Тышкы элементләр буларак, туристларга республика һәм Арча районы территориясенә бөтен чикләрен колачларга һәм тәкъдим итәргә мөмкинлек бирәчәк.

Шулай итеп, Татарстан Республикасының территориаль планлаштыру схемасы нигезендә түбәндәге маршрутларны оештыру күздә тотыла:

- "Туризм өлкәсен үстерү" республика максатчан программасы нигезендә «Татарстанның энжә бөртеге " төбәк туристик маршруты

2009-2011 елларга Татарстан Республикасын социаль-иқтисадый үстерү" программасы федераль һәм төбәк дәрәжәсендәге (Казан, Свияжск, Лаеш, Алабуга, Болгар, Биләр, Чистай һ.б.) туристлык үзәкләрен берләштерәчәк һәм ике маршрут тәкъдим ителәчәк: Кече һәм Зур божра. Кече божра Казанны Яшел Үзән, Биектау, Арча,

Лаеш, Питрәч, Югары Осман районнары белән тоташтырачак, аларда тарихи, мәдәни, этнографик, дини, күнел ачу һәм сәламәтләнделерү планында иң жәлеп ителгән объектлар һәм территорияләр бар. Әлеге маршрутны оештыру перспективасы хәзерге вакытта Казаннан якын-тирә районнарға радиаль юнәлешләрдә гамәлгә ашырыла торган туристик маршрутларға һәм Казан туристлык-рекреация зонасына килүче туристларға республиканың аерым почмакларын комплекслы тәкъдим итү мөмкинлегенә бәйле. Арча районында шундый радиаль маршрутлар сыйфатында татар шагыйре Габдулла Тукайның (Тукай) тормыш һәм иҗат объектлары һәм территорияләрен үз эченә алган «Тукай урыннары буйлап» маршруты тормышка ашырыла. Арча «Казан арты» тарих-этнография музейе, «Казан арты» әдәбият һәм сәнгать музейе, Яңа Кырлай авылы, Г.Тукай дәүләт әдәби-мемориаль музей комплексы, Кушлавчы авылы (Тукаевлар музей-йорты белән берлектә) урнашкан. Арча районы территориясендә «Татарстанның энҗеле муенсасы» туристлык маршрутының кече божрасын тормышка ашыру өчен төп бурычлар булып территорияләргә төзекләнделерү һәм музей комплекслары биналарын реконструкцияләү, санлы торак пунктларда туристик һәм хезмәт күрсәтүче объектлар челтәрен киңәйтү, шулай ук тәкъдим ителә торган маршрутны узу юллары торачак. Әлеге туристик маршрут Казан туристлык-рекреация зонасындагы төрле территорияләр бәйләнешен тормышка ашырырга мөмкинлек бирәчәк, ул Казан зонасы, Арча, Яңа Кырлай туристлык - рекреация зоналары һәм Арча муниципаль районының туристлык - рекреация системасын формалаштыру кысаларында Кушлавчы туристлык-рекреация үзәгә үсешенә ярдәм итәчәк.

Биектау, Арча, Этнә районнарында күренекле мәдәният һәм сәнгать шәхесләренең тормыш һәм эшчәнлек урыннарын, уникаль тарихи-мәдәни ядкярләргә таратуны берләштергән **«Әдәби һәм музыкаль Казан арты», «Казан арты архитектурасы» төбәк маршрутлары.** Күп кенә мәдәният, сәнгать һәм дин эшлеклеләренең туган ягы булган Арча районы әдәби һәм мемориаль юнәлештәге музей учреждениеләренең югары концентрациясе белән аерылып тора. Әлеге объектларның гомуми исемлегендә Г.Тукайның «Тукай эзләре буйлап» бүгенге көндә гамәлгә ашырыла торган туристик маршрутта актив катнашкан музей тормышы һәм иҗаты учреждениеләргә аерым урын алып тора. Әлеге маршрут базасында күрсәтелгән төбәк туристик маршрутларын оештыру, һәр муниципаль районда күрсәтү объектлары исемлеген киңәйтү күздә тотыла. Арча районында ул:

- Арча шәһәрәндә («Казан арты» әдәбият һәм сәнгать музейендә, татар зиратын һәм халык язучысы Г. Ахунов каберен, «Әлифба» авторлары С. Вәгыйзов һәм Р. Вәлитова каберләрен зыярәт кылу, Г. Тукай, Г. Ахунов, Г. Камал, Г. Бәширов, М. Мәһдиев һәйкәлләргә куелган халык язучылары галереясендә булу;

- Өчиле авылында (Г. Тукайның бабасы Зиннәтулла Әмировның туган ягы, анда шагыйрь берничә тапкыр була),

- Ташкичү авылы (Ташкичү мәчете) һәм башкалар.

Әлеге маршрут Арча һәм Яңа Кырлай туристлык - рекреация зоналарының күрше районнарның башка территорияләргә белән элемтәсен тәэмин итәчәк.

«2011-2013 елларға Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты белән төбәк һәм жирле әһәмияттәге түбәндәге туристик маршрутларны киңәйтү, оештыру һәм тормышка ашыру тәкъдим ителә.

- Хәзерге вакытта гамәлгә ашырыла торган төбәк әһәмиятендәге **«Тукай эзләре**

буйлап» экскурсия-туристлык маршруты түбәндәгечә уза: Казан шәһәре-Кушлавчы авылы (татар халык шагыйре Г. Тукайның туган ягы, 1886 елның 26 апрелдә Г. Тукай туган мулла йорты, Г. Тукайның әтисе Мөхәммәтгариф Тукаев кабере, Г. Тукай һәйкәле, Тукай музей - йорты), Арча шәһәре – Өчиле авылы (Г. Тукай туган ягы Зиннәтулла Әмировның туган ягы) - Яңа Кырлай авылы (Г. Тукай дәүләт әдәби-мемориаль музей комплексы, Сәгъди йорты, бай йорты, 1911 елгы мәчет, крестьян Сәгъди жирләнган зират, Г.Тукай шигърьләренә сәнгати монумент, Г. Тукай һәйкәле, китапханә, буа һәм парк). Әлеге маршрутны Балтач районының Сасна авылында, Г.Тукайның әнисе Мәмдүдә Зиннәтулла кызы, Олы Мәңгәр авылында, Этнә районының Олы Этнә авылында һәм Арча районының Иске Масра авылында булу исәбенә киңәйтү тәкъдим ителә. Бу маршрутта Габдулла Тукай тормышы белән бәйлә тагын да күбрәк урыннарны колачлау тәкъдиме Арча районының күрше районнар белән туристлык элементләрен киңәйтергә мөмкинлек бирәчәк.

- Жирле әһәмияттәге **«Танылган мәгърифәтчеләр һәм мэдрәсәләр»** экскурсион-туристлык маршрут, анда бөтен район буенча урнашкан торақ пунктларда дини һәм мәдәни-танып-белү объектларын куллану тәкъдим ителә:

Арча шәһәре – Өчиле авылы (Өчиле мәчете) – Чиканас авылы (мәчет) - Кышкар авылы (Кышкар мәчет-мэдрәсәсе) – Ташкичү авылы (Ташкичү мәчете, Ш. Мәржани әтисе булган авыл, булачак мәгърифәтче Ш. Мәржани, шулай ук булачак татар әдәбияты классигы Мәхмүт Галәүнең туган жире) - Яңа Сәрдә авылы (мәчет) – Күлтәс авылы (мәчет), мәгърифәтче Шәмсетдин Күлтәси туган авылы, туган йорты, мәгърифәтченең кабере) - Казиле авылы (жәдиди методика буенча белем алган яңа типтагы беренче уку йорты булган Казиле мэдрәсәсе) -Югары Курса авылы (Югары Курса мәчете, булачак мәгърифәтче Габденнасыр Курсави туган, укыган һәм эшләгән авыл,) – Арча шәһәре (музейлар, аерым алганда, «Казан арты» тарих-этнография музее).

Әлеге маршрут Арча туристлык-рекреация системасында бүленгән туристлык-рекреация зоналарын һәм «Шурабаш» туристлык үзәген аларда үсеш дәрәжәсе буенча төрле булган туристлык үзәкләрен тоташтырачак. Маршрутны тормышка ашыру формалашу этабында булган (Үрнәк туристлык-рекреация зонасы, «Шурабаш» туристлык - рекреация үзәге) объектларны үстерүгә ярдәм итәчәк.

- Районның әдәби-мемориаль музей объектларын берләштерүче жирле әһәмияттәге **«Татарстанның халык язучылары»** экскурсия-туристик маршруты;

(«Казан арты» әдәбият һәм сәнгать музее, халык язучысы Г.Ахунов, «Әлифба» авторлары С. Вагыйзов һәм Р. Вәлитова каберләре, Г. Тукай, Г. Ахунов, Г. Камал, Г. Бәширов, М. Мәһдиев һәйкәлләре булган халык язучылары галереясе) – Казанбаш авылы (Г. Ахунов музее, Г. Ахуновның әтисе жирләнган большевиклар зираты) - Гөберчәк авылы(М. Мәһдиев музее, М. Мәһдиев музей – йорты, М. Мәһдиев кабере)-Яңасала авылы (Г. Бәширов музее, китапханә белән танышу, төбәк әһәмиятендәге "Яңасала авышлыгы" табигать һәйкәле.

Арча районы Г.Тукайның гына түгел, ә башка язучы һәм мәгърифәтчеләрнең дә туган ягы булып тора.

- Жирле әһәмияттәге **"Арча. Чишмә башы һәм үсеше"** («Казан арты" тарих-этнография музее, элеккеге кантон милициясе бинасында урнашкан «Казан арты» әдәбият һәм сәнгать музее), истәлекле урыннар (Татарстан Республикасы халык язучылары галереясы, СССР Геройлары галереясы, Социалистик Хезмәт Геройлары галереясы, Жиңү монументы, Капралов йорты, сәүдәгәр Сызганов йорты, элеккеге

шәһәр администрациясе бинасы ; Советлар йорты бинасы (сәүдәгәр А.Лебедев бинасы), шулай ук зиратлар, чиркәүләр (Вознесение чиркәве һәм Покровская чиркәве) һәм мәчет.

Туристтик маршрутларда мәдәни-танып-белү, табигый һәм күңел ачу өлешләрен берләштерүнең перспектив юнәлешләрен тормышка ашыру максатларында, шулай ук, үрнәк туристлык-рекреация зонасын мәдәни-танып - белү зонасы белән тоташтырачак мәдәни-ландшафт маршрутларын оештыру тәкъдим ителә.

- Жирле әһәмияттәге мәдәни-ландшафтлы маршрутны киләсе юнәлештә - Починок-Поник поселогы («**Кесмәс елгасы буйлап**» күзәтү мәйданчыгы, туристик кемпинг) - Гөберчәк (М. Мәһдиев музей, М. Мәһдиевның музей-йорты һәм каберенә бару) - Югары Курса авылы (Югары Курса мәчетенә бару). Урта Курса (төбәк әһәмиятендәге «Соры челән колониясе» тарих музей һәм табигать һәйкәле) - «Балыкчы авылы» туристлык – күңел ачу комплексы (балык тоту, атларда йөрү, көймәләрдә йөрү, кунакханәдә яки буа ярындагы субайлардагы йортларда яшәү).

- Районара әһәмияттәге «**Казансу елгасы буйлап**» мәдәни-ландшафт маршруты Апайкина Гарьдән жәяү яки велосипедта (экологик туристик база) – Казансу авылы (мәчет) – Үрнәк бистәсе (Урман музей) – Көтек авылы (күзәтү мәйданчыгы - элеккеге Кече Өчиле авылы – язучы Г. Ахуновның туган авылы янында туктап ял итү) - Казанбаш (Г. Ахунов музейна бару) – Түбән Мәтәскә авылы (мәчет) – Күпербаш авылы (мәчет) оештырырга тәкъдим ителә. Арча («Арча шәһәре» тарихи крепосте, иске зират, хәрби каберлекләр, «Казан арты» тарих-этнография музей, сугыш геройлары галереясе һәм Бөек Ватан сугышында Жинү хөрмәтенә төзелгән мемориаль комплекста булу) - «Балыкчы авылы» туристлык – күңел ачу комплексы (балык тоту, атларда, көймәләрдә йөрү, кунакханәдә яки күл буенда субайлардагы йортларда яшәү) - Кече авылы (мәчет).

Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы нигезендә тематик туристлык маршрутлар спектрын районның барлык туристлык-рекреация зоналарын, шулай ук бер зона эчендә тормышка ашырыла торган туристлык маршрутлары белән тулыландырырга тәкъдим ителә.

-Жирле әһәмияткә ия «**Арча районы халыклары**» тарихи - этнографик туристлык маршруты төрле халыкларның (милли кухня, фольклор, уеннар, горөф - гадәтләрен) тормыш - көнкүрешен, традицияләрен саклаган барлык торак пунктларны колачларга мөмкинлек бирәчәк. Маршрутны Венета (рус авылы), Арча, Яңа Кырлай (татар - горөф-гадәтләре), Шурабаш (мари авылы) кебек торак пунктлар буенча оештырырга тәкъдим ителә.

- Жирле әһәмияттәге «**Халык һөнәрчелеге урыннары буенча**» этнографик туристлык маршруты, беренчедән, халык һөнәрләре, аларның көнкүреше һәм тарихы белән танышу, икенчедән, осталык дәрәсләре туры буларак тормышка ашыру тәкъдим ителә. Әлегә маршрутта Арча шәһәрендәге татар күн мозаикасы музей (проект), Арча шәһәре осталары, Урта Пошалым, Үрнәк бистәсе һ.б. районның башка торак пунктларыннан файдаланырга мөмкин.

- Жирле әһәмияттәге экологик маршрут «**Сорнар тыюлыгы буенча**». Әлегә маршрутны Үрнәк туристлык - рекреация зонасында Сорнар аучылык тыюлыгының урман массивларында һәм Казансу һәм Кесмәс елгаларында аеруча саклана торган табигый территорияләр базасында тормышка ашыру тәкъдим ителә.

- Жирле әһәмияттәге «**Арча-Наласа-Кушлавич**» атлы маршрут, Арча

шәһәре янындагы «Балычык авылы» туристлык - күңел ачу комплексыннан Наласа авылы янындагы ат комплексы аша Кушлавчы авылындагы туристлык-музей комплексына кадәр. Әлеге маршрут берничә тематик юнәлешләрне тормышка ашырырга мөмкинлек бирәчәк: мажаралы, экологик, мәдәни - танып-белү.

Район территориясендә туристлык-рекреация зоналары булдыру буенча тәкъдимнәр, чит тән килүчеләр туризмын үстерүдән тыш, жирле халыкның туристлык - рекреация ихтыяжларын канәгатьләндерүгә (эчке туризмны үстерү) юнәлдерелгән. Эчке туризмның төп юнәлеше - жирле халыкны кыска вакытлы һәм озак вакытлы ял итүдә канәгатьләндерү, бу тиешле рекреация объектлары (ял итү урыннары, туристлык базалары һәм кемпинглар, балалар сәламәтләндерү лагерлары, ял базалары, ял итү базалары, шәһәр яны йортлары һ.б.) һәм ял итү өчен ачык киңлекләр (урман - парк зоналары, су объектлары, рекреацион эшчәнлек алып бару өчен яраклы, пляжлар) булу белән тәэмин ителә.

"2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү" максатчан программасы проекты тәкъдимнәре буенча Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемалары, ясалма күлләр базасында "Балычык авылы" туристлык - күңел ачу комплексы тәкъдим иткән рекреация объектларының гамәлдәге челтәрен киңәйтү планлаштырыла.

Казансу, Кесмәс, Шушма елгаларында туристлык базалары, кемпинглар, балалар сәламәтләндерү – ял лагерлары төзү хисабына башкарыла. Туристлык-рекреация зоналарын формалаштыру рекреация объектларының физик торышын яхшырту, күрсәтелә торган рекреация хезмәтләренә исемлеген киңәйтү һәм рекреантларга хезмәт күрсәтү объектлары челтәрен камилләштерү буенча чаралар үткәргә ярдәм итәчәк. Рекреация киңлекләрен формалаштыруда турыдан-туры катнашучы район территориясенә табиغый өлеше районда төньяк-көнчыгыш, көнчыгыш һәм районның үзәк өлешендә уңайлы дип бәяләнә. Зур урман массивлары, аеруча сакланылучы табигать территорияләре, Казансу һәм Кесмәс елгалары, Арча шәһәре янындагы ясалма буалар һәм күлләр каскады булуы жирле халык өчен ял итү зоналарын оештыруның потенциал урыннары булып тора.

Шулай ук жирле халыкның ял итү өчен уңайлы территорияләренә формалаштыруның тагын бер шарты – жиһазландырылган пляжлар булуга аерым игътибар бирергә кирәк. «Шәһәр Төзелеше. Шәһәр һәм авыл жирлекләрен планлаштыру һәм төзү» СНИП Нигезендә 2.07.01-89*, ГОСТ 17.1.5.02-80 «Табигатьне саклау. Гидросфера. Су объектларын рекреацияләү зоналарына гигиеник таләпләр» һәм башка белешмә мәгълүмат" нигезендә жирле халык өчен гомуми файдаланудагы пляжларның кирәкле территорияләре исәпләнде (3.8.1 таблица)

**Арча муниципаль районы халкы өчен пляж
территорияләренең кирәкле мәйданнары
беренче чиратта (2020 елга кадәр) һәм хисап срогына (2021-2035 еллар)**

Территория исеме	Коэффи ент - бер тапкыр пляжда булу	Беренче чират (2020 елга кадәр)			хисап срогы (2021-2035 еллар)		
		кеше саны	пляж террит ориясе норма сы, м2/ке ше	кирәкле пляж террито риясе, га	кеше саны	пляж террит ориясе норма сы, м2/ке ше	кирәкле пляж террито риясе, га.
Шәһәр халкы (Арча ш.)	0,2	18549	5	1,85	18881	8	3,02
Авыл халкы	0,2	33919	5	3,39	33036	8	5,29
Барлыгы район буенча		52468		5,25	51917		8,31

Үткәрелгән исәп-хисапларга караганда, беренче чиратта, жирле халыкның суда ял итүен канәгатьләндерү өчен 5,25 га пляж оештырырга кирәк, исәп-хисап чорына элге территорияләр 8,31 га тәшкил итәчәк. Пляжлар өчен тиешле территорияләргә сайларга тәкъдим ителә, беренче чиратта, Арча муниципаль районының Арча шәһәре янындагы территорияләрдә, территорияль планлаштыру схемасында билгеләнгән рекреацион үзләштерүнең Казанка, Кесмәс, Шушма елгалары перспектив территорияләрендә.

Жирле халыкның пляжларга булган норматив ихтыяжларын канәгатьләндерү өчен Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы тарафыннан түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

- гамәлдәге коену өчен кулланыла торган рекреация зоналарына инвентаризация үткөрү һәм перспективалы зоналарны ачыклау,

- «Татарстан Республикасы территориясендә урнашкан су объектларында кешеләрнең гомерен саклау кагыйдәләрен раслау турында» 2009 елның 23 апрелендәге 256 номерлы Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының ГОСТ 17.1.5.02-80 «Табигатьне саклау. Гидросфера. Су объектларын рекреацияләү зоналарына карата гигиена таләпләре» карары нигезендә пляж оештыру һәм төзекләндерү чаралары составын билгеләү.

- Жирлектә яшәүчеләрнең күпләп ял итүе өчен шартлар тудыру һәм халыкның күпләп ял итү урыннарын төзекләндерүне оештыру «Россия Федерациясендә жирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон буенча жирлекнең һәм шәһәр округының жирле әһәмияттәге мәсьәләләренә керүен исәпкә алып, коену һәм аларны норматив хәлгә китерү буенча кирәкле чаралар исемлеген булдыру өчен зоналарның конкрет урынын билгеләү түбәндәге документларның берсен: генераль жирлек планы, туристлык-рекреация зонасы проекты, планлаштыру проектын

эшлэгэндэ билгелэnergэ мөмкин.

Арча муниципаль районын югарыда күрсәтелгән үсеш юнәлешләрэн гамәлгә ашыру максатларында Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасында тәкъдим ителгән чаралар исемлегә 3.8.2 нче таблицада күрсәтелде.

Арча муниципаль районының туристлык-рекреация системасын үстерү чаралары

№	Чара исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Хисап срогы (2021-2035 еллар)
Федераль әһәмиятгә чаралар								
1	Туристлык үсешә проектын эшләү "Казан" рекреацион зонасы		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	
2	Туристлык маршруты "Себер тракты буенча"	Арча, Казанбаш, Кәче, Күпербаш, Иске Чүриле, Үрнәк авыл жирлегә	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Татарстан Республикасын территориаль планлаштыру схемасы	+	+
Региональ әһәмиятгә капитал төзелеш чаралары һәм объектлары								
1	Арча туристлык-рекреация зонасын үстерү проектын эшләү		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	

2	Яңа Кырлай туристлык-рекреация зонасын үстерү проектын эшләү		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	

№	Чара исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
3	"Кушлавчыч" туристлык-рекреация үзәге үстерү проектын эшләү		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	
4	«Казан арты» әдәби-музей берләшмәсе	. Арча ш.	реконструкцияләү	Капиталь ремонт, Расширение		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	
5	«Арча шәһәрчеге» ачык һава музейе	. Арча ш.	Оештыру чаралары	Музей оештыру		«2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» максатчан район программасы проекты	+	

6	«Г.Тукай музей - йорты» музей комплексы	Кушлавыч авыл жирлеге Кушлавыч	Оештыру чаралары	Төзеклэндер Ү		Арча муниципаль районында Габдулла Тукайның тууына 125 ел тулуга эзерлек һәм аны үткөрү төп чараларның республика планы	+	

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
7	Тукаевлар музей-йорты бинасы	Кушлавич авыл жирлеге Кушлавич	реконструкциял әү	реставрация		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	
8	Әкият паркын төзеп, Габдулла Тукай дәүләт әдәби-мемориаль музей комплексы территориясе	Яңа Кырлай авыл жирлеге, Яңа Кырлай авылы	Оештыру чаралары	Төзекләндерү , булдыру		Арча муниципаль районында Габдулла Тукайның тууына 125 ел тулуга әзерлек һәм аны үткөрү төп чараларның республика планы	+	
9	Татар этнография авылы	Яңа Кырлай авыл жирлеге, Яңа Кырлай авылы	Оештыру чаралары	Төзекләндерү		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	

10	Габдулла Тукай дәүләт әдәби-мемориаль музей комплексы бинасы һәм паркта «Шүрәле» агач композицияләре	Яңа Кырлай авыл жирлеге, Яңа Кырлай авылы	реконструкциял әү	реставрация		Арча муниципаль районында Габдулла Тукайның тууына 125 ел тулуга әзерлек һәм аны үткөрү төп чараларның республика планы	+	

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
						Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы		
11	Г.Тукай музейе базасында Яңа Кырлай музей - туристлык комплексы (мәгълүмат үзәге, кунакханә, туклану пунктлары)	Яңа Кырлай авыл жирлеге, Яңа Кырлай авылы	Төзелеш	Яңа төзелеш	100 урын	Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	
12	«Татарстанның энже муенсасы» туристлык маршруты <i>(Кече бозҗра)</i>	.Арча, Кәче, Күпербаш, Яңа Кырлай, Иске Кырлай, Иске Чүриле авыл жирлеге	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Татарстан Республикасын территорияль планлаштыру схемасы	+	+

13	«Әдәби һәм музыкаль Казан арты», « Казан арты архитектурасы» туристлык маршрутлары	. Арча, Кәче, Кушлавич, Күпербаш, Яна Кишет, Яңа Кырлай, Иске Ашыт,	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Татарстан Республикасын территориаль планлаштыру схемасы	+	+

№	Чаралар исеме	Объектларны ң урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренч е чират (2011 - 2020ел лар).	Исәп- хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Иске Кырлай, Иске Чүриле, Ташкичү, Утар Аты, Өчиле авыл жирлеге						
14	«Тукай эзләре буйлап» экскурсия-туристлык маршруты	.Арча, Кушлавыч, Күпербаш, Наласа, Яңа Кырлай, Курса-Почмак, Урта Курса, Иске Кырлай, Утар Аты авыл жирлеге	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	+
Жирле әһәмияттәге капитал төзелеш чаралары һәм объектлары								
1	Үрнәк туристлык- рекреация зонасы үсеш проектын эшләү		Оештыру чаралары	Проектны эшләү			+	
2	Шушмабаш-рекреация зонасы үсеш проектын эшләү		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	

3	«Шурабаш» туристлык-рекреация үзәге		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
						Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы		
4	Су объектларында (рәсми пляжларда) рекреация зоналарын оештыру проектларын эшләү		Оештыру чаралары	Проектны эшләү		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	+
5	"Әлифба" музейе	. Арча ш.	реконструкцияләү	Капиталь ремонт		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы		+
6	Мәчет һәм мәдрәсәләр тарихы музейе	. Арча ш.	Оештыру чаралары	Музей оештыру		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	

7	Татар күн мозаикасы музее	. Арча ш.	Оештыру чаралары	Музей оештыр у		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	
8	Вознесение чиркәве музее	. Арча ш.	Оештыру чаралары	Музей оештыр у		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты		+

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чаратөре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020 еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
			тие					
9	"Божа авылы" ачык һава музейе	. Арча, Васильева Божа ав.	Оештыру чаралары	Музей оештыру		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты		+
10	Сәүдәгәр А. Лебедев йорты	. Арча ш.	реконструкция ләү	реставрация		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	
11	«Балыкчы авылы» туристлык-күңел ачу комплексы	. Арча», Рыбхоз янында	реконструкция ләү	Күңел ачу комплексы төзү, куәтен арттыру	300 урын	Татарстан Республикасын һәм Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемалары	+	

12	Кунакханә	. Арча ш.	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча шәһәренең генераль планы	+	
13	Туристларны кабул итү үзәге	. Арча ш.	Төзелеш	Яңа төзелеш		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
						« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты		
14	«Рус этнография авылы» этнография комплексы	Венета авыл жирлеге Венета ав.	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
15	Г.Ахунов музейе	Казанбаш авыл жирлеге, Казанбаш авылы	Оештыру чаралары	Музейны аерым бинага күчерү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
16	"Көтек" күзәтү майданчыгы	Казанбаш авыл жирлеге, Көтек авылы	Оештыру чаралары	Төзекләндерү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	

17	Мәчет	Кәче авыл жирлеге, Кәче авылы	реконструкциял әү	реставрация		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	
18	Тукай музей-йорты базасында Кушлавыч туристлык-музей комплексы	Кушлавыч авыл жирлеге Кушлавыч	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
	(мәгълүмат үзеге, кунакханә, предприятиеләр) туклану һ.б.)					Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы		
19	Ат комплексы	Наласа авыл жирлеге, Наласа ав.	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	
20	Балалар сәламәтләндрү лагере	Яңа Кенәр авыл жирлеге, Яңа Ашыт авылы янында	Төзелеш	Яңа төзелеш	100 урын	Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы		+
21	"Починок-Поник" күзәтү мәйданчыгы	Сеже авыл жирлеге, Починок-Поник п.	Оештыру чаралары	Төзекләндрү		Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы	+	

22	Туристлык кемпингы	Сеже авыл жирлеге, Починок-Поник п.	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
23	Халык драматургы Галиәсгар Камал музейе	Сикертән СП, Сикертән ав.	Оештыру чаралары	Музей оештыр у		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035еллар)
			тие			« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты		
24	М.С.Мәһдиев музейе	Сикертән авыл жирлеге, Гөберчәк ав.	реконструкция ләү	Капиталь ремонт		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
25	Ш.Күлтәси музейе	Урта Пошалым авыл жирлеге, Күлтәс ав.	Оештыру чаралары	Музейны аерым бинага күчерү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+

26	«Чүриле шәһәрчеге» ачык һава музейе	Иске Чүриле авыл жирлеге, Иске Чүриле авылы	Оештыру чаралары	Музей оештыр у		«2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты		+
27	Урман музейе	Үрнәк авыл жирлеге Үрнәк бистәсе	реконструкция ләү	Капиталь ремонт		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
28	Ел буге балалар	Үрнәк авыл жирлеге	Төзелеш	Яңа төзелеш	100 урын	Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+

№	Чаралар исеме	Объектларны ң урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренч е чират (2011 - 2020ел лар).	Исәп- хисап срогы (2021-2035 еллар)
	Сәләмәтләнדרү лагере	Үрнәк бистәсе янында		төзү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		
29	Экологик туристлык базасы	Үрнәк авыл жирлеге, Апайкина Гарь авылы	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
30	«Мари этнография авылы» этнография комплексы	Шурабаш авыл жирлеге, Шурабаш ав.	Төзелеш	Яңа төзелеш		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+
31	Г.Бәширов музейе	Яңасала авыл жирлеге, Яңасала авылы	Оештыру чаралары	Музейны аерым бинага күчерү		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы		+

32	«Күренекле мэгърифэтчелэр һәм мэдрәсәләр» экскурсия-туристлык маршруты	. Арча, Казанбаш, Күпербаш, Яңа Кишет, Яңа Кырлай, Курса-Почмак, Урта Курса,	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		«2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» максатчан район программасы проекты	+	+

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куәте	Чара чыганагы	Гамәлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Урта Пошалым, Иске Кырлай, Ташкичү, Үрнәк, Өчиле авыл жирлегә						
33	«Татар халык язучылары» экскурсия-туристлык маршруты	. Арча, Казанбаш, Күпербаш, Сикертән, Курса-Почмак, Урта Курса, Яңасала авыл жирлегә	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	+
34	"Кесмәс елгасы буйлап" мәдәни-ландшафт маршруты	. Арча, Сеже, Сикертән, Курса-Почмак, Урта Курса авыл жирлегә	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	+

35	"Казансу елгасы буйлап" мәдәни-ландшафт маршруты	. Арча, Казанбаш, Кәче, Күпербаш, Иске Чүриле, Үрнәк авыл жирлеге	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		« 2011-2013 елларга Арча районында туризм өлкәсен үстерү» район максатчан программасы проекты	+	+

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренче чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
36	«Арча районы халыклары» тарих-этнография маршрут	. Арча», Венета, Кэче, Күпербаш, Яңа Кырлай, Иске Кырлай, Сөрде, Ташкичү, Шурабаш авыл жирлеге	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	+
37	"Халыкның һөнәрчелеге урыннары буйлап" этнография маршруты	. Арча, Казанбаш, Күпербаш, Яңа Кырлай, Урта Пошалым, Иске Кырлай, Үрнәк һәм башка авыл жирлекләре	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	+
38	«Сорнар тыюлыгы буйлап» экология маршруты	Казан, Сеже, Сикертән, Үрнәк авыл жирлекләре	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	+

39	"Арча-Наласа-Кушлавич" атлы маршрут	. Арча, Кушлавич, Наласа, Урта Аты,	Оештыру чаралары	Маршрутны оештыру		Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы	+	+

№	Чаралар исеме	Объектларның урнашуы	Чара төре	Чара	Проект куэте	Чара чыганагы	Гамэлгә ашыру сроклары	
							Беренч е чират (2011 - 2020еллар).	Исәп-хисап срогы (2021-2035 еллар)
		Утар Аты авыл жирлеге				.		

3.9. Транспорт-коммуникация инфраструктурасын үстерү чаралары

«Арча муниципаль районының транспорт-коммуникация инфраструктурасын үстерү» бүлегенң төп максаты Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы составында транспорт инфраструктурасын үстерү, автомобиль транспортында йөртүгә булган ихтыяжны канәгәтләндрерү һәм хәрәкәт тизлеген арттыру, транспорт челтәренң «тар» урыннарын юкка чыгарырга һәм халыкның транспорт дискриминациясен киметүне тәмин итү, торак пунктлар белән ел әйләнәсендәге транспорт элементәсен тәмин итү, социаль яклау объектларына һәм хезмәт итү урыннарына транспорт керә алуны тәмин итү исәбенә транспорт инфраструктурасын үстерү.

Районның перспектив транспорт каркасы автомобиль, тимер юл һәм торба үткәргеч транспорттан ясалачак. Транспорт инфраструктурасын үстерү чаралары өч дәрәжәгә бүленә: федераль, региональ һәм жирле. Димәк, транспортның һәр төре буенча чаралар федераль, региональ һәм жирле әһәмияттә була.

3.9.1. Автомобиль юлларын үстерү чаралары

Региональ әһәмияттәге автомобиль юлларын үстерү

Төбәк әһәмиятендәге төп чаралар тизйөрешле автомобиль юлларын төзүдә, торак пунктларның төп юлларын карап чыгуда, өслекләре цемент- яки асфальт-бетон типлары булган керү юллары белән тәмин итүдә, халыкның транспорт белән тәмин ителешен һәм транспорт белән барып житү мөмкинлеген арттыруда чагыла.

Татарстан Республикасын территориаль планлаштыру схемасында беренче чиратта беренче категорияле Казан-Малмыж тизйөрешле автомобиль юлы дублеры төзү тәкъдим ителә. Проектлана торган трасса Казанда башлана һәм Киров өлкәсенә бара, параллель рәвештә Казан – Малмыж автоюлы буйлап торак пунктларны әйләнәп уза.

2020 елга кадәр Арча шәһәрән төньяктан һәм көньяктан урап узу юлларын төзү тәкъдим ителә. Бу юллар шәһәр территориясә буйлап узучы транзит агымнарыннан котылырга мөмкинлек бирәчәк.

Проектлана торган тиз йөрешле Казан-Малмыж автомобиль юлы дублеры белән кисешкән территорияләр белән бәйлә рәвештә төбәк әһәмиятендәге Казанбаш - Югары Масра автомобиль юлын төзү тәкъдим ителә.

Барлык торак пунктларны асфальт-бетон өслекле юллар белән тәмин итү кысаларында Шушмабаш-Сәрдәбаш, Яңа Ашыт - Яңа Кенәр, Ашытбаш - Ташкичү һәм башка муниципаль әһәмияттәге автомобиль юлларын төзү (асфальт-бетон өслек ясау) һәм капитал ремонтлау күздә тотыла.

Хәзерге вакытта Татарстан Республикасы Транспорт һәм юл хужалыгы министрлыгында Казан-Малмыж автомобиль юлын федераль милеккә күчерү процессын алып барыла.

Төбәк әһәмиятендәге автомобиль юлларының гомуми озынлығы 2020 елга 405,619 км тәшкил итәчәк, 2035 елга - 471,219 км.

Жирле әһәмияттәге автомобиль юлларын үстерү

Жирле автомобиль юллары челтәрен үстерүнең төп бурычы - жирлекара багланышларны, торак пунктларга һәм планлаштырыла торган торак майданнарын автомобиль юллары белән тәмин итү, сәнәгать һәм агросәнәгать комплекслары объектларын, бакча жәмгыятьләрен, рекреация һәм туризм объектларын транспорт инфраструктурасы белән тәмин итү; территорияне санитар чистарту объектларына илтә торган юллар төзү.

Алга-Көек авылына керү юлы, Четыре Двора, «Казан-Малмыж» - Көтек һ.б. автомобиль юллары төзелеше әлеге торак пунктларга ел әйләнәсе керә алу мөмкинлеген тәмин итү өчен кирәк. Шул ук максатларда Акчишмә - Хәтнә, Казиле-Күпербаш, «Урта Сәрдә-Түбән Аты» автомобиль юлларын ремонтлау (асфальт-бетон өслек ясау) тәкъдим ителә.

Авыл жирлегенең үзәге белән торак пунктларны тоташтыру һәм тотрыклы жирлекара элементлар булдыру өчен Өчиле-Чиканас, Иске Иябаш - Югары Әзәк, Иске Кырлай - Югары Әзәк, Югары Масра - Гөберчәк һ.б. автоюллар төзү тәкъдим ителә.

Арча районын чик буе муниципаль берәмлекләре белән бәйләнеш өчен 2035 елга кадәр Кызыл Утар – Кызыл Яр, Олы Мәңгәр – Иске Кишет, Кибәк иле – Штерә, Ермолвка – Кудаш, Михайловка – Лесной автомобиль юллары төзү тәкъдим ителә.

Агросәнәгать комплексын үстерү өчен АПК объектлары транспорт инфраструктурасы белән тәмин ителергә тиеш, аерым алганда, бу - Күпербаш авылы, Илдус авылы, Казиле авылы, Мөндеш авылы, Иске Муй авылы, Байкал авылы терлекчелек фермалары.

Нефть саклагычлар һәм каты көнкүреш калдыклары полигоннары, биотермик чокырлар асфальт-бетон өслекле килү юллары белән тәмин ителергә тиеш. Файдалануы аз булганлыктан, аларны күчеш тибындагы өслек белән тәмин итү тәкъдим ителә.

Шулай итеп, 2020 елга гомуми кулланылыштагы жирле әһәмияттәге юлларның гомуми озынлығы 125,06 км тәшкил итәчәк. 2035 елга жирле әһәмияттәге автомобиль юлларының озынлығы 128,96 км тәшкил итәчәк.

Жирле әһәмияттәге автомобиль юлларын төзү һәм капитал ремонтлау чаралары исемлегә 3.9.1 нче таблицада күрсәтелде.

Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасы составында автомобиль юлларын үстеру чаралары исемлеге

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		Хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 еллар	озынлыгы, км
Федераль әһәмияттәге автомобиль юлларына күчерүгә тәкъдим ителә торган региональ яисә муниципальара әһәмияттәге автомобиль юллары									
1	Казан - Малмыж	Енабердинское, Камаев, Мунайка, Татар Чаллысы, Старогришкино	асфальт-бетон		I	+	38,3		
Региональ яисә муниципальара әһәмияттәге автомобиль юллары									
1	Арча шәһәренең төньягында	Арча ш., Күпербаш, Наласа	асфальт-бетон	Төзелеш	II			+	8,7
2	Арча шәһәрен көньяктан урап узу	"Арча шәһәре"	асфальт-бетон	Төзелеш	III			+	11,5
3	Тиз йөрешле автомобиль юлы-дублер «Казан - Малмыж»	«Арча шәһәре», Кәче, Сеже, Сикертән, Курса-Почмак, Урта Курса, Иске Чүриле	асфальт-бетон	Төзелеш	I			+	45,4
4	Казанбаш - Югары Масра	Күпербаш, Курса-Почмак	асфальт-бетон	Төзелеш	IV	+	8,9		

5	Арча - Телөче	"Арча шәһәре"	асфальт-бетон	реконструкцияләү	I	+	3,6		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
6	Ермоловка - Венета	Венета	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1		
7	Михайловка - Венета	Венета	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	3,1		
8	Сарай Чокырча - Корайван	«Арча шәһәре», Урта Курса	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	3,6		
9	Көтек - Казанбаш	Казанбаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	2
10	Кушлавич - Иске Жөлби	Кушлавич	асфальт-бетон	төзелеш грунт юлларга асфальт жәю)	IV	+	2		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		Хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				.					
11	Коркачык - Зур Этнә	Кушлавич, Урта Аты	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	5,8		
12	Наласа авылына килү юлы	Наласа	асфальт-бетон	капиталь ремонт (асфальт- бетон капламы)	IV	+	1,9		
13	Яңа Ашит - Яңа Кенәр	Яңа Кенәр	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	6,6		
14	"Арча - Марий Эл Республикасы чиге" - Кышкар	Яңа Кишет	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	5,505		
15	Яңа Кишет - Иске Кишет	Яңа Кишет	асфальт-бетон	(асфальт жәю)	IV	+	1,2		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт капламлы юллар)					
16	Шушмабаш - Сәрдәбаш	Носы	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	6		
17	Мөрәле-Сеже	Сеже	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,5		
18	Ташкичү - Сеже	Сеже	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	3,6		
19	"Арча-Сеже" - Яңа Чүриле	Сеже	асфальт-бетон	капиталь ремонт (асфальт- бетон өслек)	IV	+	4,4		
20	Чәмә Елга - Курса тимер юл	Сикертән	асфальт-бетон	төзелеш	IV	+	3,6		

	станциясе								

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт юлларга афальт жәю)					
21	"Арча-Сеже" - Иске Масра	Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,5		
22	"Арча-Сеже - Курса-Почмак	Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1		
23	Урта Сәрдә - Түбән Аты	Урта Аты	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	7,5		
24	"Арча-Сеже" - Алан	Урта Курса	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	6,5		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		Хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
25	“Арча-Сеже” - Урта Курса - Югары Курса	Урта Курса	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,3		
26	Печмәнтау- Иске Кенәр	Иске Ашыт	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	3,1		
27	Иске Кенәр - Иске Ашыт	Иске Ашыт	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,2		
28	"Арча - Марий Эл Республикасы чиге" - Иске Иябаш	Иске Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,7		
29	«Марий Эл Республикасы Арча-чиге»-Югары Әзәк	Иске Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	3,1		

				юларына асфальт жэю)					

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт капламлы юллар)					
30	Иске Кырлай - Өтнә	Иске Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	6,1		
31	«Казан-Малмыж» - Ашабаш	Иске Чүриле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2		
32	«Казан-Малмыж» - Штерә	Иске Чүриле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	8		
33	"Яңа Кенәр - Түбән Оры - Кызыл Яр	Сәрде	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	3,1		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
34	Югары Оры - Сәрде	Сәрде	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2		
35	Ашытбаш - Ташкичү	Ташкичү	асафальтобетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	4,3		
36	«Арча - Олы Этнә» - Субаш Аты	Утар Аты	асфальт-бетон	кап. ремонт (асфальт-бетон жәю)	IV	+	0,15		
37	"Арча - Марий Эл Республикасы чиге" - Иске Йорт	Өчиле	асфальт-бетон	капиталь ремонт (асфальт- бетон капламы)	IV	+	5,4		
38	«Арча - Марий Эл Республикасы чиге»-Югары Бирезә	Өчиле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,8		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
39	"Арча - Марий Эл республикасы чиге" - Чиканас	Өчиле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,1		
40	Арча - Марий Эл Республикасы чиге	Шурабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	4,445		
41	«Ашытбаш-Шушмабаш-Карадуган» - Илдус	Шушмабаш	асфальт-бетон	кап. ремонт (асфальт-бетон жәю)	IV	+	1,5		
42	«Ашытбаш-Шушмабаш-Карадуган» - Шекә	Шушмабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,7		
43	«Ашытбаш-Шушмабаш-Карадуган» - Илдус	Шушмабаш	асфальт-бетон	капиталь ремонт (асфальт- бетон капламы)	IV	+	1,5		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
44	«Ашытбаш-Шушмабаш-Карадуган» - Шекә	Шушмабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,6		
Жирле әһәмияттәге автомобиль юллары									
1	Пөшәңгәр - Кзыл-Игенче	Апаз	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	4,55		
2	Апаз авылы янындагы ат абзарларына килү юлы	Апаз	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,42		
3	Апаз авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	Апаз	асфальт-бетон	Төзелеш	V	+	0,6		
4	Венета - Платоновка	Венета	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,74		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
5	"Михайловка-Венета" - Красная Горка	Венета	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,44		
6	Михайловка - Лесной	Венета	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	3,8
7	Ермоловка - Кудашево	Венета	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	1,87
8	Тәкъдим ителә торган каты көнкүреш калдыклары полигонына килү	Казанбаш	асфальт-бетон	Төзелеш	V	+	1,3		
9	Алга-Көек авылына килү юлы	Казанбаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,53		

10	Четыре Двора авылына килү юлы	Казанбаш	асфальт-бетон	төзелеш	IV	+	0,28		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Япма	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		Исәп-хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт юлларга афальт жәю)					
11	Тылаңгыр - Кече Төрнәле	Казанбаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,49		
12	«Казан-Малмыж» - Көтек	Казанбаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,8		
13	«Казан-Малмыж» - Тылаңгыр	Казан, Үрнәк	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,8		
14	Үрнәк - Тылаңгыр	Казан, Үрнәк	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,66		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
15	Кәче - Кишмәт	Кәче	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	5,02
16	Кәче авылы янындагы терлекчелек фермасына килү юлы	Кәче	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,56		
17	Кәче авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	Кәче	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	V	+	0,6		
18	Казиле-Күпербаш	Күпербаш	асфальт-бетон	капиталь ремонт (асфальт-бетон капламы)	IV	+	0,96		

19	Күпербаш авылы янындагы терлекчелек фермасына килү юлы	Күпербаш	асфальт-бетон	кап. ремонт (асфальт-бетон жэю)	IV	+	0,55		
20	Казиле авылы янындагы терлекчелек фермасына килү юлы	Күпербаш	асфальт-бетон	асфальт жэю	IV	+	0,41		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт капламлы юллар)					
21	Мөндеш авылы янындагы терлекчелек фермасына килү юлы	Күпербаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,81		
22	Күпербаш авыл жирлегендә каты көнкүреш калдыклары полигонына килү юлы	Күпербаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,3		
23	Күкчә-Бирәзә - Урта Бирәзә	Наласа, Өчиле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,1		
24	Яңа Кенәр авыл жирлегендә каты көнкүреш калдыклары полигонына килү юлы	Яңа Кенәр	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,32		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
25	Алтынчы - Яңа Ашыт	Яңа Кенәр, Шушмабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	3,27
26	Яңа Ашыт авылы янындагы сәламәтләндрү лагерена килү юлы	Яңа Кенәр	асфальт-бетон	Төзелеш	IV			+	1
27	Олы Мәңгәр - Иске Кишет	Яңа Кишет	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	1,88
28	Яңа Кишет - Кышкар	Яңа Кишет	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,88		
29	Пионер - Яңа Кырлай	Яңа Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	4,08		

30	Яңа Иябаш авылына килү юлы	Яңа Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш	IV	+	0,62		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт юлларга афальт жәю)					
31	Пионер - Югары Пошалым	Яңа Кырлай, Урта Пошалым	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	4,65
32	«Шушмабаш-Сәрдәбаш» - Ишнарар	Носы	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,64		
33	Ташкич - Починок-Поник	Сеже	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2		
34	Сикертән-Казаклар	Сикертән	асфальт-бетон	(асфальт жәю) грунт тибындагы япма	IV	+	1,06		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
35	Сикертән авылы янындагы тирес саклагычка килү	Сикертән	асфальт-бетон	Төзелеш	V	+	0,8		
36	Югары Масра - Гөберчәк	Сикертән, Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	3,45
37	Яңа Чүриле авылына килү юлы	Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,02		
38	Иске Масра - Югары Масра	Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт тибындагы автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,26		

39	Иске Масра - Югары Масра	Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жэю)	IV	+	2,25		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
40	Иске Муй авылы янындагы терлекчелек фермасынакилү юлы	Курса-Почмак	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,33		
41	Урта Аты -Әрнәш	Урта Аты	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	4,43		
42	“Урта Сәрдә-Түбән Аты” - Кылачы	Урта Аты	асфальт-бетон	кап. ремонт (асфальт-бетон жәю)	IV	+	1,58		
43	Түбән Аты авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	Урта Аты	асфальт-бетон	Төзелеш	V			+	0,5
44	Түбән Курса авылына килү юлы	Урта Курса	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,44		
45	Түбән Пшалым авылына килү юлы	Урта Пошалым	асфальт-бетон	(асфальт жәю)	IV	+	0,78		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
				грунт капламлы юллар)					
46	Күлтәс - Урта Пшалым	Урта Пошалым	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	2,04
47	Печмәнтауу - Кызыл Яр	Иске Ашыт, Сәрде	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	2,3
48	Үтән - Югары Әзәк	Иске Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,75		
49	Иске Кырлай - Югары Әзәк	Иске Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	1,62

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
50	Иске Иябаш - Югары Әзәк	Иске Кырлай	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	2,2
51	Иске Иябаш авылы янындагы тирес саклагычка якынлашу	Иске Кырлай	асфальт-бетон	Төзелеш	V			+	0,9
52	Чүриле тимер юл разъездына килү юлы	Иске Чүриле	асфальт-бетон	Төзелеш	IV	+	1,2		
53	Кибәк иле - Штерә	Иске Чүриле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,57		
54	Кызыл Утар - Кызыл Яр	Сәрде	асфальт-бетон	төзелеш (грунт тибындагы автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,13		

55	Югары Оры авылы янындагы ат абзарларына килү юлы	Сәрде	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,4		

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренче чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
56	Сәрде авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	Сәрде	асфальт-бетон	Төзелеш	V	+	0,2		
57	Акчишмә - Хәтнә	Ташкичү	асфальт-бетон	кап. ремонт (асфальт-бетон жәю)	IV	+	1,94		
58	Ашытбаш авылы тирес саклагычына килү юлы	Ташкичү	асфальт-бетон	Төзелеш	V	+	0,6		
59	Бимәр - Апайкина Гарь	Үрнәк	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	2,38		
60	Казанка авылына килү юлы	Үрнәк	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,81		
61	Үрнәк авылы янындагы балалар сәламәтләндрү лагерена килү юлы	Үрнәк	асфальт-бетон	Төзелеш	IV			+	0,4

62	Күкчә-Бирәзә - Югары Бирәзә	Өчиле	асфальт-бетон	төзелеш грунт юлларга афальт жәю)	IV			+	2,11

№ т/б	Исеме	Жирлек	Өслек	Эшләр төре	Категория	Гамәлгә ашыру этаплары			
						Беренч е чират		хисап срогы	
						2010-2020 еллар	озынлыгы, км	2021-2035 елларда	озынлыгы, км
63	Өчиле - Чиканас	Өчиле	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV			+	2
64	Югары Бирәзә авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	Өчиле	асфальт-бетон	Төзелеш	V			+	1,1
65	Шурабаш - Шура	Шурабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	1,69		
66	Яңа Сәрдә - Шура	Шурабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт автомобиль юлларына асфальт жәю)	IV	+	0,18	+	1,3

67	Илдус авылы янындагы терлекчелек фермасына килү юлы	Шушмабаш	асфальт-бетон	төзелеш (грунт тибындагы автомобиль юларына асфальт жэю)	IV	+	0,57		

Арча муниципаль районының автомобиль юлларында ясалма корылмалар төзү һәм реконструкцияләү

Арча муниципаль районы территориясендә яңа күперләр төзү, шулай ук авария хәлендәге күперләргә капитал ремонт ясау тәкъдим ителә.

Ике дәрәжәле транспорт чишелешләре составында һәм автомобиль һәм тимер юллар кисешкән урыннарда сул борылышларны бетерү өчен юлүткәргечләр төзү планлаштырыла (3.9.2 нче таблицаны карагыз).

**Арча муниципаль районы юлларында ясалма корылмалар төзү һәм реконструкцияләү чаралары
исемлеге**

№ т/б	Янында күпер/юлүткәр геч урнашкан торак пункт исеме	Су агымы, юл исемнәре	Авыл жирлекләре	Эшләр төре	Гамәлгә ашыру этаплары	
					Беренч е чират	хисап срогы
					2011-2020 еллар	2021-2035 елларда
Күпер кичүләре						
1	Күпербаш	Казансу елгасы, «Казан-Малмыж» - Күпербаш	"Арча шәһәре"	капиталь ремонт	+	
2	Арча шәһәре	Бирәзә елгасы, Арча шәһәрен төньяктан урап узу	"Арча шәһәре", Наласа	Төзелеш		+
3	Арча шәһәре	Казансу елгасы, Арча шәһәрен төньяктан урап узу	Наласа	Төзелеш		+
4	Яңа Кенәр	инеш, Яңа Ашыт - Яңа Кенәр	Яңа Кенәр	капиталь ремонт	+	
5	Иске Кишит	инеш, Яңа Кишет - Иске Кишет	Яңа Кишет	капиталь ремонт	+	
6	Пионер	Өтнә елгасы, Пионер - Иске Кырлай	Яңа Кырлай	Төзелеш	+	
7	Мөрәле	Сурна уелгасы, тизйөрешле Казан-Малмыж автоюлы дублеры	Сеже	Төзелеш		+
8	Урта Аты	Аты елгасы, «Арча-Олы Өтнә» - Урта Аты	Урта Аты	капиталь ремонт	+	
9	Урта Сәрдә	Урта Сәрдә - Түбән Аты	Урта Аты	капиталь ремонт	+	

10	Урта Курса	Кесмәс елгасы	Урта Курса	капиталь ремонт	+	
11		Кесмәс елгасы., тизйөрешле Казан-Малмыж автоюлы дублеры	Урта Курса	Төзелеш		+
12	Иске Кырлай	Ия елгасы, «Казан-Малмыж»- Кырлай	Иске Кырлай	капиталь ремонт	+	

№ т/б	Янында күпер/юлүткэр геч урнашкан торак пункт исеме	Су агымы, юл исемнэре	Авыл жирлеклэре	Эшлэр төре	Гамэлгэ ашыру этаплары	
					Беренч е чират	хисап срогы
					2011-2020 еллар	2021-2035 елларда
		Иске Кырлай		МОНТ		
13	Югары Әзэк	Ия елгасы	Иске Кырлай	капиталь ремонт	+	
Юлүткэргечлэр						
1	Төбэк-Чокырча	проектлана торган Арча шәһәрэн көньяктан урап узучы автомобиль юлы белән тимер юл киселеше	"Арча шәһәре"	Төзелеш		+
2	Арча шәһәре	тиз йөрешле Казан-Малмыж һәм Төбэк – Чокырча - Яңа Сала автомобиль юлы дублеры киселеше	"Арча шәһәре"	Төзелеш		+
3	Якты Көн	тиз йөрешле Казан-Малмыж һәм "Казан-Малмыж" - Венета автомобиль юлы дублеры киселеше	Кәче	Төзелеш		+
4	Сарай-Чокырча	тиз йөрешле Казан-Малмыж һәм Арча-Сеже автомобиль юлы дублеры киселеше	Урта Курса	Төзелеш		+
5	Сарай-Чокырча	тиз йөрешле Казан-Малмыж автомобиль юлы дублеры һәм тимер юл киселеше	Урта Курса	Төзелеш		+

6	Иске Чүриле	тиз йөрешле Казан-Малмыж һәм "Казан-Малмыж" - Штерә автомобиль юлы дублеры киселеше	Иске Чүриле	Төзелеш		+

Юлларны һәм саклагыч юл корылмаларын төзекләндерү

Автомобиль юлларын төзегәндә юлларны төзекләндерү буенча чаралар үткәргә (юл төзелешен оештыруның техник чаралары, яшелләндерү һәм кече архитектура формалары), саклагыч юл корылмаларын проектлаштыруны гамәлгә ашырырга кирәк.

Юлларны һәм саклагыч юл корылмаларын төзекләндерү элементларының составы һәм урнашуы "Автомобиль юллары" СНиП 2.05.02-85 китерелде.

Тәгаен чаралар автомобиль юлын проектлау стадиясендә билгеләнчәк.

Юл хәрәкәте иминлеген үстерү чаралары

Арча муниципаль районының авыл жирлекләрендә юл хәрәкәте иминлеген арттыру буенча төп чаралар:

- төп юллардагы торак пунктларны урап узу юлларын төзү;
- автомобиль юлларын ремонтлау һәм карап тоту буенча үз вакытында тулы комплекс башкару;
- районның төп юлларында юлүткәргечләр төзү;
- хокук саклау органнары хезмәткәрләре тарафыннан контроль-күзәтчелек эшчәнлеген камилләштерү.

Арча муниципаль районының гомуми файдаланудагы юлларда юл хәрәкәте иминлеген арттыру чаралары региональ эһәмияттәге чаралар булып тора.

Халыкка пассажир хезмәте күрсәтүне яхшырту чаралары

Пассажирларга хезмәт күрсәтүнең маршрут схемасын формалаштырганда торак пунктларның даими автобус хәрәкәте белән максималь колачлануын тәмин итәргә омтылу иң яхшы принцип булып тора. Шулу вакытта ике критерий бар: торак пунктның фаразланган автобус тукталышыннан 3 километрлы зонага элөгүе, халык саны.

Тәкъдим ителә торган автобус маршрутлары 3.9.3 нче таблицада күрсәтелде.

3.9.3 нче
таблица

Тәкъдим ителә торган автобус маршрутлары исемлеге

№ т/б	Исеме
1	Арча - Яңа Ключище
2	Арча - Этнә
3	Казан - Шурабаш
4	Арча - Кышкар
5	Арча - Сәрдәбаш

№ т/б	Исеме
6	Арча - Югары Пошалым
7	Арча - Яңасала
8	Арча - Балтач
9	Арча - Апаз
10	Арча - Пионер
11	Арча - Югары Өзәк
12	Арча - Югары Бирәзә
13	Арча - Чәмә Елга
14	Арча - Иске Жөлби
15	Арча - Урта Сәрдә
16	Арча - Штерә
17	Арча - Венета
18	Арча - Казиле

3.9.1.3. Юл бие сервисын үстерү

Автомобиль юлларының заманча челтәрен булдыру хезмәт күрсәтү дәрәжәсен тамырдан яхшыртудан, юл хәрәкәтендә катнашучыларның хезмәт һәм ял шартларын яхшыртудан башка мөмкин түгел.

Юл сервисы системасын камилләштерү чаралары автомобиль юлларының торышын алдынгы дәрәжәгә якынайтуга юнәлдерелгән. Аларны гамәлгә ашыру автомобиль юлларында хәрәкәт иминлеген тәмин итү һәм уңайлылыкны арттыруга, шулай ук йөк һәм пассажирларга хезмәт күрсәтү дәрәжәсен яхшыртуга ярдәм итәчәк. Юллар сервисын үстерү буенча каралган чаралар бюджеттан тыш акчаларны жәлеп итүне стимуллаштыруны, юл хәрәкәтендә катнашучыларга хезмәт күрсәтүне тәмин итә. Юл сервисы объектларын урнаштыруны тәртипкә салу буенча билгеләнгән чаралар системасын гамәлгә ашыру юл бие полосаларына экологик йөкләнешне киметергә, кулланучыларга хезмәт күрсәтүне яхшыртырга мөмкинлек бирәчәк.

Район юлларында урнаштырылырга һәм кулланылырга тиешле юл сервисы объектлары билгеләнеше буенча ике төркемгә бүленә:

1) автомобиль юлы комплексына керүче һәм машина йөртүчеләрне һәм пассажирларны ялыктыруны киметүгә, хәрәкәттә катнашучыларга кирәкле ярдәмне күрсәтүне тәмин итүгә, хәрәкәтнең уңайлылыгын һәм куркынычсызлыгын күтәрүгә, автомобиль юлларының озын гомерлелеген арттыруга ярдәм итүче объектлар (хәрәкәттә катнашучыларның автомобильләрен һәм ялын кыска вакытлы туктату мәйданчыклары, автобус тукталышлары, авырлык контроле пунктлары, ЮХИДИ постлары). Әлеге объектларның саны һәм урыны юллар төзелешенә проект алды документациясе нигезендә билгеләнәчәк;

2) түләүле сервис объектлары юл бие полосасы чикләрендә хәрәкәттә катнашучыларның уңайлылыгын арттыру, машина йөртүчеләр һәм пассажирларга юлда хезмәт һәм ял итү өчен шартлар тудыра. Бу төркем объектларына мотельләр, кемпинглар автозаправка станцияләре, техник хезмәт күрсәтү станцияләре,

туклану пунктлары (КДС) керә.

Автомобиль юлларына хезмәт күрсәтүче биналар һәм корылмаларның составы, шулай ук аларны урнаштыру "Автомобиль юллары. Проектлау нормалары " СНиП 2.05.02.8. 5 нигезендә башкарыла.

Юл буе сервисын үстерү чаралары 3.9.4.таблицада күрсәтелде.

Юл бие сервисы объектларын урнаштыру буенча региональ дэмияттэге чаралар исемлеге

№ т/б	Объект	Юлның исеме	Жирлек	Эшлэр төре	Гамэлгэ ашыру этаплары	
					Беренче чират	хисап срогы
					2011-2020 еллар	2021-2035 елларда
1	Юл төзелеше комплексы	Тизйөрешле «Казан - Малмыж» автомобиль юлы дублеры	"Арча шәһәре"	Төзелеш		+
2	Юл төзелеше комплексы	Тизйөрешле «Казан - Малмыж» автомобиль юлы дублеры	"Арча шәһәре"	Төзелеш		+
3	АЗС	Казан-Малмыж	Иске Чүриле	Төзелеш	+	
4	СТО	Арча - Марий-Эл Республикасы чиге	Яңа Кенәр	Төзелеш	+	

3.9.2. Тимер юл транспорты үсеше

Татарстан Республикасының территорияль планлаштыру схемасы нигезендә, 2020 елга кадәр Горький тимер юлының Казан-Кукмара участогын электр белән тәмин итү жайланмаларын көчәйтү планлаштырыла. Шулай ук бу чорда "Арча" һәм «Курса» тимер юл станцияләрен реконструкцияләү күздә тотыла.

3.9.3. Торбаүткәргеч транспорты үсеше

«2006-2010 елларга Татарстан Республикасы транспорт комплексын үстерү» республика максатчан программасы составында торбаүткәргеч транспортны үстерү ярдәмче программасының төп бурычлары-магистраль торбаүткәргечләрнең сак зонасы һәм минималь рөхсәт ителгән ара зоналарын норматив-техник документлар таләпләренә китерү, торбаүткәргечләрне диагностикалау чаралары, эксплуатациядән чыгарылган торбаүткәргечләрне консервацияләү һәм демонтажлау.

Магистраль торбаүткәргеч транспортын төзү һәм реконструкцияләү буенча чаралар планлаштырылмый.

3.10. Экологик хәлне оптимальләштерү чаралары

Әйләнә-тирә мохитне саклау өлкәсендә стратегик максатлар булып экологик хәлне савыктыру һәм халыкның һәм территорияләрнең экологик куркынычсызлыгын тәмин итү, табигый экосистемаларны саклау һәм торгызу, табигатьтән рациональ һәм тотрыклы файдалануны тәмин итү тора.

Арча муниципаль районының районнарның Казан яны төркемендә экологик әһәмиятен исәпкә алып, әйләнә-тирә мохитне саклау мәсьәләләре хужалык комплексы үсешендә өстенлекле булырга тиеш. Территорияль планлаштыру схемасы белән районның экологик яктан тотрыклы үсешенә төп юнәлешләре билгеләнде, аларны тормышка ашыру өчен табигать - саклау чаралары эшләнде:

- территориядән файдалану өчен махсус шартлары булган зоналарны оештыру;

һава бассейнын саклау;

су ресурсларын саклау һәм рациональ файдалану;

жир фондын саклау;

калдыклар белән эш итү системасын үстерү;

- территориягә техноген йөкләнешне киметү буенча инженер-техник чаралар;

физик факторлардан яклау;

территориянең табигый-экологик каркасын формалаштыру;

хайваннар дөньясын саклау;

- халыкның медик-экологик иминлеген тәмин итү.

Проект тәкъдимнәрен эшләгәндә техник регламентларның таләпләренә туры китереп инженерлык эшләнүләр нәтижәләре, шулай ук Татарстан Республикасының Экологик үсеш өлкәсендәге документлар һәм программалар материаллары исәпкә алынды:

Татарстан Республикасының экологик иминлеге концепциясе (2007-2015 елларга)»;

2020 елга кадәр һәм 2030 елга кадәрге чорга кластерлы якин килү нигезендә

Татарстан Республикасының житештерү көчлөрөн үстерү һәм урнаштыру («Экология " блогы)»;

□ 2015 елга кадәр чорга Татарстан Республикасының экологик иминлеге программасы;

□ 2010 елга Татарстан Республикасының табигать саклау чаралары»;

-«Татарстан Республикасы су ресурсларын саклау һәм рациональ файдалану " һ.

б.

Районның экологик проблемаларын тиз арада һәм нәтижәле хәл итү максатында территорияль планлаштыру схемасы «2015 елга кадәр чорга Арча муниципаль районының экологик куркынычсызлыгын тәмин итү» комплекслы максатчан программасын эшләү кирәклеген билгеләнә.

Территорияль планлаштыру схемасы чаралары региональ әһәмияттәге махсус сакланыла торган территорияләрнең чикләрен үзгәртүне күз алдында тотмый. Региональ һәм жирле әһәмияттәге капитал төзелеш объектлары район жирлекләренең әйләнә-тирә мохиткә дә, күрше муниципаль районнарның әйләнә-тирә территорияләренә дә тискәре йогынты ясамас дип көтелә.

3.10.1. Территорияләрне файдалануның аерым шартлары булган зоналарны оештыру

Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру схемасы жирләрнең аерым категориясенә бүлеп бирелгән, территорияне, ягъни гамәлдәге торак төзелешен саклау һәм алга таба шәһәр төзелешен үстерү куркыныч чыганагын локальләштерү буенча чараларны тормышка ашырганнан соң гына мөмкин. Монда терлек үлэт базларының, житештерү объектларының, терлекчелек фермаларының санитар - сак зоналарында урнашкан торак пунктлар территорияләре кертелгән. Моннан тыш, территориядән файдалануның махсус шартлары булган зоналар составына үлэт базларының санитар-сак зоналары территориясендә урнашкан, биологик калдыкларны жыю, утильләштерү һәм юк итү буенча ветеринария-санитария кагыйдәләре таләпләрен бозган фермалар кертелгән.

Объектларның санитар-сак зоналарында урнашкан гамәлдәге торак төзелешен бары тик санитар-яклау зоналары күләмнәренә кимүен нигезләү буенча чаралар комплексы уздырылган очракта гына сакланып калырга мөмкин. Бу чаралар житештерү һәм авыл хужалыгы предприятиеләрен оптимальләштерүне һәм техник реконструкцияләүне, үлэт базларын чыгару һәм төзекләндерүне үз эченә ала.

Житештерү объектлары өчен аларның йогынтысы дәрәжәсен киметергә мөмкинлек бирүче төп юнәлешләр булып тора:

□ егәрлек кимү, составны үзгәртү, производстволарны яңадан профильләштерү һәм шуның белән бәйлә куркыныч классын үзгәртү;

- әйләнә-тирәлеккә пычраткыч матдәләр керүне мөмкин кадәр киметергә мөмкинлек бирә торган алдынгы ресурсларны саклау, аз калдыклы технологик карарларны гамәлгә кертү;

- эффективных нәтижәле чистарту корылмаларын кертү;

- объект территориясен киметү.

классификациясе нигезендә билгеләнгән санитар-яклау зонасының якинча күләме СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 ул атмосфера һавасының (фонны исәпкә алып) һәм әйләнә-тирәлеккә физик йогынты дәрәжәләрен исәпкә алып) көтелгән пычрану исәп-

хисабы белән, санитар-сак зонасы проекты белән нигезләнәргә һәм табигый тикшеренүләр һәм үлчәү нәтижәләре белән расланган булырга тиеш.

Санитар-сак зонасы яки аның нинди дә булса өлеше объектның резерв территориясе буларак карала алмый һәм, санитар - сак зонасы чикләренә тиешле нигезле төзәтмәләр кертмичә, торак территориясен киңәйтү өчен файдаланыла алмый.

Табигатьне саклау чараларын үткәргә кадәр Арча муниципаль районының территориаль планлаштыру схемасы нигезендә санитар-сак зоналарында яшәүче халык өчен халыкны иминият яклавын тәмин итү системасын булдыруны үз эченә алган социаль юнәлешле чаралар үткөрү зарурилыгы карала:

-экологик иминиятләштерү;

-төрле эшләр башкарганда халыкның сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохитне саклауга зыян китермәүгә бәйлә рәвештә гражданлык җаваплылыгын иминиятләштерү тәртибе;

□ ирекле медицина иминияте.

Иминиятләштерү чыгымнары предприятиеләрне санитар саклау зоналары өчен билгеләнгән санитар һәм эпидемиологик таләпләрне тәмин итү өчен чаралар күрергә этәргә тиеш.

Санитар-сак зоналарында яшәүне дәвам итүче халык өчен дә каралган булырга тиеш:

□ социаль-икътисади һәм торак компенсацияләре;

-экологик юнәлешле авыруларны ачыклау максаты белән халыкны медицина тикшерүе;

□ балаларны медик-экологик тернәкләндерү;

-атмосфера пычрануның торышын күзәтү.

3.10.2. Атмосфера һавасын саклау чаралары

Арча муниципаль районындагы атмосфера һавасын саклау өлкәсендә өстенлекле бурычлар - Татарстан Республикасының экологик куркынычсызлыгы концепциясенә (2007-2015 елларга) планлаштырылган "Атмосфера һавасын саклау" программасын тормышка ашыру.

Территориаль планлаштыру схемасы өстәмә рәвештә берничә архитектура һәм планлаштыру, инженерлык, техник, оештыру һәм административ чараларны күздә тоту.

Федераль, региональ һәм җирле әһәмияттәге архитектура һәм планлаштыру эшчәнлегә:

- өстенлек итүче көньяк-көнбатыш юнәлештән исүче җилләргә исәпкә алып, яңа торак һәм сәнәгать төзелеше объектларын дәрәс урнаштыру;
- Акчишмә, Алга-Көек, Арча, Югары Аты, Югары Бирәзә, Югары Мәтәскә, Югары Курса, Казанбаш, Кәче, Кушлавич, Кысна, Наласа, Түбән Аты, Түбән Курса, Түбән Оры, Яңа Кырлай, Носы, Сикертән, Курса - Почмак, Иске Чүриле, Сәрде, Иске Кырлай, Ташкичү, Төбәк-Чокырча, Өчиле, Шушмабаш, Яңасала авыллары янында минераль ашламалар складлары территориясен үзгәртеп кору. Торак төзелешенә йогынтыга бәйлә рәвештә, гамәлдәге минераль ашламалар складларын сүтеп, аларның территорияләрен алга таба яшел үсентеләр утыртып рекультивацияләү тәкъдим ителә.
- төзелешне үз эченә алган транспорт системасын оптимальләштерүне

(«Транспорт-коммуникация структурасын үстерү чаралары» бүлеген карагыз);

- объектларның санитар-сак зоналар территориялэрен газ һәм тузанга каршы торучан яшел утыртмаларның токымнары белән яшеллэндерү.

Региональ һәм жирле әһамияттәге инженер-техник чаралар түбәндәгеләрне күздә тотат:

- алга таба районның авыл хужалыгы һәм житештерү предприятиеләрендә селитет территорияләре янында урнашкан санитар-сак зоналары күләмнәрен киметүне нигезләп, житештерүне оптимальләштерүне («Арча урман» ДБУ, «Яңа Кенәр агач эшкәртү комбинаты» АЮ ЖЧЖ);

□ жылылык энергетикасы объектларын газлаштыру дәвам итү;

- ябык технологик циклар технологияләрен кертү;

- технологик жиһазларны камилләштерү һәм пычрату чыганаclarын тузан һәм газ чистарту җайланмалары белән жиһазлау.

Транспорт системасын оптимальләштерү чараларының мөһимлеге дә ачык, чөнки Арча муниципаль районында автотранспорт чаралары паркын арттыру тенденциясе күзәтелә.

Күчмә чыганаclarның атмосфера һавасына тискәре йогынтысын киметү өчен тәкъдим ителә:

- автотранспорт чараларын төтен газларындагы пычраткыч матдәләр микъдарын көйләүче "Евро-4" һәм "Евро-5" экологик стандартларына туры китерергә;

- автотранспортны экологик чиста мотор ягулыгына күчәрүне тормышка ашырырга;

- гадәттәге ягулык төрләрен кулланучы автотранспорттан ташлауларны чистарту өчен катализаторларны һәм нейтрализаторларны кертү;

- автомагистральләрнең юл катламының сыйфатын яхшырту.

Региональ һәм жирле әһамияттәге оештыру-административ чаралар:

- һава бассейнының пычратучы стационар һәм күчмә чыганаclarга тулы инвентаризация үткәрү;

- пычраткычлар зонасындагы атмосфера торышын һәм аларның санитар-сак зоналарын (Арча шәһәре предприятиеләре, автомобиль юллары, шулай ук торак һәм рекреацион зоналарда) мониторинглау тикшеренүләре;

- предприятиеләрдә санитар - яклау зоналары күләмнәренең кимүен, ташландык суларны һәм лаборатор тикшеренүләр үткәрүне нигезләүгә юнәлтелгән проект документациясен эшләү;

- Арча шәһәре өчен рөхсәт ителгән чик калдыкларының жыелма томын һәм бердәм санитар-саклау зонасы проектын эшләү;

- атмосферага пычраткыч матдәләр нормативларының үтәлешенә производство контролен тәмин итү;

- төп чыганаclarдан атмосферага пычраткыч матдәләр чыгаруга катгый чикләүләр билгеләү;

- проектта каралган начар метеорологик шартлар чорында зарарлы матдәләр

чыгаруны киметү буенча предприятиеләр тарафыннан чаралар-рөхсәт ителгән иң чик ташлауларны киметү.

Арча муниципаль районының һава бассейнын саклау буенча чаралар үткәрү халыкның яшәү һәм ял итү өчен уңайлы шартлар тудыруга, шулай ук экологик чиста территорияләрдә авыл хужалыгы эшчәнлеген алып баруга ярдәм итәчәк.

10.1.3. Су ресурсларын саклау һәм алардан нәтижәле файдалану чаралары

Су объектларыннан интенсив файдалану нәтижәсендә суның сыйфаты начарая гына түгел, бәлки су балансының составы нисбәте, сулыкларның гидрологик режимы үзгәрә.

Шуңа бәйле рәвештә территориаль планлаштыру схемасы жир өсте һәм жир асты суларын саклау буенча региональ һәм жирле әһәмияттәге инженер-техник һәм оештыру-административ чаралар комплексын тәкъдим итә.

Инженер-техник чаралар:

- район торак пунктларында чистарту корылмалары, суүткәргеч, канализация һәм яңгыр челтәрләре төзү һәм реконструкцияләү;
- канализация чистарту корылмаларын реконструкцияләгәндә һәм төзегәндә, пычрак суларны зарарсызландыру һәм утильләштерү жайланмаларын күздә тоту максатка ярашлы;
- район предприятиеләрендә, шул исәптән агросәнәгать комплексы объектлары өчен дә, чистарту корылмалары булган яңгыр сулары канализациясе төзү;
- Яңа Кенәр, Яңа Иябаш, Иске Кырлай һәм Яңа Кишет авыллары өчен суны йомшарту системасын урнаштыру;
- файдаланылмый торган скважиналарны тампонажлау;
- Россия Федерациясе Су кодексы таләпләре нигезендә су объектларын пычранудан, чүпләнүдән һәм суларны саегудан гарантияли торган барлык төзелүче, реконструкцияләнгән торган корылмалар белән тәэмин итү;
- житештерү предприятиеләрендә суны суытуны һава белән алыштыру, йомык яисә әйләнештәге су белән тәэмин итү;
- авыл торак пунктлары территорияләрендә һәм Арча муниципаль районы халкының күпләп ял итү урыннарында елга юлларын чистарту;
- канализация челтәрләре белән тәэмин ителешнең процентын су үткәргечләр белән тәэмин ителеш дәрәжәсенә житкерү.

Оештыру-административ чаралар сыйфатында региональ һәм жирле әһәмияттәге түбәндәге чараларны үткәрү тәкъдим ителә:

- Арча муниципаль районының барлык сулыкларын инвентарлаштыру;

- предприятиеләрне һәм районның авыл торак пунктларын су белән тәэмин итү чөптөрлөрөнөң гамәлдәге техник торышын мониторинглау чөптөрөн оештыру һәм үстөрү, шулай ук өске су объектларын гидромониторинглау;
- авыл торак пунктлары һәм су белән тәэмин ителешне арттыру өчен агросәнәгать комплексы предприятиеләре өчен эчә торган жир асты суларының ресурс базасын өйрәнү һәм яңадан торгызу буенча эзләр-бәйләрү эшләрөн дөвам итү;
- Арча муниципаль районы территориясендә су белән тәэмин итү һәм су бүлөп бирү системаларын оештыру һәм төзү буенча комплекслы максатчан программа эшләрү;
- Татарстан Республикасының Экология куркынычсызлыгы концепциясенөң «Су ресурсларын саклау һәм алардан нәтижәле файдалану» ярдәмче программасы нигезендә районның гамәлдәге чишмәләрөн тикшерү һәм төзекләндөрү (2007-2015 елларга);
- пычрак суларны чистартуның заманча ысулларын һәм алдынгы технологияләрөн кертү, чистарту корылмаларынан зарарсызландыру һәм утильләштерү;
- Арча муниципаль районының эчә торган суларының экологик торышын һәм аларның сыйфатының халык сәламәтлегенә йогынтысын бәйләрү;
- районда эчәргә яраклы су белән тәэмин итү өчен файдаланыла торган жир асты суларының сыйфатына, шул исәптән технологик алымнарны кулланып, үзгәрешләр кертү;
- су объектларының су саклау зоналары, яр буе һәм төбәк полосалары чикләрөн билгеләрү һәм аларда хужалык эшчәнлегә режимын үтәрү;
- эчәргә яраклы су белән тәэмин итүнөң санитария зоналарында билгеләнгән режимны үтәрү;
- су хужалыгы системаларының һәм гидротехник корылмаларның куркынычсызлыгын тәэмин итү, пычрак суларның су объектларына зарарлы йогынтысын булдырмый калу;
- су объектларынан рациональ файдалану, аларны торгызу;
- Россия Федерациясе Су кодексы нигезендә су объектларын саклау чараларын һәм гамәлләрөн гамәлгә ашыру;
- Яңа Ашыт һәм Урта Аты, Апайкина Гарь, Олы Бирәзә, Югары Мәтәскә, Гөберчәк, ка - кар, Казансу, Кәче, Кысна, Мөндеш, Мурали, Наласа, Яңа Кенәр, Пионер, Сеже, Урта Бирәзә, Урта Пошалым, Иске Масра, Хәсәншәех, Чиканас, Чулпан, Шекә, Яңа Кенәр, Пионер, Сеже, Урта Бирәзә, Урта Бирәзә, Иске Масра, Хәсәншәех, Чиканас, Чулпан, Шекә, Шушмабаш, Үгез - Елга су саклау зоналарында урнашкан 27 зиратны ябу.

10.3.4. Жир фондын саклау һәм территорияне инженерлык яклау чаралары

Жир фондын саклау һәм табигать-техноген факторларына тискәре йогынты ясаган территорияләрне инженерлык ягыннан яклау чаралары, беренче чиратта, жирләрдән функциональ файдалану белән билгеләнә.

Арча муниципаль районы авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләреннән ундырышлылыгын саклау һәм арттыру максатларында 2009-2012 елларга «Татарстан Республикасы авыл хужалыгы предприятиеләрендә жирләреннән тамырдан яхшырту буенча мелиорация эшләре» республика максатчан программасы чараларын гамәлгә ашыру планлаштырыла, анда түбәндәгеләр керә:

- агроландшафт структурасын оптимальләштерү;
- авыл хужалыгы культураларын үстерүнең югары нәтижәле технологияләрен кертү юлы белән туфракның ундырышлылыгын торгызу.

Агротехник чаралар төп 5 төркемне үз эченә ала: фитомелиоратив чаралар, туфракны эрозиягә каршы эшкәртү, карны тоту, туфракның ундырышлылыгын арттыру чаралары, туфракның эрозиягә каршы тотрыклылыгын арттыруның агрофизик ысуллары.

Күпьяеллык үләннәр һәм берьяеллык культуралар кулланып гамәлгә ашырыла торган фигуралы алымнар комплекста башка протоиналь алымнар белән туфракны эрозиядән саклауны тәмин итә, юылган туфракның ундырышлылыгын торгызуга, эрозия һәм дефляция куркынычы булган жирләрдә урнашкан авыл хужалыгы жирләренең продуктлылыгын арттыруга ярдәм итә.

Туфракны эрозиягә каршы эшкәртү чараларына түбәндәгеләр керә: туфракны контурлы эшкәртү, тирән яки катнаш сөрү, туфракны, камыл өслеген саклап, бөрмәле эшкәртү һәм башкалар. Эрозияләнган жирләреннән майданын киметү һәм туфракның ундырышлылыгын арттыру максатларында түбәндәге чаралар тәкъдим ителә:

- бозылган авыл хужалыгы жирләре хисабына территориядә тоташ урман утыртмаларының майданын районның гомуми майданыннан 25 %ка кадәр житкерергә;
- саклаучы урман утыртмаларының майданын чәчүлекләреннән гомуми майданыннан 4,7 %ка житкерергә;
- болын жирләрен (көтүлекләр һәм печәнлекләр) арттырырга, шулай ук болын хужалыгын алып баруның цивилизацияле системасын булдырырга, шул исәптән авыл жирлекләренең яшел зоналары территориясендә дә.

Күрсәтелгән чаралар әйләнә-тирә мохитнең сыйфатын тәмин итәргә, жирлекләреннән энергия сыйдырышлылыгын киметергә, аларның эстетик нәтижәсен тәмин итәргә, аларда уңайлы һәм имин яшәргә мөмкинлек бирәчәк, шулай ук әлегә торак пунктларда яшәүче гражданның ярдәмче хужалыгында терлекләреннән саву һәм көтү проблемасын хәл итәргә, димәк, шәхси хужалыкларда терлекләреннән һәм кошларның баш санын арттырырга мөмкинлек бирәчәк. Бу исә авылда кече хужалыкларны үстерү, гражданның тормыш дәрәжәсен күтәрү өлешендә республика дәүләт сәясәтенең өстенлекле юнәлешләреннән берсе булып тора.

Кар суларын сендерүне тизлэтә, туң тирәнлеген киметә торган кар тоту 15-20 метрдан соң кар өемнәре барлыкка китерә торган кар өемнәре ярдәмдә башкарыла.

Агрохимик алымнарға куәтле тамыр системасын үстерүгә һәм үсемлекләрнең үсүенә, туфракның структурасын, аның суүткәрүчәнлеген яхшыртуга ярдәм итә торган органик һәм стационар ашламалар куллану керә. Ашламаның дозалары һәм төрлөрә, аларны кертү сроклары һәм ысуллары туфракның эрозияләшү дәрәжәсенә һәм эрозия күренеше вакытына карап кулланыла.

Жирле әһәмияттәге архитектура-планлаштыру чаралары түбәндәгеләрне үз эченә ала:

- минераль ашламалар складлары территориясен үзгәртеп кору: Акчишмә, Алга-Көөк, Арча, Югары Аты, Югары Бирәзә, Югары Мәтәскә, Югары Курса, Казанбаш, Кәче, Кушлавич, Кысна, Наласа, Түбән Аты, Түбән Курса, Түбән Оры, Яңа Кырлай, Носы, Сикертән, Курса - Почмак, Иске Чүриле, Сәрде, Иске Кырлай, Ташкичү, Төбәк-Чокырча, Өчиле, Шушмабаш, Яңасала авыллары янында.

Оештыру-административ чаралар түбәндәгеләрне күздә тотта:

- жирләрне инвентаризацияләү һәм агрохимик тикшерү;
- игенчелектә жайлашулы экология-ландшафт системасын гамәлгә кертү;
- кулланыла торган агрохимикларның күләмен киметү өчен туфракны технологик яктан ресурсларны сак тотучы һәм экологик яктан куркынычсыз эшкәртү;
- үсемлекләрне саклауның биологик чараларын куллану;
- туфрак уңдырышлылыгының торышын һәм аның төрен дәүләт тарафыннан тикшереп торуну гамәлгә ашыру.

Территорияләрне уңайсыз табигать һәм геологик процесслардан һәм күренешләрдән саклау буенча региональ һәм жирле әһәмияттәге инженер-техник чаралар түбәндәгеләрне үз эченә ала:

- яңгыр суларының, кар суларының һәм жылнең туфракка жиимергеч йогынтысын киметүгә һәм органик-хужалык, агротехник, урман, мелиоратив һәм гидротехник чараларны үз эченә алган эрозиягә каршы чаралар;
- эрүчән тау токымнары белән капланган территорияләрдә объектларны проектлаганда карстка каршы чаралар;
- Арча шәһәрәндә һәм Апаз, Хәсәншәех, Казанбаш, Көтек, Күпербаш Ашытбаш, Кысна, Кәче, Иске Чүриле, Яңа Ура, Казиле торак пунктларының көньяк өлешләрендә территорияне су басудан саклау чаралары;
- район автомобиль юлларында кар туплануны киметү чаралары;
- өслектән агу шартларын бозмыйча, төзелеш эшләрен башкаруны планлаштыру;
- территорияне төзекләндерү;
- төзелеш, линияле корылмалар төзү барышында, шулай ук файдалы

казылмалар чыгару өчен жир асты байлыктарыннан рөхсәтсез файдалану нәтижәсендә бозылган жирләрне рекультивацияләү.

Чаралар характеристикасы «Территорияләрне инженер-төзекләндерү» бүлегендә каралды.

Оештыру-административ чаралар сыйфатында проектлана торган төзелешнең эш проектларын эшләү стадиясендә, территориянең табигый-техноген торышы үзенчәлекләрен ачыклау максатында, һәр очракта комплекслы инженерлык тикшеренүләре уздыру тәкъдим ителә.

Инженерлык тикшеренүләре (шул исәптән проект документациясен эзерләү, капитал төзелеш объектларын төзү, реконструкцияләү өчен инженерлык тикшеренүләре) Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2006 елның 19 гыйнварындагы 20 номерлы "Капитал төзелеш объектларын төзү, реконструкцияләү, проект документларын эзерләү өчен инженерлык эзләнүләре турында" карары таләпләре нигезендә эшләнәргә тиеш.

Инженерлык тикшеренүләре нәтижәләре дәүләт экспертизасы узарга тиеш. Аның предметы аларның туры килүен бәяләү, шул исәптән экологик таләпләргә дә.

3.10.5. Калдыктар белән эш итү системасын үстерү чаралары

Арча муниципаль районы территориясен житештерү калдыктары белән пычратуны киметү һәм куллану максатларында жирле эһәмияттәге түбәндәге чараларны үткөрү тәкъдим ителә:

- аларның территорияләрен алга таба рекультивацияләү юлы белән 66 каты көнкүреш калдыктары чүплеген бетерү (37-38 нче таблица);
- кар эретү жайланмасы һәм Арча шәһәре янындагы чистарту корылмалары белән карны вакытлыча саклау өчен майданчык проектлау һәм төзү (карны вакытлыча саклау өчен проектлана торган майданчыкның урыны - якынча юнәлешле һәм, территориянең геоморфологик һәм гидрогеологик шартларын исәпкә алып, аннан соңгы стадияләрдә аныкланырга тиеш);
- Арча муниципаль районының көнчыгыш өлешендәге торак пунктлар өчен каты калдыктар полигонын проектлау, төзү һәм жиһазлау.
- каты көнкүреш калдыктарының жирлекара полигонын проектлау, төзү һәм жиһазлау 3.10.5.1 нче таблицада күрсәтелде.

3.10.5.1 нче
таблица

Кирәкле каты көнкүреш калдыктары полигоннары исемлеге

Каты көнкүреш калдыктарының жирлекара полигоны проектлана торган урын	полигоннар белән колачланган Арча муниципаль районы жирлекләре (хезмәт күрсәтү радиусы - 15 км га кадәр)	Каты көнкүреш калдыктары күләме, хисап срогы, м3	Полигон майданы, га
	Арча шәһәр жирлеге, Урта Курса авыл жирлеге,		жирне кинәйтү

Арча шәһәренең гамәлдәге полигоны (1999 елда төзелгән).	Кәче авыл жирлеге, Наласа авыл жирлеге, Урта Аты авыл жирлеге, Өчиле авыл жирлеге	1281951,5	гамәлдә булган полигон - 15,3 га тулуны исәпкә алып 1999 ел) янса

Каты көнкүрөш калдыкларының жирлекара полигоны проеклана торган урын	полигоннар белән қолачланган Арча муниципаль районы жирлекләре (хезмәт күрсәтү радиусы - 15 км га кадәр)	Исәп-хисап өчен каты көнкүрөш калдыклары күләме срок, м3	Полигон майданы, га
	Утар Аты авыл жирлеге, Иске Кырлай авыл жирлеге, Күпербаш авыл жирлеге, Иске Чүриле авыл жирлеге, Яңасала авыл жирлеге, Кушлавыч авыл жирлеге, Венета авыл жирлеге		Полигон төзү
Гамәлдәге Яңа Кенәр авыл жирлеге полигоны (2004 елда төзелгән).	Яңа Кенәр авыл жирлеге, Сөрдә авыл жирлеге, Ташкичү авыл жирлеге, Иске Ашыт авыл жирлеге, Яңа Кишет авыл жирлеге, Шушмабаш авыл жирлеге, Носы авыл жирлеге, Апаз авыл жирлеге, Яңа Кырлай авыл жирлеге, Шурабаш авыл жирлеге, Урта Пошалым авыл жирлеге	603236,0	Гамәлдәге полигонны 7,1 гектарга киңәйтүне (2004 елдан тулуны кертеп) күздә тотарга.
Казанбаш авыл жирлеге, проеклана торган Кече Төрнәле авылы полигоны	Казанбаш авыл жирлеге, Сикертән авыл жирлеге. Курса-Почмак авыл жирлеге, Сеже авыл жирлеге, Үрнәк авыл жирлеге	213079,5	каты көнкүрөш калдыкларын күмү майданы 2,6 га + житештерү зонасы - 1,0 га. Барлығы: 3,6 га

* - проеклана торган каты көнкүрөш калдыклары полигонының урнашу урыны - ориентлашу урыны һәм, терри-тория шартларының геоморфологик һәм гидрологик шартларын исәпкә алып, аннан соңгы стадияләрдә аныкланырга тиеш. тория.

Жирле аһамияттәге оештыру-административ чаралар:

- көнкүрөш калдыклары полигоннарын реконструкцияләгәндә һәм төзегәндә каты көнкүрөш калдыкларын жыю өчен контейнерларны юу һәм дезинфекцияләү мөмкинлеген карарга;
- каты көнкүрөш калдыкларын жыю, алып китүне идарә итү һәм оештыру системасын кертү;
- терекөмеш калдыкларын жыю системасын оештыру;
- калдыклар жыю өчен жирлекләр территорияләрен контейнер майданчыклары, контейнерлар һәм чүп-чар машиналары белән тәэмин итү;
- икенчел чимал кабул итүнең өстәмә пунктларын оештыру һәм калдыкларны селектив жыю системасын кертү;
- автомагистральләр буйлап азык-төлек продуктларын үстерүне төшереп калдыру;
- аз катлы төзелешне проеклаганда, авыл хужалыгы продукциясен үстерү өчен жир кишәрлекләреннән файдалануны күздә тоткан очракта, анда агулы матдәләр һәм берләшүләр булуга туфрақ катламын тикшерү, шулай ук аннан соңгы дезактивация, тернәкләндерү һ.б. белән радиоактивлыкны тикшерү чараларын

үткәрергә кирәк. Аеруча пычранган участокларны, яшел фондны урап алып, консервациягәләргә кирәк.

Терлекчелек калдыклары белән эш итү өлкәсендә түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

- терлекчелек калдыкларын кырларга чыгаруны булдырмау;
- Ашытбаш, Кәче, Кысна, Мәмсә, Яңа Кырлай, Иске Ашыт, Сәрде, Ташкичү урамнарында урнашкан ачык типтагы 9 тирес саклагычны бетерү;
- ябык типтагы 8 тирес саклагыч оештыру һәм урнаштыру:

3.10.5.2 нче
таблица

Кирәкле ябык типтагы тирес саклагычлар исемлеге

Проектлана торган ябык тирес саклагыч урыны	Торак пунктларда хезмәт күрсәтә торган терлекчелек фермалары	Тирес саклагыч күләме, т	Чараны гамәлгә ашыру срогы	Типлаштырылган проект
Апаз (Апаз авыл жирлеге)	Апаз авылы, Каратай авылы, Миржәм авылы, Пөшәңгәр авылы, Хәсәншәех ав., Носы, Сәрдәбаш авылы, Шушмабаш ав., Илдус авылы, Шекә авылы	22852,8 т	2020 ел	815-28 (секция)
Ашытбаш (Ташкичү авыл жирлек)	Ашытбаш авылы, Ташкичү авылы, Кысна авылы, Яңа Кенәр авылы, Яңа Ашыт авылы, Иске Ашыт авылы, Иске Кенәр авылы, Яңа Кишет авылы, Яңа Кишет авылы, Кышкар авылы, Симетбаш ав. ав. Кишет, Яңа Кырлай авылы, Пионер авылы	47154,0 т	2020 ел	815-28 (секция)
Сәрде авылы (Сәрде авыл жирлеге)	Сәрде авылы, Югары Оры авылы, Кызыл Яр авылы, Түбән Оры авылы. Шурабаш, Байкал ав., Шура ав., Яңа Сәрдә ав.	17189,4 т	2020 ел	815-28 (секция)
Сикертән авылы (Сикертән авыл жирлеге)	Сикертән ав., казаклар ур., Чәмә-Елга авылы, Сеже авылы, Мөрәле ав. Яңа Чүриле, Починок-Поник, Ташкичү, Курса-Почмак, Югары Марс, Иске Марс, Иске Муй, Казанбаш, Көек, Кече Төрнәле, Иске Төрнәле, Урта Курса авыллары. Алан, Корайван авылы, Түбән Курса авылы, Сарай-Чокырча авылы	37849,1 т	2035 ел	815-28 (секция)
Кәче авылы (Кәче авыл жирлеге)	Кәче ав., Чулпан ав., Якты Көн авылы, Югары Бирәзә авылы, Васильева Божа авылы, Күпербаш авылы, Яңасала авылы, Каенсар авылы, Иске Чүриле, Ашабаш ав., Штерә ав., Наласа ав., Урта Бирәзә авылы	30320,6 т	2020 ел	815-28 (секция)
Югары Бирәзә авылы (Өчиле авыл жирлеге)	Югары Бирәзә, Күкчә Бирәзә авылы Югары Мәтәскә, Казиле, Түбән Мәтәскә авылы	11086,9 т	2035 ел	815-28 (секция)

Түбән Аты (Урта Аты авыл к) жирле	Түбән Аты авылы, Урта Сәрдә авылы, Кушлавыч авылы, Иске Жөлби авылы, Югары Аты авылы	9855,2 т	2035 ел	815-28 (секция)

Проектлана торган ябык тирес саклагыч урыны	Торак пунктларда хезмэт күрсәтә торган терлекчелек фермалары	Тирес саклагыч күләме, т	Чараны гамәлгә ашыру срогы	Типлаштырылган проект
Иске Иябаш (Иске Кырлай авыл жирлеген)	Иске Кырлай авылы, Югары Эзәк авылы, Иске Иябаш, Урта Пошалым авылы, Югары Пошалым авылы. Күлтәс, Түбән Пошалым авылы	14059,9 т	2035 ел	815-28 (секция)

* - проектлана торган ябык типтагы навозосаклагычларның урнашуы ориентирлы булып тора һәм, террито-рито шартларының геоморфологик һәм гидрогеологик шартларын исәпкә алып, аннан соңгы стадияләрдә аныкланырга тиеш.
рии.

Биологик калдыклар белән пычрануны киметү һәм халыкны себер түләмәсе инфекциясе таралудан саклау максатларында чаралар сыйфатында түбәндәге оештыру-административ чаралар тәкъдим ителә:

- биологик калдыкларны утильләштерү өчен А-400 тибындагы мобиль жайланмаларны файдалануга кертү;
- Абзжабар, Акчишмә, Апаз, Арча, Ашабаш, Ашытбаш, Байкал, Венета, Югары Аты, Югары Бирәзә, Югары Мәтәскә, Югары Эзәк, Югары Пошалым, Югары Масра, Югары Оры, Гөберчәк, Иске Йорт, Ишнарар, Казаклар, Казанбаш Кызыл - Яр, Кылачы, Кушлавчы, Күлтәс, Көтек, Кышкар, Кече Этнә, Мәмсә, Миржәм, Наласа, Түбән Аты Түбән Мәтәскә, Түбән Пошалым, Түбән Курса, Түбән Оры, Яңа Сәрдә, Яңа Ашыт, Яңа Кенәр, Яңа Кишет, Яңа Кырлай, Носы, Пионер, Печментау, Пөшәңгәр, Сәрдәбаш, Сеже, Сикертән, Симетбаш, Урта Аты, Урта Курса, Урта Курса, Иске Масра, Иске Төрнәле, Иске Ашыт, Иске Кишет, Иске Кырлай, Иске Муй, Иске Иябаш, Субаш Аты, Сәрде, Ташкич, Тылаңгыр, Чөмә-Елга, Орнашбаш, Утар Аты, Өчиле, Хәсэншәех, Чиканас, Шекә, Штерә, Шурабаш, Яңасала авыллары янында биотермик чокырларны һәм себер түләмәсе базларын ветеринария-санитария кагыйдәләренә туры китерү, алга таба аларның санитар-сак зоналары күләмнәрен киметү;
- үләт зиратлары саклык зоналарында урнашкан торак төзелеш территориясендә туфракка һәм грунт суларына лаборатор контроль оештыру. Йогышлы авыруларның юклыгын раслый торган үткәрелгән чаралар һәм анализлар нәтижәләре үләт базларының санитар-сак зоналары күләмнәрен кыскарту сәбәбе булырга мөмкин;
- төзелеш өчен жир кишәрлекләре бүлеп бирү стадиясендә кисәтү санитар күзәтчелеген гамәлгә ашырганда һәм башка максатларда себер түләмәсенә туфрак лаборатория тикшеренүләре өчен пробалар алуны күздә тотарга;
- туфракны себер түләмәсенә лаборатор тикшерүдән башка, төзелешкә жир кишәрлекләре бүлеп бирүне һәм башка максатларга жир кишәрлекләрен бирүне тыю.

3.10.6. Физик факторлардан яклау чаралары

Халыкны физик факторлардан яклау буенча жирле эһәмияттәге төп чаралар булып тавыш, электромагнит нурланыштан һәм радиациядән саклау чаралары тора.

Торак төзелешен тискәре тавыш йогынтысыннан сакларга мөмкинлек бирә торган жирле эһәмияттәге төп чаралар түбәндәгеләр була:

- гамәлдәге автомобиль юллары уза торган торак пунктлар территорияләрендә акустик экраннар төзү (Иске Чүриле ш.б., Татар Кәдрәге, Чулпан, Васильева Божа, Түбән Мәтәскә, Алга-Көек, Үрнәк һәм Апайкина Гарь) һәм тимер юллар (Кәче ш.п., Васильева Бужа, Төбәк -Чокырча, Курса разъезды);
- автомобиль юллары буйлап тавыштан саклаучы яшел үсентеләр полосалары булдыру;
- беренче эшелонда торак булмаган биналарны куллану;
- тәрәзәләрне тавыштан изоляцияләү.

Килеп туган вазгыятьне һәм норматив таләпләрне исәпкә алып, электромагнит нурланыш чыганакларының йогынтысын киметү буенча жирле эһәмияттәге түбәндәге чаралар каралган:

- торак төзелешә янында урнашкан электр магнит нурланышы чыганакларын инвентаризацияләү һәм комплекслы тикшерү уздыру;
- санитар-сак зоналары проектларын электромагнит радио-ешлык диапазоны чыганакларынан эшләү;
- электр тапшыру линияләре буйлап саклау коридорларын оештыру һәм саклау.

Халыкны тавыш йогынтысыннан һәм электр-магнит нурланышыннан яклау максатларында Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасын Алан, Арча, Бимәр, Васильева Божа, Югары Эзәк, Каратай, Кысна, Кишет, Түбән Курса, Яңа Чишмә, Яңа Чүриле, Яңа Кенәр, Яңа Иябаш, Пионер, Сеже, Иске Чүриле, Иске Ашыт, Иске Кенәр, Иске Кырлай, Ташкич, Шекә авыллары электр подстанцияләрен жиһазландыру тәкъдим ителә.

Инженерлык-экология тикшеренүләре кысаларында торак йортлар һәм әйләнә-тирә мохит сыйфатының нормалаштырылган күрсәткечләре булган башка объектлар төзү өчен кишәрлекләр сайлаганда радиация йогынтысыннан саклану өчен күздә тотыла торган төзелеш территориясендә гамма-фон бәяләвен үткәрергә кирәк.

3.10.7. Территориянең табигый-экологик каркасы системасын формалаштыру

Әйләнә-тирә мохитнең пычрануы проблемаларын чишүнең мөһим экологик принцибы булып ландшафтларның үз-үзен чистартуға сәләтен саклап калу тора. Арча муниципаль районының табигать тирәлегенең уңай экологик мөмкинлекләре, киң табигать территорияләре (урманнар, аеруча саклана торган табигый территорияләр, су киңлекләре), чиста су һәм һава.

Жирлекләр үсү, төзелеш өчен жирләрне алу, юллар һәм коммуникацияләр салу урман аланнары, сазлыкларның юкка чыгуына, урман массивларының киселүенә, үсемлек һәм хайваннар дөньясының сыйфаты кимүгә, жиңел һәм өслек

суларын формалаштыру режимының үзгәрүенә, су басу артуга, кече елгаларның саегуына китерә.

Төрле чыганақлардан тискәре йогынтыны киметүгә юнәлтелгән чараларның берсе - районның табиғый-экологик каркасы системасын формалаштыру, аны тәшкіл итә торған өзлексезлекне тәмин итү, яшелләндрә объектларының территорияль һәм сыйфатлы үсешен тәмин итү. Каркасның үзара бәйләнешле берәмлекләрен саклау озак сроклы, чикләнмәгән вакыт, табиғаттән рациональ файдалану һәм территорияләрнең экологик балансын саклауны тәмин итә.

Арча муниципаль районының табиғый-экологик каркасын алга таба үстерү экологик коридорлар һәм буфер территорияләре кебек каркас элементларының майданын арттыру хисабына мөмкин.

Хәзерге вакытта район территориясенә күпчелек өлешендә экологик коридорлар бары тик фрагментарь гына бар, шуңа күрә аларның табиғат саклау функцияләрен киңәйтү өчен реконструкцияләргә һәм яңадан торгызуға мохтаж. Автомобиль юлларын тиешенчә яшелләндрәмәү проблемасы аеруча кискен тора, алар эрозиягә каршы, кар, тавыш, газ, тузаннан саклау һәм декоратив функцияләр.

ОДМ 218.011-98 һәм СНиП 2.07.01-89 таләпләре нигезендә* юлларны комплекслы саклау өчен, юл буенда яшел үсентеләр киңлегә 10 м дан да ким булмаска тиеш.

Юллар өслегеннән су агуның жиимергеч йогынтысыннан саклау максатыннан, территорияль планлаштыру схемасы тарафыннан, юл кырындагы яр бие полосасында (0,5 м), автомобиль юлларына бүлеп бирелгән полосада һәм чокырларда тыгыз агач катламы рәвешендә эрозиягә каршы яшелләндрәне оештыру тәкъдим ителә.

Саклау функцияләрен үтәү өчен куе ябалдашлы, кардан сынмый һәм тиз үсә торған, газларга чыдам булган яшел үсентеләр утыртырга кирәк. Бу максатларга ярашлы төрләр:

- ылыслы токымнар: себер карагае;
- яфраклы токымнары: имән, юкә, тупыл, граб, шелковица, гледичия;
- куаклыklar: бирючина, гордовина, сары акация, спирея, зелпе, гөлжимеш.

Чараларны гамәлгә ашыру нәтижәсендә территорияль планлаштыру схемасында яшел утыртмалар челтәрен төзү буенча экологик коридорларның гомуми майданы 20544 гектар тәшкіл итә.

Халыкны рекреацияләүне оештыру, урманның сәламәтләндрә һәм табиғатне саклау функцияләрен үтәүне тәмин итү, терлекләр көтү урыннары булдыру, авыл хужалыгы һәм житештерү объектларының санитар-сак зоналарын яшелләндрә максатларында, Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасында торақ пунктлары тирәсендә урман-болын поясларның булдыру тәкъдим ителә, алар табиғый-экологик буфер территорияләренә керәчәк.

Урман-болын пояслары барлыкка килү нәтижәсендә 4900 гектар буфер зоналары майданы булачак.

Арча муниципаль районының табигый-экологик каркасын тотрыклыландыру һәм табигый территорияләрдән нәтижәле файдалану өчен, теләсә нинди сәнәгать һәм коммуналь-көнкүреш суларының өске сулыкларга һәм жир асты суларына элэгүен булдырмый торган чаралар уздыру тәкъдим ителә, алар сугару системаларына жир өсте һәм жир асты сулары йогынтысын булдырмый, яр буйларында һәм елга һәм инешләр чыганакларында табигый үсемлек капламын максималь саклауны тәмин итә.

Тулаем алганда, Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы нигезләмәләрен гамәлгә ашыру нәтижәсендә яшелләнделгән территорияләрнең майданы 46695 гектарга, яисә район майданының 25 %ына житәчәк, дип көтелә.

Шәһәрләрнең яшел зоналары составы һәм зурлыгы ГОСТ 17.5.3.01-78 таләпләре нигезендә, торак пунктта урман үсемлекләре зонасы тибындагы һәм уртача урманлыкта яшәүчеләр санына бәйле рәвештә Арча шәһәре халкына хезмәт күрсәтүче урман-парк зоналарының кирәкле майданнары саналды.

Арча муниципаль районы территориясендә Арча шәһәре өчен 1 проектка ярашлы урман-парк зоналарының тиешле майданнарын 1 чиратта (2020 елга кадәр) һәм хисап срогына (2035 елга кадәр) исәпләү нәтижәләре түбәндә бирелә (80, 81 нче таблица).

3.10.7.1 нче
таблица

1 чират (2020 елга кадәр) Арча шәһәре өчен урман-парк зонасы майданнарына ихтыяжыны исәпләү

Торак пункт исеме	2020 елга халык саны, мең кеше	2020 елга, гектарга тиешле урман-парк зонасы майданы	2020 елга, гектарга урман-парк зонасы майданнарында ихтыяж
Арча	18,549	185,49	185,49
Барлығы:	18,549		185,49

3.10.7.2 нче
таблица

Хисап срогына (2035 елга кадәр) Арча шәһәре өчен урман-парк зонасы майданнарына ихтыяжыны исәпләү

Торак пункт исеме	2035 елга халык саны, мең кеше	2035 елга, гектарга тиешле урман-парк зонасы майданы	2035 елга, гектарга урман-парк зонасы майданнарында ихтыяж
Арча	18,881	188,81	3,32
Барлығы:	18,881		3,32

Урман-парк зоналарының тиешле майданнарын исәпкә алып, кирәкле

уриннар белән чагыштырып карасак, 2010-2035 елларга урман-парк зоналары майданнарын өстәмә рәвештә үстерү ихтыяжы 188,81 гектар тәшкил итә.

Шунысын да билгеләп үтәргә кирәк, яшел һәм урман-парк зоналары майданнарын үстергәндә 82 нче таблицада (Мәскәү-Париж..., 1997) күрсәтелгән рекреацион йөкләнешне исәпкә алырга кирәк.

**Үсемлекләр ассоциациясенең шәхси типларында ял итүчеләр санының иң
чик мөмкин нормативлары**

Үсемлек ассоциацияләренең типлары	Уртача еллык рекреацион йөкләнеш, кеше/га
Блыслар	3
Блыслы-яфраклы	4,5
киң яфраклы	8
су баса торган болыннар	15
коры болыннар	12

Югарыда әйтелгәннәргә нәтижә ясап, яшел һәм урман-парк зоналарының савыктыру, саклау өчен түбәндәгеләрне билгеләп үтәргә кирәк:

- яшеллек һәм урман-парк зоналары майданнарын ГОСТ 17.5.01-78 нигезендә «Шәһәрләрнең яшел зоналары составы һәм күләме» норматив таләпләргә кадәр житкерергә;
- рекреация зоналарына йөкләнешне төгәл көйләргә;
- файдаланыла торган урманнар майданнарының бер өлешен урман-парк зоналарына күчерергә;
- Арча шәһәре халкы файдалана алырлык һәм рекреация максатларында районның төньяк һәм төньяк-көнчыгыш өлешләрендә файдаланылмый торган авыл хужалыгы жирләренә утырту юлы белән торак пунктлар әйләнәсендә урнашкан территорияләрдә бердәм урман-парк зонасы оештырырга;
- саклаучы урманнар чикләрен һәм Арча шәһәренең урман-парк һәм яшел зонасы чикләрен норматив-хокукый документлар проектларын эшләү юлы белән аларның табигатьне саклау статусын арттырырга.

Шулай итеп, территорияләрнең табигый-экологик каркасын формалаштыру чаралары халыкка яшәү һәм ял итү өчен уңайлы шартлар тудыруда, табигать ресурсларын пычранудан һәм ярлыландырудан саклауда актив роль уйнайчак, шулай ук махсус саклана торган табигать территорияләренә рекреация йөкләнешен шактый киметергә мөмкинлек бирәчәк.

3.10.8.Хайваннар дөньясын саклау чаралары

Торак пунктларны, предприятиеләрне, корылмаларны һәм башка объектларны урнаштырганда, проектлаганда, төзегәндә һәм реконструкцияләгәндә хайваннар дөньясы объектлары өлкәсендәге норматив-хокукый актлар таләпләренә туры китереп, хайваннар дөньясының яшәү тирәлеген һәм аларның үрчү шартларын, йөрү, ял итү һәм миграция юлларын саклау, шулай ук территория һәм акваторияләренең сак участкаларының кагылгысызлыгын тәмин итү буенча чаралар каралырга тиеш.

Хайваннар дөньясы объектларының үлемен булдырмау өчен түбәндәгеләр тыела:

- хайваннар дөньясы объектларының авыруларын һәм үлүен булдырмауны, аларның яшәү тирәлегенең начарлануын гарантияли торган чаралардан башка хайваннар дөньясы объектларын һәм аларның яшәү тирәлегенә өчен куркыныч

булган материалларны, чималны һәм житештерү калдыкларын яндыру, агулы химикатлар, ашламалар, химик реагентлар, ягулык-майлау материалларын саклау һәм куллану;

- хайваннарның массакуләм миграция юлларында махсус узышлары булмаган коймалар һәм корылмалар урнаштыру;

- елгаларда яки ермакларда аларның зурлыгы су кушылдыгы киңлегенең өчтән ике өлешеннән артып китә торгын аулагыч яки тоту кораллары кую;

- хайваннар үрчү чорында торбаүткәргечләр буенда элементә линияләре һәм электр үткәргечләренә агач-куак үсемлекләреннән чистарту.

Хайваннар үлемнә китерерлек житештерү объектларының санитар-сак зоналары һәм әйләнә-тирә мохитне пычратмый торган чистарту корылмалары булырга тиеш.

Үсемлекләренә саклауның химик препаратларын һәм башка препаратларны куллану агротехник, биологик һәм башка чараларны гамәлгә ашыру белән ярашырга тиеш.

3.10.9. Махсус сакланучы табигать территорияләрен саклау чаралары

Махсус сакланучы табигать территорияләрен саклау максатларында Арча муниципаль районында түбәндәге чараларны үткәру зарур:

- махсус сакланучы табигать территорияләре режимын үтәү;
- махсус сакланучы табигать территорияләре ("Кесмәс елгасының су саклау зонасы") өчен резервланган жир кишәрлеген махсус саклана торган табигый территория статусына күчерү.

3.10.10. Халыкның медик-экологик иминлеген тәмин итү

Арча муниципаль районы халкының сәламәтлегенә экологик хәвеф-хәтәрне бәяләү, социаль-гигиена мониторингы кысаларында аеруча эһәмиятле патологияләргә, шул исәптән экологик яктан бәйлә авыруларга тирәнтен эпидемиологик тикшеренүләр үткәру гадәти булмаган тиешле профилактик чаралар эшләү өчен.

Моннан тыш, районның балалар һәм өлкән яшьтәге кешеләренең экология аркасында килеп чыккан авыруларын дөвалау һәм профилактикалауның яңа методларын эшләү һәм гамәлгә ашыру зарур.

Әмма Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы кысаларында эшләнгән экологик вәзгыятьне оптимальләштерү чаралары әйләнә-тирә мохитне пычрату дәрәжәсен киметүгә, яшәү шартларын яхшыртуга һәм, димәк, авыручылар санын киметүгә ярдәм итәр дип көтелә.

Нәтижәләр

Шулай итеп, Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы тәкъдимнәре түбәндәгеләрне тәмин итәргә тиеш:

- территориянең тотрыклы социаль-икътисади үсеше һәм экологик иминлеге;
- табигатьтән нәтижәле файдалану;
- халык яшәшенең әйләнә-тирә мохит сыйфатына карата расланган нормативларга һәм таләпләргә жавап бирә торган уңайлы шартлары;
- территорияне уңайсыз табигый һәм техноген йогынтылардан саклау.

3.10. Арча муниципаль районы жирләрә чикләрен үзгәртү чаралары

3.10.1. 2035 елга кадәр Арча муниципаль районының жир фондын жирләр категорияләре буенча бүлү

Муниципаль районны территорияль планлаштыруның максатлары һәм бурычлары барлык ресурслардан мөмкин кадәр нәтижелерәк файдалануга, тормыш сыйфатын, халыкка күрсәтелә торган социаль хезмәтләр дәрәжәсен күтәрүгә юнәлдерелгән.

Территорияне үстерүнең төп максатларына туры китереп, Арча районының территорияль планлаштыру схемасы район тормышының төрле өлкәләрендә берничә чара тәкъдим ителде. Әлеге чараларга территорияль планлаштыру схемасына автомобиль, тимер юллар һәм транспорт-коммуникация инфраструктурасы объектларын төзү, торак пунктларны үстерү һәм киңәйтү, территорияләрне санитар чистартуны тәмин итү, халыкны урман-парк зоналары белән тәмин итү һәм башкалар керә. Арча районының жир фондын беренче чиратта жир категорияләре буенча бүлү, тормышка ашыру өчен тәкъдим ителгән чаралар нигезендә, исәп-хисап чорына туры китереп, 3.11.1 таблицасында күрсәтелгән. Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру схемасында муниципаль район һәм аның составындагы авыл жирлекләре чикләрен үзгәртү буенча тәкъдимнәр юк, шуңа бәйле рәвештә район һәм авыл жирлекләренең мәйданы үзгәрешсез калачак, әмма схемада торак пунктларның тәкъдим ителгән чикләре күрсәтелгән, чөнки хәзерге вакытта торак пунктларның төгәл чикләре юк.

Арча районының жир фондын беренче чиратта (2011-2020 еллар) һәм хисап срогына (2021-2035 еллар) категорияләргә бүлү

мең га

№ т/б	Категория ләр	2009 елга хәзерге халәт	2010 елга хәзерге халәт	2011 -2020 елларга	2021 - 2035 елларга
1	Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләр	151,1	151,1	149,7	149,5
2	Торак пунктлар жирләре	9,1	9,1	10,2	10,2
	шәһәр	1,8	1,8	2,5	2,5
	авыл	7,3	7,3	7,7	7,7

№ т/б	Категория лэр	2009 елга хэзерге халэт	2010 елга хэзерге халэт	2011 -2020 елларга	2021 - 2035 елларга
3	Сәнэгать, энергетика, транспорт, элемтә, радиотапшырулар, телевидение жирләрә Космик эшчәнлекне тәэмин итү өчен жирләр, оборона жирләрә, иминлек һәм башка махсус билгеләнештәге жирләр	1,2	1,2	1,3	1,5
	сәнэгать жирләрә	0,1	0,1	0,1	0,1
	энергетика жирләрә	0,002	0,002	0,002	0,002
	транспорт жирләрә, шул исәптән	1,0	1,0	1,1	1,2
	тимер юл	0,5	0,5	0,5	0,5
	автомобиль	0,6	0,6	0,6	0,8
	торба үткәргеч	0,002	0,002	0,002	0,002
	башка махсус билгеләнештәге жирләр	0,1	0,1	0,1	0,1
4	Махсус сакланылучы территорияләрнең һәм	0,0	0,0	0,0	0,0
5	Урман фонды жирләрә	22,9	22,9	23,1	23,1
6	Су фонды жирләрә	0,0	0,0	0,0	0,0
7	Запас жирләр	0,0	0,0	0,0	0,0
	административ чикләрдәге барлык жирләр	184,4	184,4	184,4	184,4

Капиталь төзелеш объектларын төзүгә, модернизациялүгә, шулай ук шәхси функциональ билгеләнештәге территорияләрне үстерүгә бәйле чаралар өлешен гамәлгә ашыру жирдән файдалануны оештыруга һәм жир мөнәсәбәтләрә белән идарә итүгә нигезләнгән. Бу куелган максатларны гамәлгә ашыру өчен теге яки бу жир ресурсларыннан файдалануның максатка ярашлы булуын бәялү, жирләрне бер категориядән икенчесенә күчерү процедураларын үткәрү һәм башкалар белән бәйле.

Шундый жирләрне бер категориядән икенчесенә күчерүгә бәйле рәвештә барлыкка килә торган мөнәсәбәтләрне хокукый жайга салу Россия Федерациясе Жир кодексы, «Жирләрне яисә жир кишәрлекләрен бер категориядән икенчесенә күчерү турында» 172-ФЗ Федераль законы, башка федераль законнар һәм алар белән Россия Федерациясенәң норматив-хокукый актлары, Россия Федерациясе субъектларының законнары һәм башка хокукый актлары белән гамәлгә ашырыла.

Арча районын территорияль планлаштыру схемасын эшләү кысаларында тәкъдим ителә торган чараларны жир законнары позициясеннән гамәлгә ашыру төрле категориядәге жирләрнең, аерым алганда, торак пунктларның, сәнэгать һәм башка махсус әһәмияттәге жирләрнең (транспорт, сәнэгать жирләрә, башка махсус билгеләнештәге жирләр), авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең һәм авыл хужалыгы жирләрнең чикләре үзгәрүгә китерәчәк.

3.10.2. Арча муниципаль районы жирләрә чикләрен үзгәртү

Жирләрне бер категориядән икенчесенә күчерүгә бәйле рәвештә барлыкка килә торган мөнәсәбәтләрне хокукый жайга салу Россия Федерациясе Жир кодексы, «Жирләрне яисә жир кишәрлекләрен бер каттан икенчесенә күчерү турында» 172-ФЗ номерлы Федераль закон белән гамәлгә ашырыла.

Арча районнын территорияль планлаштыру схемасын эшлэу кысаларында тэкъдим ителэ торган чараларны жир законнары позициясеннэн гамэлгэ ашыру төрле категориядэге жирлэрнен, аерым алганда, торак пунктларнын, сэнэгать һәм башка махсус эһәмияттэге жирлэрнен (транспорт, сэнэгать жирлэре, башка махсус билгеләнештэге жирлэр), авыл хужалыгы билгеләнешендэге жирлэрнен һәм авыл хужалыгы жирлэрнен чиклэре үзгэрүгэ китерэчэк.

Капиталь төзелеш объектларын төзүгэ, модернизациялэүгэ, шулай ук шәхси функциональ билгеләнештэге территориялэрне үстерүгэ бэйле чаралар өлешен гамэлгэ ашыру жирдэн файдалануны оештыруга һәм жир мөнәсәбәтлэре белән идарэ итүгэ нигезлэнгән. Бу куелган максатларны гамэлгэ ашыру өчен теге яки бу жир ресурсларыннан файдалануның максатка ярашлы булуын бэялэү, жирлэрне бер категориядэн икенчесенэ күчерү процедураларын үткэрү һәм башкалар белән бэйле.

2035 елга кадэрге чорда торак пунктлар жирлэрендэ үзгэрешлэр якынча 809,80 гектар территориядэ үткэрелэчэк. Элеге пунктларнын жирлэрен арттыру нигездэ авыл хужалыгы билгеләнешендэге жирлэр исэбенэ 809,80 га майданда башкарылачак.

2021 елның 6 декабрэндэге 3 статьяның 2 өлеше нигезендэ Россия Федерациясе Шәһэр төзелеше кодексының 19 статьясына 408 номерлы үзгэрешлэр кертелде, алар, генераль планны эзерлэү кирэклэге булмау турында карар кабул иткән, тиешле муниципаль районны территорияль планлаштыру схемасын раслау юлы белән, мондый чиклэрнен урнашу урынының текст һәм график тасвирламасы белән, жирлеклэр составында урнашкан торак пунктларнын чиклэрен билгелэүне беркетэ торган үзгэрешлэр кертелде.

«Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Наласа авыл жирлегенен генераль планын эзерлэүнен кирэклэге турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Наласа авыл жирлеге Советының 10.02.2002 ел, № 43 карары, «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңа Кишет авыл жирлегенен генераль планын эзерлэүнен кирэклэге турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңа Кишет авыл жирлеге Советының 10.02.2002 ел, № 40, «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Урта Аты авыл жирлегенен генераль планын эзерлэү зарурлыгы булмау турында» Арча муниципаль районы Яңа Кишет авыл жирлегенен, Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Урта Аты авыл жирлеге Советының 10.02.2002 ел, № 54, «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Ташкичү авыл жирлегенен генераль планын эзерлэү зарурлыгы булмау турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Ташкичү авыл жирлеге Советының 10.02.2002 ел, № 1, «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Утар Аты авыл жирлегенен генераль планын эзерлэү зарурлыгы булмау турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Утар Аты авыл жирлеге Советының 10.02.2022 № 47 һәм Арча муниципаль район Советының 2012 елның 14 декабрэндэге 178 номерлы карары белән расланган (2020 елның 16 октябрэндэге 15 номерлы үзгэрешлэр белән) «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру схемасына үзгэрешлэр кертү проектын эзерлэү турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Башкарма комитетының 15.02.2002 елдагы 116 номерлы карары нигезендэ Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының территорияль планлаштыру

схемасына үзгәрешләр кертү белән торак пунктларның чикләрен билгеләү каралган:

- Наласа авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Урта Бирәзә авылы;
- Яңа Кишет авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Иске Кишет авылы;;
- Урта Аты авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Әрнәш, Кылачы, Урта Аты авыллары;
- Ташкичү авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Мәмсә, Печмәнтау, Ташкичү, Хәтнә, Ташкичү, Иске Ашыт авыллары;
- Утар Аты авыл җирлеге чикләрендә урнашкан Утар Аты, Югары Аты, Иске Жөлби, Субаш Аты, Орнашбаш авыллары.

Үзгәрешләр кертелгән вакытта, ЕГРНда булган жир кишәрлекләре чикләре турындагы мәгълүматларның хәзерге хәле Арча муниципаль районы Кәче авыл җирлегенә Кәче, Абжабар, Кишмәт, Чулпан, Якты Көн, Арча муниципаль районы Наласа авыл җирлегенә Яңа Кишет, Кышкар, Яңа Кишет авыл җирлегенә Симетбаш авылы, Арча муниципаль районы Түбән Аты авыл җирлегенә Урта Сәрдә, Ашытбаш, Акчишмә, Кысна, Наратлык авыллары, Арча муниципаль районы Ташкичү авыл җирлегенә Иске Кенәр авылы, Арча муниципаль районы Утар Аты авыл җирлеге Кушлавич авылы чикләрен билгеләү буенча эшләрне тулысынча башкарырга мөмкинлек бирми..

Таблицада районда тиешле җирләр категориясе мәйданнарының үзгәрүенә китерәчәк торак пунктлар мәйданының якинча үзгәрүе күрсәтелде.

3.11.2 нче
таблица

Авыл җирлекләре киселешендә торак пунктлар мәйданын үзгәртү

Территория исеме	булган мәйдан, га	проект мәйданы, га	Аерма, га
Арча	2329,84	2872,01	542,18
Арча шәһәре	1726,32	2504,01	777,69

Территория исеме	булган майдан, га	проект майданы, га	Аерма, га
Зур Бирэзэ авылы	54,74	54,74	0,00
Васильева Божа авылы	63,94	72,45	8,51
Күпербаш авылы	89,58	89,58	0,00
Айван авылы	249,33	0,00	-249,33
Төбэк-Чокырча ав.	145,93	151,23	5,30
Авыл жирлекләре			
Апаз	387,52	415,68	28,16
Апаз авылы	93,38	99,85	6,47
Каратай ав.	52,39	52,39	0,00
Кызыл-Игенче ав.	11,27	11,27	0,00
Миржәм ав.	41,70	45,58	3,88
Пөшәңгәр авылы	84,71	92,16	7,46
Хәсәншәех ав.	104,08	114,44	10,36
Венета	112,07	112,07	0,00
Венета авылы	34,62	34,62	0,00
Ермоловка авылы	21,85	21,85	0,00
Красная Горка ав.	13,29	13,29	0,00
Михайловка п.	19,32	19,32	0,00
Платоновка ав.	22,99	22,99	0,00
Казанбаш	287,66	301,85	14,19
Казанбаш авылы	132,30	141,99	9,69
Алга-Көек ав.	31,51	33,62	2,11
Көтек ав.	29,82	29,82	0,00
Кече Төрнәле авылы	20,82	20,82	0,00
Иске Төрнәле авылы	38,92	41,31	2,38
Тылаңгыр авылы	25,09	25,09	0,00
Четыре Двора п.	9,21	9,21	0,00
Кәче	219,60	231,46	11,86
Кәче авылы	136,63	144,48	7,86
Абжабар ав.	0,22	0,22	0,00
Кишмәт авылы	1,33	1,33	0,00
Чулпан авылы	61,68	63,42	1,74
Якты Көн ав.	19,74	22,00	2,26
Кушлавич	67,12	64,74	-2,38
Кушлавич авылы	43,92	43,92	0,00
Иске Жөлби ав.	23,20	20,82	-2,38
Күпербаш	194,12	208,98	14,86
Югары Мәтәскә авылы	34,47	34,47	0,00
Казиле авылы	39,62	39,62	0,00
Мөндеш авылы	65,31	65,31	0,00
Түбән Мәтәскә авылы	54,73	69,59	14,86
Наласа	143,40	162,27	18,87

Наласа авылы	100,97	123,20	22,23

Территория исеме	булган майдан, га	проект майданы, га	Аерма, га
Урта Бирезэ авылы	42,43	39,07	-3,36
Яңа Кенәр	399,54	412,41	12,87
Яңа Кенәр авылы	365,30	374,09	8,79
Яңа Ашыт авылы	34,23	38,32	4,09
Яңа Кишет	320,95	340,37	19,42
Яңа Кишет авылы	116,77	127,99	11,22
Кышкар авылы	98,46	104,90	6,44
Симетбаш авылы	33,72	35,48	1,76
Иске Кишет авылы	72,00	72,00	0,00
Яңа Кырлай	229,97	241,86	11,88
Яңа Кырлай авылы	122,54	122,54	0,00
Яңа Иябаш ав.	89,53	101,41	11,88
Пионер ав.	17,90	17,90	0,00
Носы	163,64	172,13	8,50
Носы авылы	70,52	76,05	5,53
Ишнарлат авылы	30,49	30,49	0,00
Сәрдәбаш авылы	62,63	65,59	2,97
Сеже	279,59	286,08	6,49
Сеже авылы	55,59	59,53	3,94
Мөрәле авылы	81,29	83,84	2,55
Яңа Ключище авылы	15,79	15,79	0,00
Яңа Чүриле авылы	77,35	77,35	0,00
Починок-Поник п.	17,64	17,64	0,00
Ташкичү авылы	31,93	31,93	0,00
Сикертән	215,72	221,77	6,06
Сикертән авылы	81,20	81,20	0,00
Гөберчәк ав.	56,46	59,75	3,29
Казаклар авылы	20,36	23,13	2,77
Чәмә-Елга авылы	57,69	57,69	0,00
Курса-Почмак	224,88	237,44	12,56
Курса-Почмак авылы	72,79	81,24	8,45
Югары Масра авылы	32,03	32,03	0,00
Курса тимер юл разъезды	39,92	39,92	0,00
Иске Масра авылы	58,09	62,20	4,11
Иске Муй авылы	22,05	22,05	0,00
Урта Аты	295,89	296,35	0,47
Түбән Аты авылы	75,01	81,59	6,58
Әрнәш авылы	18,44	18,44	0,00
Кылачы авылы	51,27	47,72	-3,55
Урта Аты авылы	70,59	66,54	-4,05
Урта Сәрдә авылы	80,58	82,06	1,48
Урта Курса	231,01	241,25	10,23

Урта Курса авылы	58,07	58,07	0,00

Территория исеме	булган майдан, га	проект майданы, га	Аерма, га
Алан авылы	27,29	29,36	2,07
Югары Курса авылы	56,91	56,91	0,00
Сарай-Чокырча разъезды	1,10	1,10	0,00
Корайван авылы	13,78	13,78	0,00
Түбән Курса авылы	39,19	47,35	8,16
Сарай-Чокырча авылы	34,68	34,68	0,00
Урта Пошалым	250,69	268,27	17,58
Урта Пошалым авылы	56,22	58,42	2,20
Югары Пошалым авылы	88,83	96,23	7,40
Күлтәс ав.	50,57	53,74	3,17
Түбән Пошалым авылы	55,07	59,89	4,81
Иске Ашыт	168,83	168,52	-0,30
Иске Ашыт авылы	108,56	104,69	-3,87
Печментау авылы	31,49	29,14	-2,35
Иске Кенәр авылы	28,77	34,69	5,92
Иске Кырлай	197,66	205,67	8,01
Иске Кырлай авылы	73,17	81,18	8,01
Югары Әзәк авылы	47,20	47,20	0,00
Иске Иябаш авылы	52,03	52,03	0,00
Өтнә авылы	25,27	25,27	0,00
Иске Чүриле	254,08	268,43	14,34
Иске Чүриле авылы	129,40	143,74	14,34
Ашабаш авылы	29,80	29,80	0,00
Чүриле тимер юл разъезды	0,18	0,18	0,00
Татар Кәдрәге авылы	19,50	19,50	0,00
Штерә авылы	75,22	75,22	0,00
Сөрде	293,09	312,99	19,90
Сөрде авылы	88,33	101,82	13,49
Югары Оры авылы	60,39	63,44	3,05
Кызыл Яр авылы	66,76	70,12	3,36
Түбән Оры авылы	77,61	77,61	0,00
Ташкичү	412,10	423,79	11,69
Ташкичү авылы	62,04	59,71	-2,32
Акчишмә авылы	40,64	49,80	9,16
Ашытбаш авылы	147,69	161,15	13,46
Кысна авылы	31,25	31,25	0,00
Мәмсә авылы	75,89	71,72	-4,17
Наратлык авылы	9,15	9,15	0,00
Хәтнә авылы	45,44	41,01	-4,43
Үрнәк	201,75	203,31	1,56
Үрнәк бистәсе	127,09	128,64	1,56
Апайкина Гарь авылы	32,66	32,66	0,00

Бимәр авылы	17,62	17,62	0,00

Территория исеме	булган майдан, га	проект майданы, га	Аерма, га
Гарталовка п.	5,85	5,85	0,00
Казанка авылы	18,53	18,53	0,00
Утар Аты	266,48	250,01	-16,47
Утар Аты авылы	80,54	76,43	-4,11
Югары Аты авылы	66,47	60,27	-6,20
Субаш Аты авылы	57,70	54,44	-3,26
Орнашбаш авылы	61,77	58,87	-2,90
Өчиле	279,06	284,50	5,44
Өчиле авылы	74,45	74,45	0,00
Югары Бирезэ авылы	56,03	61,47	5,44
Иске Йорт авылы	31,05	31,05	0,00
Күкчэ-Бирезэ авылы	51,89	51,89	0,00
Чиканас авылы	65,63	65,63	0,00
Шурабаш	244,22	261,14	16,92
Шурабаш авылы	59,22	59,22	0,00
Байкал авылы	85,25	86,48	1,23
Кече Этнэ авылы	8,32	8,32	0,00
Яңа Сəрдə авылы	34,55	48,69	14,14
Шура	56,88	58,43	1,55
Шушмабаш	310,29	319,50	9,21
Шушмабаш авылы	192,73	201,94	9,22
Илдус авылы	19,06	19,06	0,00
Үгез-Елга авылы	26,71	26,71	0,00
Шекə авылы	71,79	71,79	0,00
Яңасала	122,63	128,34	5,71
Яңасала авылы	81,48	81,48	0,00
Каенсар авылы	41,14	46,86	5,71
Барлыгы	9103,39	9913,19	809,80
Шул исəптəн авыл халкы	6773,55	7041,18	267,62

Искəрмə: əлеге мəйдан картографик материал буенча саналган, шуңа күрə статистик мəгълуматлардан аерылып торырга мөмкин һәм алар ориентлашкан булалар.

2015 елга кадər Арча шəһəренең генераль планы нигезендə Иске Айван авылы Арча шəһəре составына керəчək.

Шулай ук урман хужалыгы микьдары күрсəткечлəре буенча урман фонды жирлəре составында булган Наратлык, Үрнək, Казанка торак дүрт урман поселогын, Корса разьездын жирлəргə күчерү күздə тотыла, чөнки “Урман фонды жирлəре чиклəрендə элек төзелгən поселоклар чиклəрендə урманнарны үзлəштерү максатларында элек төзелгən урман кодексының 11 ст. искəрмə буенча, “Жирлəрне яки жир кишəрлеклəрен бер категориядэн икенчесенə күчерү турында” 2004 елның 21 декабрэндəге 172-ФЗ номерлы Федераль законда (2006 елның 04 декабрэндəге N 201-ФЗ номерлы Федераль канунда) билгелəнгən тəртиптə торак пунктлар жирлəренə күчерелəргə тиеш. Хəзерге вакытта статистика өлкəсендə

торак пунктларның торак пунктлар категориясенә кертелгән мәгълүматлар майданы, ләкин күчерү турындагы карарлар юк.

Шунысын да билгеләп үтәргә кирәк, хәзерге вакытта Мөрәле, Курса-Почмак, Алан, Сәрде, Кызыл Яр, Апайкина Гарь, Кече Өтнә, Шекә торак пунктларында урман фонды жирләренең участоклары бар. Шуңа күрә әлеге кишәрлекләргә авыл хужалыгы билгеләнешендәгә һәм шул ук урманчылык территориясендә яисә якындагы урманчылыктар территориясендә урнашкан шундый ук майдандагы кишәрлекләргә компенсацияләү шарты белән торак пунктлар жирләре категориясенә күчерү тәкъдим ителә. Әлеге вазгыять урман фонды жирләренең төгәл чикләре булмау һәм әлеге жирләргә кадастр исәбенә куймау аркасында килеп чыга (3.11.3 нче таблица).

3.11.3 нче
таблица

Урман фонды жирләрендә урнашкан торак пунктлары

Торак пункт исеме	Урманчылык	Урманнарны максатчан билгеләү	Майданы, га
Мөрәле	Саба	Файдаланыла торган урманнар	0,845
Курса-Почмак	Саба	Файдаланыла торган урманнар	0,249
Алан	Саба	Файдаланыла торган урманнар	0,434
Сәрде	Арча	Файдаланыла торган урманнар	0,332
Кызыл Яр	Арча	Файдаланыла торган урманнар	0,123
Апайкина Гарь	Арча	фәнни яки тарихи әһәмияте булган урманнар	0,004
Кече Өтнә	Арча	Россия Федерациясе субъектлары файдаланудагы тимер юл юллары, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары, милектәге автомобиль юллары буйлап урнашкан урманнарны яклау полосалары	0,093
Шекә	Арча	даими зоналарда урнашкан урманнар	0,152
Барлығы:			2,231

Торак пунктларны үстерүгә һәм киңәйтүгә бәйле архитектура-планлаштыру чишелешләрен эшкәртү һәм аларны карталарда (схемаларда) күрсәтү шәһәр һәм авыл жирлекләренең генераль планнарын эшләү, килештерү һәм раслау барышында гамәлгә ашырыла.

2020 елга һәм 2035 елга кадәргә чорда сәнәгать, энергетика, транспорт, элемтә, радиотапшырулар, телевидение, мәгълүмат жирләрендә, космик

эшчәнлекне тәэмин итү өчен жирләрдә, оборона жирләрендә, иминлектә һәм башка махсус билгеләнештәге жирләрдә, транспорт жирләрендә, сәнәгать жирләрендә һәм башка махсус билгеләнештәге жирләрдә үзгәрешләр күздә тотыла. Транспорт-коммуникация инфраструктурасын үстерү өлкәсендәге чараларны гамәлгә ашыру авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең, урман фонды жирләренен һәм, нәтижә буларак, зурайтылган жирләрнең чикләре үзгәрүгә китерәчәк.

Автомобиль транспортының тәкъдим ителә торган жирләре майданнары республиканың муниципаль районы киселешендә автомобиль юллары төзегәндә 3.11.4 нче таблицада бирелде.

Автомобиль юллары төзелеше чараларын гамалга ашыру барышында автомобиль транспорты жирләрөнөң тәкъдим ителә торган мәйданы, га

Юл исеме	Барлығы	Автомобиль транспорты жирләрә					
		Беренче чират (2020 елга кадәр)			хисап срогы (2021-2035 еллар)		
		Барлығы	Шул исәптән күчерелә:		Барлығы	Шул исәптән күчерелә:	
			Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләр	Урман фонды жирләрә		Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жир	Урман фонды жирләрә
жирле әһәмияттәге юллар							
Урта Аты - Әрнәш	3,75	3,75	3,75				
Олы Мәңгәр-Иске Кишит	1,86			1,86	1,86		
Иске Масра - Югары Масра	2,26	2,26	2,26				
Югары Масра - Гөберчәк	3,43			3,43	3,43		
Пөшәңгәр - Кзыл-Игенче	4,49	4,49	4,49				
Чүриле тимер юл разъездына килү юлы	1,21	1,21	1,21				
Пионер-Югары Пошалым	4,22			4,22	4,22		
Пионер-Яңа Кырлай	3,71	3,71	3,71				
Тәкъдим ителә торган каты көнкүреш калдыклары полигонына килү юлы	1,03	1,03	1,03				
Казанбаш-Югары Масра-Казиле	1,39			1,39	1,39		
Түбән Мәтәскә авылы янындагы торак мәйданчыгына килү юлы	0,29	0,29	0,29				
Түбән Аты авылы янындагы торак мәйданчыгына килү юлы	0,30	0,30	0,30				
Наласа авылы янындагы торак мәйданчыгына килү юлы	0,15	0,15	0,15				
Сөрдә авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,18	0,18	0,18				
Апаз авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,45	0,45	0,45				

Ашытбаш авылы тирес саклагычына килү юлы	0,49	<i>0,49</i>	0,49				

Юл исеме	Барлығы	Автомобиль транспорты жирлэре					
		Беренче чират (2020 елга кадэр)			хисап срогы (2021-2035 еллар)		
		Барлығы	Шул исэптэн күчерелэ:		Барлығы	Шул исэптэн күчерелэ:	
			Авыл жирлэре хужалык билгелэнеше ндэге	Урман фонды жирлэре		Авыл жирлэре хужалык билгелэнеше ндэге	Урман фонды жирлэре
Сикертэн авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,64	0,64	0,64				
Кэче авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,52	0,52	0,52				
Югары Бирэзэ авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,90			0,90	0,90		
Түбэн Аты авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,42			0,42	0,42		
Иске Иябаш авылы янындагы тирес саклагычка килү юлы	0,73			0,73	0,73		
Шек авылы янындагы балалар сәламәтлэндерү лагерена килү юлы	0,60			0,60	0,60		
Яңа Ашыт авылында балалар сәламәтлэндерү лагерена килү юлы	1,01			1,01	1,01		
Үрнәк авылы янындагы балалар сәламәтлэндерү лагерена килү юлы	0,41	0,41	0,41				
Барлык жирле эһәмияттәге юллар	34,43	19,87	19,87	0,00	14,56	14,56	
региональ эһәмияттәге юллар							
тизйөрешле "Казан-Малмыж" автомобиль юлы дублеры	129,28			129,28	118,83	10,45	
Арча шәһәрән көньяктан урап узу	13,84			13,84	13,71	0,13	
Казанбаш-Югары Масра	8,87			8,87	8,82	0,06	
Арча шәһәрән төньяктан урап узу	13,15			13,15	13,15		
Региональ эһәмияттәге юл барлығы	165,14	0,00	0,00	0,00	165,14	10,64	
район буенча барлығы	199,57	19,87	19,87	0,00	179,70	10,64	

Гомумән алганда, автомобиль транспорты жирләрән арттыруда 2020 елга авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең 19,87 гектары файдаланыла; 2035 елга авыл хужалыгы жирләрәннән - 169,06 га, урман фондыннан - 10,64 га планлаштырыла.

Сәнәгать территорияләрән үстерү һәм проектлар өлкәсендәге чараларны гамәлгә ашыру авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең чикләрен 72,54 гектар жир белән алмаштыруга китерәчәк.

Каты көнкүреш калдыклары полигоннарын урнаштыру исәбенә территорияне санитар чистарту чараларын үткөрү өлеге объектларны сәнәгать жирләрәнә һәм башка махсус билгеләнгән жирләргә урнаштыру өчен жир кишәрлекләрен күчерү белән бергә барачак. Өлеге процедураны уздыру өчен 2035 елга кадәр 26 га авыл хужалыгы жирләрән алырга кирәк (Арча шәһәре - 15,3 га, Яңа Кенәр авылы - 7,1 га, Кече Төрнәле авылы - 3,6 га). Полигоннарны якындагы территорияләрдә торак пункттан читтә урнаштырырга тәкъдим ителә.

Халыкка ритуаль хезмәт күрсәтү чараларын үткөрү өчен авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең 2020 елга кадәр 2,711 га жирләрән алырга кирәк.

Арча муниципаль районын территорияль планлаштыру схемасында урман фонды жирләрән киметү генә түгел, өлеге категориядәге жирләрнең майданнарын урман хужалыгы өлкәсендә чаралар уздыру хисабына арттыру да тәкъдим ителә («Урман комплексы чаралары» бүлеген карагыз). Аерым алганда, «Урман сәнәгать комплексын үстерү» бүлегендә үткәрелгән урман-парк зоналарының күләмнәрән исәпләү буенча урман-парк зонасын формалаштыру өчен өстәмә рәвештә 188,81 га жир кирәк булчак, бу 2035елга кадәр районның жир фонды чикләрендә тулысынча исәпкә алынырга тәкъдим ителә. Шулай итеп, беренче чиратта (2020 елга кадәр) урман фонды жирләрәнә майданын авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләр исәбеннән 185,49 гектарга арттырырга, хисап срогына - 3,32 гектарга арттырырга тәкъдим ителә.

Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрне, урман фонды жирләрән башка жирләргә күчерү белән бәйлә чаралар «Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең чикләрен үзгәртү» схемасында һәм “Урман фонды жирләре чикләрен үзгәртү” бүлегендә чагылдырылды. Торак пунктларын үстерүгә һәм киңәйтүгә бәйлә архитектура-планлаштыру чишелешләрен эшләү, аларны карталарда (схемаларда) күрсәтү шәһәр һәм авыл жирлекләренә генераль планнарын эшләү, раслау барышында гамәлгә ашырыла.

3.11.2.1. Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең майданын үзгәртү

Жир яисә жир кишәрлекләрен мондый жирләр составында бер категориядән икенчесенә күчерүгә бәйлә рәвештә барлыкка килә торган мөнәсәбәтләренә хокукый жайга салу Россия Федерациясе Жир кодексы, «Жирләрне яисә жир кишәрлекләрен бер категориядән икенчесенә күчерү турында» 172 нче Федераль закон, башка федераль законнар һәм алар нигезендә кабул ителә торган Россия Федерациясе норматив хокукый актлары, Россия Федерациясе субъектлары законнары һәм башка хокук актлары белән гамәлгә ашырыла.

172-ФЗ номерлы Федераль законның 2 бүлеге нигезендә, мондый жирләр составында авыл хужалыгы жирләрән яисә жир кишәрлекләрән авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрден башка категориягә күчерү мөмкин булмаган очрақларда рөхсәт ителә. Мондый очрақларга түбәндәгеләргә бәйлә чаралар керә:

- жирләрне консервацияләү;
- махсус сакланылучы табигать территорияләрән булдыру;
- торак пунктларның чикләрән билгеләү яисә үзгәртү;
- кадастр бәясә муниципаль район буенча кадастр бәясенәң уртача дәрәжәсенән артмаган жирләрде сәнәгать объектларын урнаштыру, юллар, элемтә линияләре төзү, файдалы казылмалар чыгару һ.б.

Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасын эшләү кысаларында төрле категориядәге жирләрнең чикләрән, шул исәптән авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең һәм авыл хужалыгы жирләрнең чикләрән аларның составындагы чикләрне үзгәртүгә китерә торган чаралар тәкъдим ителә.

Чараны территориаль планлаштыру схемасы тәкъдим ителә торган чаралар тотрыклы социаль-икътисадый үсешне, икътисадый үсешне тәэмин итүгә, район халкының конкурентлык сәләтен һәм тормыш сыйфатын күтәрүгә юнәлдерелде, бу, аерым алганда, мәгълүмати һәм транспорт коммуникацияләрән үстерүне таләп итәчәк. Алга таба транспорт - коммуникация инфраструктурасын камилләштерү өчен Арча муниципаль районында уңайлы транспорт географик урын табу нигез булып тора.

Хәзерге вакытта транспорт һәм агросәнәгать комплексы өлкәсендә илкүләм проектларны гамәлгә ашыру региональ әһәмияттәге юлларны үстерү өлкәсендә мөһим бурыч булып тора. Бу авыл торак пунктларын, шулай ук агросәнәгать комплексы объектларын транспорт элемтәләре белән тәэмин итәргә мөмкинлек бирәчәк. Автомобиль юлларын төзү чараларын гамәлгә ашыру өчен кирәкле авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең гомуми мәйданы, беренчел исәпләүләр буенча, 19,87 га тәшкил итәчәк.

2020 елга торак пунктларын киңәйтү чараларын гамәлгә ашыру өчен авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрнең 1130,1 гектарын үзләштерү кирәк булачак. Шулай ук урман-парк зоналары арта, каты көнкүреш калдыклары полигоннары, зиратлар һәм сәнәгать мәйданнары киңәя.

- 2035 елга Арча муниципаль районын территориаль планлаштыру схемасы чараларын гамәлгә ашыру нәтижәсендә 1609,09 гектар авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләргә үзгәрешләр кагылачак. Авыл хужалыгы билгеләнешендәге мәйданнар турында башка категорияләрдәге жирләргә күчерелергә тәкъдим ителә торган мәгълүмат 3.11.5 нче таблицادا бирелде.

3.11.5 Арча

Районының территорияль планлаштыру схемасы чараларын тормышка ашыру өчен кирәкле авыл хужалыгы билгеләнешендәге җирләрнең мәйданы, га

Башкару срогы	2020 елга кадәр	2021-2035 еллар	барлык җирләр 2035 елга
Торак пунктларны киңәйтү	1130,1	0	1130,1
Автомобиль юлларын төзү	19,87	169,06	188,93
Урман-парк зоналарын арттыру	185,49	3,32	188,81
ТБО полигоннарын киңәйтү	26	0	26
Зиратларны киңәйтү	2,71	0	2,71
Сәнәгать мәйданнарын киңәйтү	72,54	0	72,54
Район буенча барлыгы	1436,71	172,38	1609,09

Җирләрне бер категориядән икенчесенә күчерү турында тулырак мәгълүмат «Төрле категориядәге җирләрнең мәйданын үзгәртү» бүлегендә бирелде.

Авыл хужалыгы билгеләнешендәге җирләрне башка категорияләргә күчерү белән бәйле чаралар «Авыл хужалыгы билгеләнешендәге җирләрнең чикләрен үзгәртү» схемасында чагылдырылды.

3.11.2.2. Урман фонды җирләрнең мәйданын үзгәртү

Тотрыклы социаль-иқтисади үсешне тәэмин итү, республика һәм район халкының конкурентлык сәләтен һәм тормыш сыйфатын арттыру, аерым алганда, үсешнең инновацион юлы шартларында мәгълүмати һәм транспорт коммуникацияләрен үстерү мөһим.

Бүгенге көндә Татарстан Республикасында заманча транспорт системасы булдырылган һәм тотрыклы функцияләнгән. Әмма регионның динамик рәвештә үсә торган транспорт системасы алдына хезмәт күрсәтү сыйфатын яхшырту, транспорт инфраструктурасының үткәрү сәләтен арттыру, товар әйләнешен тизләтү һәм шуның белән бергә аерым районнар һәм республиканың торак пунктлары арасында транспорт системасын үстерүнең пропорциональ булмавы аркасында чыгымнарны киметү һәм аны пропорциональ рәвештә үстерү буенча өстәмә таләпләр куела.

«Арча муниципаль районының транспорт инфраструктурасы» бүлегендә территорияль планлаштыру схемасында республика һәм районның транспорт системасын булдыру һәм үстерү буенча кайбер чаралар тәкъдим ителә.

Өлеге чаралар гамәлдәге юл челтәрен реконструкцияләү белән дә, яңа төзелеш белән дә бәйле. Юл челтәрен үстерүнең бирелгән юнәлешләрендә Арча муниципаль районының авыл хужалыгы җирләре генә түгел, урман җирләре дә («Урман фонды җирләре чикләрен үзгәртү» схемасы) жәлеп ителергә мөмкин.

СНиП 2.05.02-85 нигезендә автомобиль юллары хәрәкәтнең исәп-хисап интенсивлыгына һәм аларның хужалык һәм административ әһәмиятенә карап түбәндәге категорияләргә бүленә:

I категория һәм Ia категориясе - дәүләт әһәмиятендәге магистраль автомобиль юллары (шул исәптән халыкара бәйләнешләр өчен). Аларның киңлеге - 28,5 м.

Iб һәм II категория - гомумдәүләт (Ia категориясенә кертелмәгән), республика, өлкә (край) әһәмиятендәге автомобиль юллары. Жир өслегенә киңлеге - 27,5 һәм 15 м.

III категория - гомумдәүләт, республика, өлкә (край) әһәмиятендәге автомобиль юллары (Iб һәм II категорияләргә кертелмәгән), жирле әһәмияттәге юллар. Аларның киңлеге - 12 м.

IV категория - республика, өлкә (край) һәм жирле әһәмияттәге автомобиль юллары (Iб, II һәм III категорияләргә кертелмәгән). Аларның киңлеге 10 м.

V категория - жирле әһәмияттәге автомобиль юллары (III һәм IV категорияләргә кертелмәгән). Киңлеге 8 м.

Түбәндәге таблицада муниципаль район буенча автомобиль юллары төзегәндә автомобиль транспорты жирләренә тәкъдим ителә торган мәйданнар күрсәтелде.

Автомобиль юллары биләгән гомуми мәйдан, беренче чираттан 2035 елга кадәр урман фонды жирләренә 10,64 га тәшкил итәчәк.

3.11.6 нчы
таблица

Арча районы урман фонды жырларендә чаралар чираты буенча узучы автомобиль юллары участокларының мәйданы

Картадагы участок номеры	"Урманчылык" ДБУ	Участок урманнарының исеме	Урманнарның максатчан билгеләнеше	Юлларның исеме	Юл категор иясе	Мәйданы , га	Чара	Гамәлгә ашыру этаплары	
								2010- 2020 елла р	2021- 2035 елла р
1	Арча	Сорнар	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	2,68	Төзелеш	+	
	Арча	Сорнар	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	1,81	Төзелеш	+	
	Арча	Сорнар	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	1,56	Төзелеш	+	
	Арча	Сорнар	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	1,51	Төзелеш	+	
	Саба	Ленин	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	0,31	Төзелеш	+	
2	Саба	Ленин	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	0,97	Төзелеш	+	
	Саба	Ленин	эксплуатация урманнары	тизйөрешле "Казан- Малмыж" автомобиль юлы дублеры	1	1,62	Төзелеш	+	
3	Саба	Ленин	эрозиягә каршы урманнар	Арча шәһәрен көньяктан урап узу	3	0,13	Төзелеш	+	
4	Саба	Ленин	эксплуатация урманнары	Казанбаш-Югары Масра	4	0,06	Төзелеш	+	
Барлыг ы район буенча:						10,64			

Г чират (2010-2020 еллар)						0,00			

	"Урманчылык" ДБУ	Участок урманнарының аталышы	Урманнарның максатчан билгеләнеше	Юлларның исеме	Юл категориясе	Майданы, га	Чара	Гамәлгә ашыру этаплары	
								2010-2020 еллар	2021-2035 еллар
хисап срогы (2021-2035 еллар)						10,64			

Искәrmә: региональ юллар төзү буенча әлеге чаралар Россия Федерациясе Региональ үсеш министрлыгы тарафыннан Татарстан Республикасын территорияль планлаштыру схемасында килештерелде.

Әгәр дә урманнардан файдалануны аларның максатчан билгеләнеше буенча тикшерсәк, күпчелек дәрәжәдә файдаланыла торган урманнар - 10,51 га, эрозиягә каршы саклаучы урманнар - 0,13 га.

Әлеге исәп-хисап күрсәткечләре якынча һәм юллар төзелеше проектын эшләү һәм раслау процессында үзгәртелергә мөмкин.

Юллар салганда урманнарны кисүдән килгән югалтуларны киметү максатында, үсемлекләр белән капланмаган (киселешләр, гари, участоклар, рединнар, аланнар һәм башкалар) файдаланылмый торган һәм авыл хужалыгы жирләренең аз продуктлы, ташландык участокларын торгызу өчен алмашка бүлеп бирелгән урман жирләрен кулланырга тәкъдим итәргә мөмкин. Юллар һәм аның корылмаларын салу өчен алына торган туфракның уңдырышлы катламын урман хужалыгы предприятиеләре проектлары өчен файдаланырга кирәк.

Шулай ук юлларны төзү процессында урман фонды мәйданын кыскарту планлаштырылганга күрә, урманнарны саклау өчен файдаланыла торган мәйданнарны компенсацияләүче урман кишәрлекләрен карарга кирәк. Әлеге кишәрлекләрнең мәйданы юкка чыгарыла торган урман кишәрлекләрнең мәйданыннан ким булмаса һәм шул ук урманлык территориясендә яисә якындагы урман территориясендә урнашырга тиеш.

4. МАХСУС ШАРТЛАРЫ БУЛГАН ЗОНАЛАР

«Әйләнә-тирә мохитне саклау турында» Федераль закон (2002), Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексы (2004), Россия Федерациясе Су кодексы (2006) һәм башка норматив-хокукый актлар нигезендә шәһәр төзелеше эшчәнлегенә махсус экологик таләпләр билгеләнде. Алар нигезендә шәһәр һәм башка жирлекләренә һәм территорияләренә урнаштырганда, проектлаганда, төзегәндә һәм реконструкцияләгәндә, кеше яшәеше һәм табигать экосистемасы эшчәнлегенә өчен әйләнә-тирә мохитнең уңай торышын тәэмин итә торган чикләүләр жыелмасы үтәлергә тиеш.

Арча муниципаль районы территориясендә территориядән файдалануның махсус шартлары булган түбәндәге урыннар билгеләнде:

- житештерү, авыл хужалыгы объектлары, инженерлык корылмалары, махсус билгеләнү территорияләре санитар-яклау зоналары һәм автомобиль юлларының һәм тимер юлларның санитар бүленеше;
- су саклау зоналары, яр бие сак зоналары һәм өске су объектларының яр бие полосалары;
- эчәргә яраклы су белән тәэмин итү чыганакларының санитар- сак зоналары;
- махсус сакланылучы табигать территорияләре;
- файдалы казылма ятмаларының тау токымнары;
- табигый чикләнелгән зоналар;
- сугарыла торган авыл хужалыгы жирләре.

4.1. Санитар-сак зоналары

Халыкның иминлеген тәэмин итү максатларында һәм «Халыкның санитар - эпидемиологик иминлегенә турында» 30.03.1999 ел, Федераль закон нигезендә. № 52-ФЗ объектлар һәм житештерү тирә - юнендә кеше яшәү мохитенә һәм сәламәтлегенә йогынты чыганаклары булып торган объектлар һәм производстволар тирәсендә сани - тар-саклау зонасы – махсус куллану режимлы махсус территория билгеләнә, аның күләме атмосфера һавасына (химия, биологик, физик) пычрануның гигиена нормативлары белән билгеләнгән әһәмияткә кадәр, ә I һәм II класслы предприятиеләр өчен - гигиена нормативлары белән билгеләнгән кыйммәтләргә кадәр, шулай ук халык сәламәтлегенә өчен яраклы риск зурлыгына кадәр киметүне тәэмин итә. Санитар-сак зонасы үзенең функциональ билгеләнеше буенча штат режимында объектны эксплуатацияләгәндә халыкның иминлегенә дәрәжәсен тәэмин итүче саклагыч киртә булып тора.

Санитар-сак зоналарының зурлыгына, предприятиеләрнең санитар-классификациясенә, аларны оештыруга һәм төзекләндерүгә бәйле таләпләр «Санитар-сак зоналары һәм предприятиеләрнең, корылмаларның һәм башка объектларның санитар классификациясе» СанПиН 2.2.1/2.1.1-03 тора.

Арча муниципаль районы территориясендә санитар-яклау зоналары житештерү һәм авыл хужалыгы объектларыннан, махсус билгеләнгән территорияләрдән (зиратлардан, терлек каберлекләреннән, каты көнкүреш калдыкларының полигоннарыннан һәм чүплекләреннән), инженер-техник инфраструктура объектларыннан билгеләнде

(биологик чистарту корылмалары), шулай ук автомагистральләр һәм торба үткәргечләр.

4.1.1.Житештерү һәм авыл хужалыгы предприятиеләре

Арча муниципаль районы территориясендә СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 нигезендә санитар-сак зоналарының түбәндәге күләмнәре билгеләнгән объектлар урнашкан:

- I класс объектлары өчен (каты көнкүреш калдыклары чүплекләре, үлэт базлары) - 1000 м;
- II класс объектлары өчен (каты көнкүреш калдыклары полигоннары) - 500 м;
- III класс объектлары (авыл хужалыгы фермалары) өчен - 300 м;
- IV класс объектлары өчен (склад территорияләре) - 100 м;
- V класс объектлары өчен (авыл зиратлары) - 50 м.

4.1.1 нче
таблица

Санитар-сак зоналарыннан файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар

Санитар сак зонасы	Урнаштыру рөхсәт ителми: – аерым торак йортларны, ландшаф-рекреация зоналарын, ял итү зоналарын, курортлар, шифаханәләр һәм ял йортлары территорияләрен, бакчачылык ширкәтләре һәм коттедж төзелеш йортлары территорияләрен, күмәк яисә индивидуаль дача һәм бакча-бакча участкаларын, шулай ук яшәү тирәлегә сыйфатын нормалаштыра торган башка территорияләрне дә кертеп, торак төзелешен; – спорт корылмалары, балалар майданчыклары, гомуми файдаланудагы дөвалау-профилактика һәм савыктыру учреждениеләре. Санитар-сак зонасында һәм сәнәгатьнең башка тармаклары объектлары территориясендә дарулар, дару чаралары һәм (яисә) дару рәвешләре житештерү буенча проектлар, фармацевтика предприятиеләре өчен чимал һәм ярымпродуктлар складлары; сәнәгатьнең эчә торган тармаклары объектлары, азык-төлек продуктларының күпләп складлары, эчә торган суны эзәрләү һәм саклау өчен суүткәргеч корылмалар комплекслары урнаштыру рөхсәт ителми, алар продукциянең сыйфатына йогынты ясарга мөмкин. Күрсәтелгән объект хезмәткәрләренә хезмәт күрсәтү өчен сәнәгать объектының санитар-яклау зонасы яисә биналар житештерү һәм аларны житештерү, сәнәгать объекты (житештерүе) эшчәнлеген тәмин итү өчен һәм вахта ысулы буенча эшлөчеләр өчен торак булмаган биналар (ике атнадан да артык түгел), идарә итү биналары, конструкторлык бюросы биналары, административ билгеләү биналары, фәнни-тикшеренү лабораторияләре, поликлиникалар, ябык типтагы спорт-савыктыру корылмалары, ба- ни, кер юу объектлары, сәүдә һәм жәмәгать туклануы объектлары, мотельләр, гаражлар, жәмәгать һәм индивидуаль транспортны хра өчен майданчыклар һәм корылмалар, янгын сүндерү өчен жирле һәм депо-транзит, депо һәм депо коммуникацияләре, электрүткәргечләр һәм электрүткәргечләр, газ-техник торбалар үткәргечләр, су белән тәмин итү каналлары;	СанПиН 2.2.1/2.1.1200-03 «Санитар сак зоналары һәм предприятиеләрне, корылмаларны һәм башка объектларны санитар классификацияләү. Яңа редакция» (СанПиН 2.2.1/2.1.1.2361-08 «Үзгәреш №1», СанПиН 2.2.1./2.1.1.2555-09 «Үзгәреш №2», СанПиН 2.2.1/2.1.1.2739-10 СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 «Санитар яклау зоналары һәм предприятиеләрнең санитар классификациясе, корылмалар һәм башка объектлар. Яңа редакция»

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	насос станцияләре, әйләнештәге су белән тәэмин итү корылымалары, автомобильләргә ягулык салу станцияләре, автомобильләрне техник тикшерү станцияләре	

Механик һәм биологик чистарту корылымалары өчен тәүлеккә 7 мең м³ житештерүче ләм майданчыклары белән санитар-яклау зонасы 2.2.1/2.1.1200-03 400 м тәшкил итә.

1.1.1. Федераль һәм региональ әһәмияттәге автоюллар

Карала торган территория буенча региональ әһәмияттәге автомобиль юллары участкалары («Арча - Марий Эл республикасы чиге», «Арча - Теләче», «Арча - Олы Этнә», «Ашытбаш - Шушмабаш - Карадуган», «Олы Этнә - Ташкичү», «Казан - Малмыж» һәм жирле әһәмияттәге автомобиль юллары һәм башкалар уза. Күрсәтелгән юллардан санитар аермалар һәм юл бие полюсалары билгеләнә. СНиП 2.07.01-89* ка ярашлы рәвештә, I - III категорияле жир полотносы кашыннан төзелеш алып баруга 100 метрны, IV категория - 50 метрны кабул итәргә кирәк. Автомобиль юлларының санитар аермаларын куллану режимы СанПиН 2.2.1.1.1200-03 (69 нчы таблица) билгеләнә. Арча муниципаль районы территориясендә тимер юл транспорты Горький тимер юлы участогы - «Казан - Кукмара» төбәге. Тимер юллардан санитар аерма СНиП 2.07.01-89 нигезендә 100 м кабул ителә.

Юл бие полюсаларынан файдалану режимы 2007 елның 08 апрелендәге 257-ФЗ номерлы (22.09.2009 ред.) «Россия Федерациясендә автомобиль юллары һәм юл эшчәнлегенә турында һәм Россия Федерациясенә аерым закон актларына үзгәрешләр керту хакында» Федераль закон проекты белән билгеләнә.

4.1.3 нче
таблица

Автомобиль юлларынан санитар бүленеш һәм юл бие полюсаларын файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
Санитар бүленеш	Урнаштыру рөхсәт ителми: - торак йортлар, аерым торак йортларны, ландшафт-рекреация зоналарын, ял итү зоналарын, чистартулар, шифаханәләр һәм ял йортлары территорияләрен, бакчачылык ширкәтләре һәм коттедж төзелешләре территорияләрен, күмәк яисә индивидуаль дача һәм бакча-бакча участкаларын, шулай ук яшәү тирәлегенә сыйфатын нормалаштыра торган башка территорияләргә дә кертеп; - спорт корылымалары, балалар майданчыклары, гомуми файдаланудагы дөвалау-профилактика һәм савыктыру учреждениеләре; - дарулар, дөвалау чаралары һәм (яисә) дару рәвешләре, фармацевтика предприятиеләре өчен складлар һәм ярымпродуктлар житештерү объектлары; сәнәгатнең азык тармаклары объектлары, азык-төлек чималының күпләп	СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 СанПинга "Санитар-сак зоналары һәм санитар классификация предприятиеләр, корылымалар һәм башка объектлар. Яңа редакция» (СанПиН 2.2.1/2.1.1.2361-08 «Үзгәреш №1», СанПиН

	складлары һәм азык-төлек продуктары, эчэргэ яраклы су эзерлэү һәм саклау өчен суүткэргеч корылмалар комплекслары. Кизү торучы торак булмаган биналар урнаштырырга рөхсэт ителә	2.2.1./2.1.1.2555-09 «Үзгәреш №2», СанПиН 2.2.1/2.1.1.2739-10 Үзгәреш һәм өстәмә № 3 2.2.1/2.1.1.1200-03 СанПинга

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	Рәсми персонал, вахта методы белән эшләүчеләр өчен бүлмәләр, идарә биналары, конструктор бюролары, административ билгеләнештәге, фәнни-тикшеренү бораторияләр, поликлиникалар, спорт-савыктыру корылмалары ябык типтагы, мунча, кер юу бүлмәләре, сәүдә объектлары һәм ижтимагый-мәдәни объектлар тукландыру, мотельләр, кунакханәләр, гаражлар, майданчыклар һәм корылмалар жәмәгать һәм индивидуаль транспортны саклау өчен Янгын депосы, жирле һәм транзит коммуникацияләр, ЛЭП, электролар подстанцияләр, нефть һәм газүткәргечләр, техника өчен артезиан скважиналары су белән тәэмин итү, су суыту корылмалары техник су эзерләү, канализация насос станцияләре, әйләнештәге су белән тәэмин итү корылмалары, АЗС, СТО.	"Санитар-сак зоналары һәм санитар классификация предприятиеләр, корылмалар һәм башка объектлар. Яңа редакция ")

1.1.2. Үлэт базлары

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы Ветеринария Баш идарәсе мәгълүматлары буенча, шулай ук Арча муниципаль районы ветеринария берләшмәсе материаллары буенча, Арча муниципаль районы территориясендә 134 үлэт базы урнашкан (шул исәптән 82 себер түләмәсе һәм 52 биотермик чокыр). СанПин нигезендә 2.2.1/2.1.1.1200-03 үлэт базлары куркынычлылык классы объектлары, санитар-сак зоналары 1000 м тәшкит итә.

Үлем базының һәм аның санитар-сак зонасының территорияләрен файдалану режимы биологик калдыкларны жыю, утильләштерү һәм юкка чыгару буенча ветеринария-санитария кагыйдәләре (1995 ел), шулай ук СанПиН 2.2.1/2.1.1200-03 белән билгеләнә. Торак пунктлар территориясендә һәм алар тирәсендә урнашкан базлар локальләштерелергә тиеш (саркофаг төзеп)

4.1.2 нче
таблица

Санитар-яклау зоналарын үлэт базларыннан файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар

Үлэт базлары	1000 метрлы санитар-яклау зонасында терлек базының (биотермик чокырның) торак, гомум биналарны, терлекчелек фермаларын (комплексларын) урнаштыру тыела. Терлек зиратлары һәм көтүлекләр каберлекләреннән 200 метрдан якынарак урнаштырырга ярамый. Автомобиль, тимер юллар, катого-рияләренә карап, 50-300 метрга якын якын жир базларына якынлашырга тиеш түгел. *Санитария яклау зонасының күләмен кыскарту буенча карар кабул итү өчен, себер түләмәсендәге терлек зираты чикләреннән алып торак төзелеше чикләренә кадәр, Татарстан Республикасы буенча ветеринария һәм фитосанитар күзәтчелек идарәсенә (Житәкчесе Ф.Ф.Хисаметдинов) границаларны графия материалларына һәм аларның урындагы билгеләнешенә төгәлләштерү өчен; грунт суларын һәм үлэт базын пычранудан саклау чараларын үткәру; һәлак булган терлек буенча соңгы күмү датасын, себер терлек-туарын контрольдә тоту шартларын күрсәтү. Күрсәтелгән материаллар туфракның һәм грунт суларының химик матдәләр һәм споралар ясаучы матдәләр белән пычрануын кимендә еллык тикшерүләр нәтижәсендә	Ветеринария - биологик калдыкларны жыю, утильләштерү һәм юкка чыгару буенча санитар кагыйдәләр (раслаулар). Россия Федерациясенә баш дәүләт ветеринария инспекторы 04.12.1995 ел.) (Федераль хезмәт житәкчесенә кулланучылар хокукларын яклау һәм иминлек өлкәсендә күзәтчелек буенча федераль хезмәт житәкчесенә язма хатыннан кеше Л.П. Гульченко (Роспотребнадзор)

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне җайга сала торган норматив документлар
	Үлем базының чигендә һәм аннан читтәге торак йорт зонасында түләмә түләмәсен кузгатучылар тарафыннан Лаборатория тарафыннан бирелгән хезмәтләрне кулланучылар хокукларын яклау һәм кеше иминлеген өлкәсендә күзәтчелек буенча федераль хезмәт каравына тикшерү һәм карар кабул итү өчен тапшырырга кирәк.	

1.1.3. Магистраль торбаүткәргечләр

Арча муниципаль районы территориясе буйлап «Холмогор-Клин» магистраль нефть үткәргече уза, шулай ук район территориясе буйлап «Уренгой-Үзәк Россия» магист газүткәргече уза, алар өчен санитария өзелешен (санитария чигенү полосасын) төзәргә кирәк. Элегә аерма авария очраklarында шартлау куркынычы дәрәжәсен исәпкә ала һәм жирлекләрнең төренә, биналарның төренә, торба үткәргечләрнең диаметрын исәпкә алып, объектлар билгеләнешенә карап дифференциацияләнә. Санитар бүленешнең минималь күләмнәре 1-6 нчы СанПиН 2.2.1.2.1.1.1200-03 һәм «Магистраль торбаүткәргечләр» 2.05.06-85 нче кушымталар нигезендә билгеләнә.

Торба үткәргечләрнең зарарлану мөмкинлеген бетерү өчен (аларны прокладкаларның теләсә нинди рәвешендә) сак зоналары билгеләнә. Сак зонасының күләме магистраль торбаүткәргечләрне саклау кагыйдәләре (раслаулар) тарафыннан билгеләнә. 1992 елның 22 апрелендәге 9 нчы номерлы Дәүләт шәһәр техник күзәтчелегә карары белән 25 м тәшкил итә. Торба үткәргечләрнең саклау зоналарына керә торган жир кишәрлекләре жирдән алынмый һәм алар белән, күрсәтелгән кагыйдәләргә мөҗбүри үтәп, авыл хужалыгы һәм башка эшләр башкару өчен файдаланыла.

4.1.4 нче
таблица

Магистраль торбаүткәргечләрнең санитар һәм сак зоналарынан файдалану режимы

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне җайга сала торган норматив документлар

Санитар бүленеш	Шәһәрләрне һәм башка торак пунктларны; күмәк бакчаларны, дача бистәләрен, сәнәгать һәм авыл хужалыгы предприятиеләрен; теплица комбинатларын һәм хужалыкларын; кошчылык фабрикаларын; файдалы казылмалар чыгару карьерларын; 20дән артык автомобильләргә гараж һәм автостоянкаларны; кешеләр күпләп жыелган аерым биналар; 3 катлы торак биналарын; тимер юл станцияләрен; аэропортларны; портларны һәм при - станцияләрне; гидро - электростанцияләрне; I-IV класслы диңгез һәм елга транспорты корылмаларының гидротехник корылмаларын; I - IV класслы диңгез һәм елга транспорты; магистраль торба үткәргеченә карамаган суүткәргечләрнең насос станцияләре, гомуми чөлтәрдәге күперләр - юл юллары һәм I һәм II ка автомобиль юллары - 20 м артык очышлы (нефть сулары һәм нефть - продукт үткәргечләре күперләрдән түбәнрәк булганда); жиңел кабынучанн һәм яна торган сыек - стейлар һәм газ складлары; автозаправка станцияләре; Россия Элементә министрлыгының һәм башка ведомстволарның радио линияләренен күп каналлы мачта һәм корылмалары	СНиП 2.05.06-85 «Магистраль торбаүткәргечләр»

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	визион манаралар.	
Чыбык үткәргеч транспорт саклау зоналары	Торба үткәргечләрнең сак зоналарында торба үткәргеч транспорты предприятиеләрен язмача кисешмичә генә түбәндәгеләр тыела: – теләсә нинди корымалар һәм корымалар төзәргә, – барлык төрдәге агачларны һәм куакларны утыртырга, азык, ашламалар, материаллар, печән һәм салам жыйрга, коновязлар урнаштырырга, терлек асарга, балык промыселы участкаларын үстерергә, балык, шулай ук су хайваннары һәм үсемлекләре табышы житештерергә, су эчәргә, казылык һәм боз әзерләргә; – юлларны һәм кичүләрне ютүткәргечләр трассасы аша төзәргә, – автотранспорт, трактор һәм механизмнар стоянкалары корырга, – бакчалар һәм яшелчә бакчалары урнаштырырга; – сугару жир эшләре башкарырга, сугару һәм киптерү системалары булдырырга; – һәртөрле ачык һәм жир асты, тау, төзелеш, монтаж һәм шартлаткыч эшләнмәләр, грунт планировкасы һ.б. житештерүне; – скважиналар, шурфлар төзү һәм туфрак пробалары алу белән бәйлә (туфрак үрнәкләреннән тыш) геологик-төшерү, геологик разведка, эзләү, геодезик һәм башка тикшеренү эшләрен башкарырга.	кагыйдәләре саклау магист-раль торба үткәргечләр (раслаулар). Дәүләт шәһәр техник күзәтчелеге карары белән Россия 22.04.1992)

1.2. Сак зоналары

1.2.1. Су саклау зоналары

Россия Федерациясе Су кодексының 65 статьясы нигезендә саклау зоналары елгаларның, инешләренң, күлләрнең, сусаклагычларның яр буе линиясенә тоташкан һәм аларда хужалык һәм башка эшчәнлекне пычрануны, чүпләнүне, аларның суларын ярлыландыруны булдырмау, шулай ук су биологик ресурсларының һәм хайваннар һәм үсемлекләр дөньясының башка объектларының яшәү тирәлеген саклап калу максатларында махсус шартлар билгеләнә торган территорияләрдән гыйбарәт. Су саклау зоналары чикләрендә хужалык һәм башка эшчәнлеккә өстәмә чикләүләр кертелә торган территорияләрдә яр буе яклау полосалары урнаша.

Шәһәр һәм башка торак пунктлар территорияләреннән читтә елгаларның, инешләренң, каналларның, күлләрнең, сусаклагычларның һәм аларның киңлекләренең киңлегенә тиешле яр буе полосасыннан билгеләнә. Яңгыр сулары канализациясе һәм яр буйлары булганда бу су объектларының яр буе яклау полосалары чикләре яр буйлары парапетлары белән тәңгәл килә, мондый территорияләрдәге су саклау зоналарының киңлегенә яр буе парапетыннан билгеләнә.

Елгаларның яисә инешләренң су саклау зоналары киңлегенә аларның елгалары яисә инешләре өчен озынлыктагы чышмәдән билгеләнә:

- 10 км га кадәр - 50 м күләмендә;
- 10 км дан 50 км га кадәр - 100 м күләмендә;

– 50 км һәм аннан да күбрәк - 200 м күләмендә.

Елга, чишмә башыннан алып инеш тамагына кадәр 10 км дан да кимрәк булган инеш өчен су полосасы яр буе сак полосасы белән тәңгәл килә. Елганың, инешнең чишмә башлары өчен су саклау зонасы радиусы 50 м күләмендә билгеләнә.

Күлнең су саклау зонасы киңлеге 50 м күләмендә билгеләнә.

Шулай итеп, Казансу елгасының су саклау зонасы (140 км), Шушма (100,2 км) һәм Ашыт (82,8 км) 200 м, Кесмәс (39 км), Кызыл (27 км), Пошалым - 100 м, кечкенә елгалар - 50 м.

Яр буе яклау полосасының киңлеге су объекты ярының текәлегенә бәйле рәвештә билгеләнә һәм тискәре авышлык өчен 30 м яисә 3 һәм аннан да күбрәк авышлык өчен 0, 40 м тәшкил итә.

Сазлыктар чикләрендә урнашкан агынты күлләр һәм сулыклар өчен яр буе сак полосасының киңлеге 50 м күләмендә билгеләнә.

Балыкчылык өчен аеруча кыйммәтле әһәмияткә ия күлнең, сусаклагычның яр буе сак полосасы киңлеге (уылдык чөчү, симертү, балыкларны һәм башка су биологик ресурсларын кышлату урыннары) янәшәдәге жирләрнең текәлегенә бәйсез рәвештә 200 м күләмендә билгеләнә. «Арча балыкчылык хужалыгы» ЖЧЖ буаларының яр буе яклау полосасы, аның балыкчылык әһәмиятен исәпкә алып, шулай ук 200 м тәшкил итә.

Торак пунктлар территорияләрендә янгыр канализациясе һәм яр буйлары булганда яр буе сак полосалары чикләре саклык парапетлары белән тәңгәл килә. Мондый территорияләрдә су саклау зонасының киңлеге яр буе парапетыннан чыгып билгеләнә. Яр буе булмаганда, су саклау зонасы, яр буе сак полосасы киңлеге яр буе линиясеннән үлчәнә.

Гомуми файдаланудагы су объектының яр буе линиясе буйлап гомуми файдалану өчен билгеләнгән яр буе полосасы билгеләнә. Су объектларының яр буе каналларыннан, шулай ук 10 км га кадәр озынлыктагы елгалардан һәм инешләрдән тыш, 20 м тәшкил итә. Гражданнарның су объектына ирекле керүен тәмин итү максатларында яр буе полосасы төзелә алмый.

4.2.1 нче
таблица

Су саклау зоналарыннан һәм өске су объектларының яр буе сак полосаларыннан файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар

Су саклау зонасы	Су саклау зоналары чикләрәндә түбәндәгеләр тыела: - туфракны ашлау өчен агып төшүче сулардан файдалану; - зиратларны, үлэт базларын, житештерү һәм куллану калдыкларын күмү урыннарын, радиоактив, химик, шартлаткыч, агулы, агулы матдәләрне урнаштыру; - үсемлекләрнең корткычларына һәм авыруларына каршы көрәш буенча авиация чараларын гамәлгә ашыру; - Транспорт чараларының (махсус транспорт чараларыннан тыш) хәрәкәте һәм туктап торыуы, моңа юлларда һәм юлларда каты канатлы махсус жиһазланган урыннарда аларның хәрәкәте һәм туктап торулары керми. Су саклау зоналары чикләрәндә проектлау, төзү, реконструкцияләү, файдалануга тапшыру, эксплуатация-нар рөхсәт ителә	Су кодексы Россия Федерациясе (Дәүләт кабул итү Дума тарафыннан 12.04.2006 ел) (Федераль закон редакциясендә 04.12.2006 N 201-ФЗ)

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	мондый объектларны саклауны тәэмин итә торган корылмалар белән жиһазлау шарты белән, хужалык объектларын һәм башка объектларны таңияләү су объектларын су законнары һәм әйләнә-тирә мохитне саклау өлкәсендәге законнар нигезендә суларны пычратудан, чүпләнүдән һәм ярлыландырудан.	
Урманның яклау полосасы	Яр буге яклау полосалары чикләрендә су саклау зонасы өчен урнаштырылган чикләүләр белән беррәттән түбәндәгеләр тыела: – жирләрне сөрү; – юыла торган грунтларның өсмнәрен урнаштыру; – авыл хужалыгы терлекләрен көтү һәм алар өчен жәйге лагерлар, ванналар булдыру. Урында су саклау зоналары чикләрен һәм яр буге яклау полосалары чикләрен махсус мәгълүмат билгеләре белән беркетү жир законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.	Су кодекс Россия Федерациясе (Принят Дәүләт Дума 12 2006 елның апреле.)
Яр буге полосасы	Һәр граждaн суларның яр буге полосасыннан (механик транспорт чараларыннан файдаланмыйча) файдаланырга хокуклы. гомуми файдаланудагы объектлар алар тирәсендә йөрү һәм аралашу өчен, шул исәптән һәвәскәрләр һәм спорт балыкчылыгын тормышка ашыру һәм йөзү чараларын причалдыру өчен. Яр буге полосасы чикләрендә жир кишәрлекләрен хосусыйлаштыру тыела.	Россия Федерациясе Су кодексы (Дәүләт кабул итте) Дәүләт Думасы тарафыннан 2006 елның 12 апрелендә) (2006 елның 04 декабрендәге 201-ФЗ номерлы Федераль закон редакциясендә) Россия Федерациясе Жир кодексы (Дәүләт Думасы тарафыннан 2001 елның 28 сентябрендә кабул ителде)

1.2.2. Су белән тәэмин итүдә жәир өсте һәм жәир асты чыганакалары санитар- сак зоналары

Санитария материаллары зоналарында режим булдыруның һәм тәэмин итүнең төп максаты - су белән тәэмин итү чыганакаларын һәм юл буге корылмаларын, шулай ук алар урнашкан территорияләрне пычранудан санитар саклау («Су белән тәэмин итү чыганакаларын һәм эчәргә яраклы суүткәргечләрне санитар саклау зоналары» СанПиН 2.1.4.1110-02).

Санитар сак зоналары өч пояс составында оештырыла:

Беренче пояс (катгый режимлы) су жыю жайланмаларын, барлык суүткәргеч корылмаларны һәм суүткәргеч каналны урнаштыру майданчыкларын үз эченә ала. Аның билгеләнеше - су жыю һәм су жыю жайланмалары урынын очраклы яки аңлы рәвештә пычранудан һәм зарарланудан саклау.

Икенче һәм өченче поясларга (чикләүләр поясын) су белән тәэмин итү чыганакаларының пычрануын кисәтү өчен билгеләнгән территорияне кертәләр.

Өченче пояста һәркайсында махсус режим һәм чикләүләр билгеләнә.

4.2.2 нче
таблица

Арча муниципаль районының су жыю скважиналарының санитар - сак зоналары пояслары

Скважина номеры	Торак пункт	Санитар сак зонасы, м		
		1 пояс	2 пояс	3 пояс
1	Миржәм	30	121	518

2	Пөшөңгөр	30	136	580
3	Михайловка	30	131	560

Скважина номеры	Торак пункт	Санитар сак зонасы, м		
		1 пояс	2 пояс	3 пояс
4	Венета	30	96	410
5	Иске Жөлби	30	110	410
6	Кушлавич	30	105	390
7	Күпербаш	30	117	502
8	Казиле	30	142	606
9	Түбән Мәтәскә	30	96	409
10	Югары Мәтәскә	30	154	657
11	Мөндеш	30	121	518
12	Казанбаш	30	80	341
12а	Казанбаш	30	71	302
14	Көтек	30	86	366
16	Чулпан	30	100	428
17	Кәче	30	158	676
18	Якты Көн	30	111	473
19	Наласа	30	128	549
20	Зур Бирәзә	30	69	294
21	Урта Бирәзә	30	71	303
22	Иске Кишет	30	100	428
23	Кышкар	30	95	404
24	Яңа Кишет	30	92	390
25	Симетбаш	30	84	357
26	Яңа Иябаш	30	136	579
27	Яңа Кырлай	30	192	819
28	Нус	30	93	399
29	Яңа Ашыт	30	100	428
30	Урта Курса	30	125	536
31	Түбән Курса	30	126	449
32	Корайван	30	136	579
33	Сарай -Чокырча	30	149	635
34	Алан	30	87	308
35	Иске Кырлай	30	166	710
36	Штерә	30	105	449
37	Ашабаш	30	91	389
38	Иске Чүриле	30	152	750
39	Түбән Аты	30	132	564
40	Урта Аты	30	214	914
42	Урта Пшалым	30	168	718
43	Югары Масра	30	125	536
44	Иске Масра	30	100	428
45	Курса-Почмак	30	96	410
46	Курса тимер юл разъезды	30	30	220
47	Иске Муй	30	96	410
48	Гөберчәк	30	88	375
49	Казаклар	30	47	198
50	Сикертән	30	136	579
51	Мөрәле	30	136	580
52	Сеже	30	135	579
53	Сәрде	30	63	268
54	Кызыл Яр	30	113	412

Скважина номеры	Торак пункт	Санитар сак зонасы, м		
		1 пояс	2 пояс	3 пояс
55	Түбән Оры	30	62	264
58	Иске Ашыт	30	140	599
59	Айван	30	135	576
60	Ашытбаш	30	118	502
61	Мәмсә	30	100	428
62	Кысна	30	111	473
63	Ташкичү	30	96	420
64	Күкчә Бирезә	30	71	278
66	Югары Бирезә	30	118	502
67	Чиканас	30	96	410
68	Апайкина-Гарь, Гарталовка	30	126	536
70	Үрнәк	30	117	502
71	Югары Аты	30	149	634
72	Орнашбаш	30	100	426
73	Субаш-Аты	30	151	550
74	Утар Аты	30	136	579
75	Шекә	30	89	382
76	Акчишмә	30	135	200
77	Шушмабаш	30	141	602
78	Яңасала	30	214	915
79	Каенсар	30	31	133
80	Бужа	30	99	423

«Гидэк» ЯАЖ тарафыннан башкарылган «Хәтнә ятмасында су алу скважинасының санитар -сак поясын исәпләүнең гидрогеологик нигезләмәсе» нигезендә, жир асты суларының яхшы якланганлыгы сәбәпле, санитар- сак зонасының беренче поясы чиге су алу скважинасынан 30 м ераклыкта билгеләнә. Санитар сак зонасының икенче поясы – жир асты сулары агымы буенча – 320 М. жир асты сулары агымынан түбәнрәк (беренче пояс белән бергә) - 30 м, жир асты сулары агымы 2 м.

146 м. өченче пояс скважинадан 2500 м ераклыкта урнашкан су бүлү линиясе буенча билгеләнә. Санитар -сак зонасы киңлеге су жыю майданы чикләрендә кабул ителә, бу $d1-2=101$ м һәм $d1=500$ м һәм $d2= 250$ м тәшкил итә.

Санитар- сак зоналарында хужалык эшчәнлеген алып баруга таләпләрне СанПиН 2.1.4.1110-02 билгели.

4.2.3 нче
таблица

Санитар- сак зонасынан файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар

Су белэн тээмин итүнең жир асты чыганаclarын санитар саклау зонасы	1 нче пояс чикләрендә санитар саклау зоналары рөхсәт ителми: – югары көпшәле агачлар утырту; – суүткәргеч корылмаларны эксплуатацияләүгә, реконструкцияләүгә һәм киңәйтүгә турыдан-туры катнашы булмаган барлык төзелеш төрләре, шул исәптән төрле билгеләнештәге торба үткәргечләрне салу; – торак һәм хужалык-көнкүреш биналарын урнаштыру;	СанПиН 2.1.4.1110-02 «Су белән тээмин итү һәм эчәр өчен билгеләнгән кайтармаларны санитар саклау зоналары», 2002 ел

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	– кешеләрнең яшәве, агулы химикатлар һәм ашламалар куллану ний. Биналар, икенче пояс территориясендә санитар режимны исәпкә алып, санитар саклау зонасының 1 нче поясыннан читтә урнашкан якындагы көнкүреш яки житештерү канализациясе системасына яисә чистарту корымаларының жирле станцияләренә агып төшүче суларны канализация белән жиһазландырылган булырга тиеш. Санитария саклау зоналары 2 нче һәм 3 нче пояслар чикләрендә тыела: – яңа скважиналар бораулау һәм туфрак капламын бозуга бәйлә яңа төзелеш (дәүләт нитар-эпидемиологик күзәтчелеге үзәге белән алдан килешенгән вакытта башкарыла); – эшкәртелгән суларны жир асты офыкларына кертү һәм каты калдыкларны жир асты байлыкларын төзүне; – жир асты суларын химик пычрату куркынычы тудыручы ягулык-майлау материаллары, агулы химикатлар һәм минераль ашламалар, промстоклар, шламосаклагычлар һәм башка объектлар складларын урнаштыру; – зиратларны, үлэт базларын, ассениция кырларын, фильтрлау кырларын, тирес саклагычларны, силос траншеяларын, терлекчелек һәм кошчылык предприятиеләрен һәм жир асты суларын пычратуга куркыныч тудыручы башка объектларны урнаштыру; – ашламалар һәм агулы химикатлар куллану; – төп файдаланудагы урманны кисү. Санитария саклау зонасының 3 нче поясы чикләрендә мондый объектларны урнаштыру бары тик жир астында сакланган суларны файдаланганда гына рөхсәт ителә, бу вакытта су очышлы офыкны дәүләт санитар-эпидемиологик күзәтчелеге үзәгенә геологик контроль органнары бәяләмәсен исәпкә алып бирелгән нитар-эпидемиологик нәтижә булган очракта пычранудан саклау буенча махсус чаралар башкарылганда гына рөхсәт ителә.	

1.2.3. Урманнар

Арча муниципаль районы урман фонды жирләрендә урнашкан барлык урманнар максатчан билгеләнеше буенча саклаучы һәм файдаланыла торган урманнарга бүленә. Саклаучы урманнарга әйләнә - тирә, су саклау, санитария - гигиена, сәламәтләндерү һәм башка файдалы функцияләрен саклау максатларында, урманнардан максатчан файдалану һәм алар башкара торган файдалы функцияләр белән бер үк вакытта үзләштерелергә тиешле урманнар керә. Файдаланыла торган урманнарга югары сыйфатлы агач һәм башка урман ресурсларын, аларны эшкәртү продуктларын тотрыклы, максимал нәтижәле алу, урманнарның файдалы функцияләрен саклау максатларында үзләштерелергә тиешле урманнар керә. Салаучы урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, яңадан торгызу үзенчәлекләре 4.2.4 нче таблицада күрсәтелде.

Урман фонды территорияләреннән файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
Саклаучы урманнар		Россия Федерациясенен 2006 елның 4 декабрендәге 200-ФЗ номерлы урман кодексы
Су саклау зоналарында урнашкан урманнар		
Су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Су саклау зоналарында урнашкан урманнарда тоташ урман утыртмаларын кисү, урманнарны саклау һәм яклау өчен токсик химик препаратлардан файдалану, шул исәптән фәнни максатларда тыела. Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, аларны торгызу үзенчәлекләре вәкаләтле федераль орган тарафыннан билгеләнә. башкарма хакимият.	
Табигать һәм башка объектларны саклау функцияләрен башкаручы урманнар		
Урманнарның гомуми файдаланудагы тимер юллар, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары буйлап урнашкан саклау полосалары	Табигый һәм башка объектларны яклау функцияләрен үтәүче урманнарда тоташ урман утыртмаларын уздыру тыела, моңа өстәп, сайланулы кисүләр үзләренә мохит барлыкка китерүче, су суырту, санитария-гигиена, сәламәтләндрерү һәм башка файдалы функцияләрне югалткан урман үсентеләрен, яклау урманнарының максатчан билгеләнешен һәм алар үти торган файдалы функцияләрне саклауны тәмин итүче урман утыртмаларына һәм тиешле урманнар урнашкан территорияләрдән файдалануның махсус шартлары булган зоналарның хокукый режимын билгеләү очраklarын алмаштыруны тәмин итә торган очраklar керми. Табигать һәм башка объектларны яклау функцияләрен башкаручы урманнарда урман утыртмаларын сайлау кисүләре, вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы билгеләгән тәртиптә уздырыла.	
Кыйммәтле урманнар		
Урман-дала зоналарында урнашкан урманнар	Кыйммәтле урманнарда тоташ урман үсентеләре утыртмалары уздыру тыела. Мондый очраklarдан тыш, сайлап алу кисемнәре үзләренә мохит барлыкка китерүләрен, су суырту, санитария-гигиена, сәламәтләндрерү һәм башка файдалы функцияләрне югалта торган урман үсентеләрен, яклау урманнарының максатчан билгеләнешен һәм алар башкарган файдалы функцияләрне саклауны тәмин итә торган урман утыртмаларына алмаштыруны тәмин итә.	
Фәнни яисә тарихи әһәмияткә ия урманнар	Кыйммәтле урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, аларны торгызу үзенчәлекләре вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы тарафыннан билгеләнә.	
Эрозиягә каршы урманнар		
Су объектлары буйлап урнашкан урманнарның тыюлык полосалары		
Файдаланыла торган урманнар		

	Файдаланыла торган урманнарда түбэндәгеләр рөхсәт ителә: – агач эзерләү; – живица эзерләү; – жир асты урман ресурсларын эзерләү һәм жыю; – азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм эшкәртү өчен яраклы үсемлекләр жыю; – аучылык хужалыгын алып бару һәм аучылык башкару; – авыл хужалыгын алып бару; – фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, белем биру эшчәнлеген гамәлгә ашыру; – рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру; – урман плантацияләре төзү һәм аларны эксплуатацияләү; – урман культуралары, жиләк-жимеш, деко-лар үстерү	
Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	– жир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылмалар ятмаларын эшкәртү эшләрән башкару; – сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектлары, шулай ук гидротехник корымалар һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү; – электр үткәргечләр, элементә линияләре, юллар, торба үткәргечләр һәм башка линия объектлары төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү; – агач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү; – дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру; – урманнар урнашкан жирләрнең максатчан билгеләнеше нигезендә урманнан файдалану, аларны саклау, яклау, яңадан житештерү.	

1.2.4. Махсус сакланучы табигать территорияләре

Татарстан Республикасында экология балансын саклау, табигый төрлелекне саклау һәм өйрәнү өчен махсус сакланучы табигать территорияләре системасы («Казансу елгасы», «Шушма елгасы», «Рукотворный урман», «соры цап - ли Курса колониясе», «Казансу елгасының чишмә башы», «Яңасалин склоны», «Тукай-Кырлай урманы» төбәк әһәмиятендәге табигать һәйкәлләре) “Аю урманы”, Сорнар дәүләт аучылык тыюлыгы эшли. Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2000 елның 13 октябрәндәге 730 номерлы карары белән шулай ук алар өчен саклау режимы билгеләнә торган махсус сакланучы табигать территорияләре өчен резервланучы жирләрнең исемлегә расланды.

4.2.5 нче
таблица

Махсус сакланучы табигать территорияләреннән файдалану режимы

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
Дәүләт аучылык тыюлыгы "Сорнар"	"Сорнар" дәүләт табигый аучылык тыюлыгы территориясендә аучылык хайваннары популяциясенә янаган теләсә нинди эшчәнлек тыела, шул исәптән: – дуплист агачларны кисү; – автотранспорт юлы һәм тукталышы гомуми файдалану юлларыннан читтә; – агулы химикатлар, минераль ашламалар, үсемлекләргә яклауның химик чаралары һәм үсеш стимуляторлары куллану; – тыюлык территориясен чүпләү һәм чүпләү. "Сорнар" дәүләт табигый аучылык тыюлыгы территориясендә Татарстан Республикасы аучылык хайваннарыннан файдалануны саклау, тикшереп торы һәм жайга салу идарәсе белән килештермичә тыела: – торак һәм сәнәгать объектларын торак пунктлар чикләреннән тыш төзү; – магистраль юллар, торбаүткәргечләр, электр линияләре һәм башка коммуникацияләр төзү; – терлек көтү; – күмәк бакчачылык өчен жир кишәрлекләре бирү	Дәүләти табигый тыюлыгы турында нигезләмә «Сорнар» (Министрлар Кабинеты карары белән расланды) Республикасы Татарстан Республикасы 2004 елның 17 ноябреннән N 494)

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	яшелчәчелек һәм яшелчәчелек. Тыюлык территориясендә спорт авы белән шөгыйльләнү тулысынча тыелган. Аучылык объектларына кертелгән хайваннар дөньясы объектларын чыгару гамәлдәге законнар нормалары нигезендә башкарыла. "Сорнар" Дәүләт табигый аучылык ау казнасы чикләрендә урнашкан жир кишәрлекләренең милекчеләре, хужалары һәм алардан файдаланучылар, шулай ук барлык башка физик һәм юридик затлар билгеләнгән махсус саклау режимын үтәргә тиеш һәм аны бозган өчен административ, жинаять җаваплылыгы һәм башка билгеләнгән җаваплылык тоталар. "Сурнар" дәүләт табигый аучылык тыюлыгы жирлектә чикләр периметры буенча кисәтү һәм мәгълүмати билгеләр белән күрсәтелә. Заказник режимы жир һәм урман корылышының район схемаларын эшлэгәндә исәпкә алына.	
Табигать һәйкәлләре	Табигать һәйкәлләре урнашкан территорияләрдә һәм аларның саклау зоналары чикләрендә үз артыннан иртүче теләсә нинди эшчәнлек тыела. табигать һәйкәлләренең сакланышын бозу. Жир кишәрлекләренең милекчеләре, хужалары һәм алардан файдаланучылар, аларда табигать һәйкәлләре урнашкан, үзләренә табигать һәйкәлләрен махсус саклау режимын тәмин итү буенча йөкләмәләр кабул итә. Табигать һәйкәлләре һәм аларның саклау зоналары урындагы гра- ницалар периметры буенча кисәтү һәм мәгълүмати билгеләр белән билгеләнә. Әлеге билгеләрнең мәгълүмати эчтәлегә әйләнә-тирә табигать мохите ох- равы өлкәсендә вәкаләтле дәүләт органнары белән килештерелә. Табигать һәйкәлләрен куллану түбәндәге максатларда рөхсәт ителә: – фәнни (әйләнә-тирә табигать мохите торышын мониторинглау, табигать экосистемаларының һәм аларның компонентларының эшчәнлеген һәм үсешен өйрәнү һ.б.); – эколог-агарту (укыту-танып белү экскурсияләре үткәрү, экологик уку сукмакларын оештыру һәм төзекләндерү, видеофильмнар төшерү, слайдлар, буклетлар чыгару максатыннан фотога төшү һ.б.); – рекреацион (транзит йөрүләр); – табигатьне саклау (тере оешмалар төрләренең генофондын саклап калу, сирәк һәм югалып баручы үсемлек һәм хайван төрләренең яшәү шартларын тәмин итү һ.б.лар); – әлеге табигый объектларны һәм табигать ядкарьләре комплексларын игълан итү бурычларына һәм аларга карата билгеләнгән башка, шул исәптән житештерү максатларында. Һәр табигать һәйкәленнән файдалануның мөмкин булган төрләре аның характерына һәм торышына карап искерә һәм һәйкәл паспортында күрсәтелә. Һәйкәлне саклау режимы аны файдалануның рөхсәт ителгән төрләре өчен сезонлы һәм башка чиклөләр каралырга мөмкин.	ФЗ-№ 33 «О махсус сакланылучы табигать территорияләрен дә» 14.03.1995 ел; 1992 елның 14 декабрендәге РФ Минроды приказы 33 " дәүләт табигать заказчылары һәм табигать истәлекләре турында типлаштырылган нигезләмәләрне раслау турында»
Һәйкәл «Аю Урманнар»	Табигать һәйкәленең саклау зонасы чикләрендә үсеш һәйкәленең сакланышын бозуга китерә торган һәртөрле тырышлык тыела, шул исәптән: – сәнәгать һәм спорт аучылыгы; – төп куллану рубкалары, живица эзерләү; – каеш участкаларында, агулы урыннарда һәм сулык ярларында агачларны һәм куакларны кисү; – жир категориясендәге жирләрдән тыш, агулы химикатлар, минераль ашламалар, үсемлекләргә яклауның химик чаралары	

	һәм үсеш стимуляторлары куллану; – табиғый үсемлекләр белән шөгьльләнүче жирләрне сөрү;– приваллар, туристлык тукталышлары һәм лагерьлар, разведка корылмалары тәзү	"

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	учакларны, халыкның әлеге урыннардан читтә ял итүнең башка рәвешләрен; – индивидуаль торак төзелеше өчен жирләр бүлеп биерү, бакча алды, дача участоклары, житештерү билгеләнешендәге объектлар, ял базалары; – жирне һәм хужалык объектларын хосусыйлаштыру. Татарстан Республикасы әйләнә-тирә мохитне һәм табигать ресурсларын саклау министрлыгы белән килештереп, табигать һәйкәленең саклау зонасы чикләрендә түбәндәгеләр рөхсәт ителә: – арадаш куллану чикләре; – жирдән файдаланучылар белән килештереп, фәнни-тикшеренү һәм тәҗрибә-житештерү эшләрен (биотехник чаралар һәм хайваннар санын теркәү) башкару; – гөмбәләр, жиләкләр, чикләвекләр, жиләк-жимеш, дару һәм башка үсемлекләр орлыклары (жирле халыкка гына) эзерләү һәм жыю; – махсус билгеләнгән кишәрлекләрдә терлекләр көтү һәм сую (жирдән файдаланучылар белән килештереп); – печән чабу (1 июльдән соң). Табигать һәйкәленең саклау зонасы чикләрендә түбәндәгеләр рөхсәт ителә: – элек гамәлдә булган юл челтәрен һәм хужалык объектларын, торба үткәргечләре һәм башка коммуникацияләре эксплуатацияләү; – башка төрле кисүләр. «Аю урманы» Дәүләт табигать һәйкәлен саклау зонасы режимын тәмин итү жирдән файдаланучылар һәм жирле үзидарә советы тарафыннан гамәлгә ашырыла. «Аю урманы» Дәүләт табигать һәйкәле сак зонасы режимының үтәлешен тикшереп торы Татарстан Республикасы әйләнә-тирә мохитне һәм табигать ресурсларын саклау министрлыгына йөкләнә.	
«Казансу елгасы» һәм "Шушма елгасы" табигать һәйкәлләре	Табигать һәйкәле территориясен саклау режимын, шулай ук законда билгеләнгән су саклау зоналарынан файдалану режимын үтәү рәткә.	Су кодексы, Дәүләт Татарстан Республикасында ООПТ реестры, 2007 ел
«Кесмәс елгасының су саклау зонасы»	Махсус сакланулычы табигать территорияләре өчен планлаштырыла торган резерв жир кишәрлекләре территориясендә теләсә нинди эшчәнлек жайга салына, табигать комплексларына һәм аларның компонентларына тискәре йогынты ясый торган, шул исәптән тысла: – жирләрен сөрү (сөрүлекләрдән тыш); – шартлату эшләре; – торак пунктлар территорияләреннән тыш, дәүләт (республика һәм коммуналь) милке предприятиеләрен (объектларын) хосусыйлаштыру; – гидромелиорация һәм ирригация эшләре башкару, геотау-тау тикшеренүләре һәм файдалы казылмалар эшкәртү; – биналар һәм корылмалар, юллар һәм торбаүткәргечләр, электр тапшырулары һәм башка коммуникацияләр (торак пунктлар территорияләреннән тыш) төзү; чикләнәләр: – төп файдаланудагы кисүләр (исәп-хисап урман секциясенә билгеләнгән тәртиптә янадан расланып); – Татарстан Республикасы Экология һәм табигый ресурслар министрлыгы белән килештереп, арендага бирү, жирне бүлеп биерү. Башка хужалык эшчәнлегә бары тик дәүләт экология экспертизасының	Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2000 елның 13 октябрендәге 10 Аеруча саклана торган табигый территорияләр өчен жир резервлары турында» 730 номерлы карары

	унай бэялэмэсе булганда гына рөхсэт ителэ.	

4.2.5. Файдалы казылмалар ятмалары

«Жир асты байлыктары турында» № 27-ФЗ 7 статьясы нигезендә, файдалы казылмалар чыгару, файдалы казылмалар чыгаруга бәйле булмаган жир асты корылмаларын төзү һәм эксплуатацияләү, махсус сакланыла торган геологик объектлар төзү өчен жир асты байлыктарыннан файдалануга лицензиясе нигезендә, шулай ук минераль чималны разведкалау һәм чыгарганда продукцияне бүлү турындагы килешү нигезендә, кулланучыга тау бүлеп бирү - геометризацияләнган жир асты блогы рәвешендә жир асты байлыктары кишәрлеге бирелә.

Тау бүлеп бирелгән чикләргә билгеләнгән файдалы казылма ятмаларының пространство контурлары, жир асты корылмаларын төзү һәм эксплуатацияләү участогы торышы, тау һәм шартлау эшләрен куркынычсыз алып бару чикләре, тау токымнарының зарарлы йогынтысыннан саклау зоналары, тау токымнарының хәрәкәт итү зоналары, табигать объектлары, биналар һәм корылмалар астында саклау целоклары контурлары, карьерларның һәм кисүләргә бортлары һәм жир асты байлыктарын геологик өйрәнү һәм файдалану процессы белән бәйле рәвештә жир өслегенә һәм жир өслегенә йогынты ясый торган башка факторлар исәпкә алына.

Жир асты байлыктарының аерым участокларыннан файдалану милли куркынычсызлыкны тәмин итү һәм әйләнә - тирә мохитне саклау максатларында чикләнергә яки тыелырга мөмкин. Торак пунктлар, шәһәр яны зоналары, сәнәгать, транспорт һәм элемент объектлары территорияләрендә жир асты байлыктарыннан файдалану кешеләр тормышына һәм сәламәтлегенә куркыныч тудыра, хужалык объектларына яки әйләнә-тирә мохиткә зыян китерә торган очрактарда өлешчә яки тулысынча тыелырга мөмкин. Аеруча саклана торган табигый территорияләрдә жир асты байлыктарыннан файдалану элгә территорияләргә статусы нигезендә башкарыла («жир асты байлыктары турында» № 27-ФЗ 8 ст.).

Күрсәтелгән Федераль законның 22 статьясы нигезендә жир асты байлыктарыннан файдаланучы үзенә бирелгән тау бүлеп бирелгән чикләрдә файдалы казылма ятмалары мәйданнары төзүне чикләргә хокуклы. Кулланучы жир асты байлыктарыннан файдалану белән бәйле эшләргә куркынычсыз алып бару; жир асты байлыктарын, атмосфера һавасын, жирләргә, урманнарны, су объектларын, биналарны һәм корылмаларны жир асты байлыктарыннан файдалану белән бәйле эшләргә зарарлы йогынтысыннан саклау шартларын регламентлаучы билгеләнгән тәртиптә расланган стандартларны үтәү өчен жавап бирә; шулай ук жир асты байлыктарыннан файдаланганда бозылган жир участокларын һәм башка табигать объектларын киләчәктә файдалану өчен яраклы хәлгә китерү өчен.

«Жир асты байлыктары турында» Федераль законның 25 статьясы нигезендә файдалы казылма ятмалары мәйданнарын төзү, шулай ук аларны яткан урыннарда жир асты корылмаларын урнаштыру файдалы казылмаларны чыгару мөмкинлеген тәмин итү яки төзелешнең экономик максатчанлыгы исбатланган очракта гына жир асты байлыктарының дәүләт фонды белән идарә итүнең федераль органы яисә аның территориаль органнары һәм дәүләт тау күзәтчеләге органнары рәхсәте белән рәхсәт ителә.

Файдалы казылма ятмалары мәйданнарын үз белдегә белән төзү, төзелгән объектларны рекультивацияләү һәм демонтажлау буенча башкарылган чыгымнарны һәм чыгымнарны капламыйча гына туктатыла.

1.2.5. Табигый шартлар буенча шәһәр төзелеш эшчәнлеген чикләү

Арча муниципаль районы территориясендә үсеш алган куркыныч инженер-геологик процесслар һәм күренешләр түбәндәгеләр:

- су басу процесслары;
- эрозия һәм ишелү процессларына дучар булган территорияләр;
- карст катламы ясалуга дучар булган территорияләр.

Мондый территорияләрдән файдалану регламенты СНИП 22-02- 2003 «Территорияләрне, биналарны һәм корылмаларны куркыныч геопроцесслардан инженер яклау. Төп нигезләмәләр», СНИП 2.06.15-85 «Территорияне су басудан саклау».

4.2.6 нчы таблица

Куркыныч инженер-геологик процесслар һәм күренешләр булган территориядән файдалану регламенты

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
Су басу һәм су басу зоналары	Су басу һәм су басу зоналарында биналарны проектолаганда һәм төзегәндә әлегә куркыныч геологик күренешләрдән төзелеш территориясен инженер яклавы күздә тотылырга тиеш. Тыела: - яклана торган территориядә гидрологик һәм гидрогеологик режимнарны бозу; - дамбаларны биегәйтү өчен саклагыч корылмалар көпшәсеннән түбәнрәк грунтны алу; - сулыкларны саклый торган зонада жирле мате- риаллар тау битләрен кисү, карьерларын эшләү; - яклана торган территориянең һәм аның янәшәсендәге акваториянең рекреацион потенциалын киметүгә китерә торган эшчәнлек; - рекреация өчен файдаланыла торган авыл хужалыгы жирләрен һәм территорияләрне яклаган туфракның, сулыкларның пычрануы, йогышлы авыруларны кузгатучылар тарафыннан сулау, сәнәгать житештерүе калдыклары, нефть продуктлары һәм агулы химикатлар белән.	«Территорияне су басудан һәм су басудан инженерлау» СНИП 2.06.15-85
Эрозия һәм ишелү процесслары зоналары	Эрозия һәм ишелү процессларына бәйлә зоналарда биналарны проектолаганда һәм төзегәндә әлегә куркыныч геологик күренешләрдән төзелеш территориясен инженерлык яклавы күздә тотылырга тиеш. Табигатьне саклау хезмәтләренә аларны үстерүдә даими күзәтчелек итәргә, күзәтү чөлтәрен киңәйтәргә, эрозиядән саклау буенча чаралар эшләргә һәм гамәлгә ашырырга кирәк.	СНИП 22-02-2003 территорияләрне, биналарны һәм корылмаларны куркыныч геологик процесслардан саклау. Төп нигезләмәләр»
Карст процесслары зоналары	Карст процессларына каршы чаралар геологик төзелешләрендә эрүчән тау токымнары булган территорияләрдә биналарны һәм корылмаларны проектолаганда каралырга тиеш. Карст процессларына каршы чаралар түбәндәгеләргә тиеш: - активлашуны булдырмый калырга, ә кирәк булганда карст һәм карст-суффозия процессларының активлыгын киметергә; - грунт катламнарының карст һәм карст-суффозия деформацияләрен тиешле дәрәжәдә төшереп калдырырга яисә киметергә, яисә, киресенчә, карсто-суффозин тизләтү белән төзелеш шартларын тотрыкландырырга ярдәм итәргә. деформацияләр;	СНИП 22-02-2003 территорияләрне, биналарны һәм корылмаларны куркыныч геологик процесслардан саклау. Төп нигезләмәләр»

Зона исеме	Күрсәтелгән зонадан файдалану режимы	Файдалануга рөхсәтне жайга сала торган норматив документлар
	– югары фильтрацияне һәм алга китешне булдырмау карст полосалардан жир асты биналарына һәм тау эшләнмәләренә сулар; – карст күренешләренә кертелгән территорияләрен, биналарны, корылмаларны, жир асты биналарын һәм тау эшләнмәләрен нормаль эксплуатацияләү мөмкинлеген тәэмин итәргә. Каршылыкка каршы чараларны ачыкланган һәм фаразлана торган карст күренешләренен, карстук токымнарының төрөн, аларның йөрү шартларын һәм проектлана торган яклау һәм саклана торган корылмаларның, предприятиеләрнең, территорияләренен үзенчәлекләрен билгели торган таләпләрнен торышына бәйле рәвештә сайларга кирәк.	

1.2.6. Сугарыла торган авыл хужалыгы жирләре

Арча муниципаль районы территориясендә сугарулы жирләр, ягъни сугарулы (сугарылган) авыл хужалыгы жирләре бар. «Жирләренә мелиорацияләү турында» ФЗ маддәсенен 30 статьясы нигезендә, мелиорацияләнгән торган (сугарылган) жирләрдә объектлар төзү һәм мелиорация өчен билгеләнмәгән башка эшләр башкару сугарулы жирләрдә сугарулы (сугарулы) жирләрдә туфракның су, һава һәм тукума режимнарын начарайтырга, шулай ук гидротехник корылмалар һәм саклагыч урман утыртмаларын куллануга киртә булырга тиеш түгел.

Сугарыла торган (сугарылган) жирләрдә теләсә нинди эшчәнлек, мелиорацияне дә кертәп, агросәнәгать комплексы өлкәсендә дөүләт сәясәтен эшләү һәм норматив-хокукый жайга салу функцияләрен башкаручы федераль башкарма хакимият органы билгеләгән таләпләр нигезендә гамәлгә ашырылырга тиеш.

Сугарыла торган торган жирләрдә элементә, электр тапшырулары, торбаүткәргечләр, юллар һәм башка объектлар линияләрен төзү һәм эксплуатацияләү дөүләт хезмәтләрен күрсәтү, сугару комплексын кертәп, дөүләт милке белән идарә итү функцияләрен башкаручы башкарма хакимиятнең федераль органы, шулай ук Россия Федерациясе субъектлары башкарма хакимиятенең тиешле органнары белән килештереп гамәлгә ашырылырга тиеш.

«Жирләренә яисә жир кишәрлекләрен бер категориядән икенчесенә күчерү турында» Федераль законның 7 статьясы нигезендә авыл хужалыгы жирләрен яисә мондый жирләр составындагы жир кишәрлекләрен авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрдән башка категориягә күчерү түбәндәге аерым очрактарда рөхсәт ителә:

- жирләренә консервацияләп;
- махсус сакланылучы табигать территорияләрен төзеп яисә жирләренә, жирлекләренен чикләрен билгеләп яисә үзгәртәп, жирләргә кертәп;
- кадастр бәясен муниципаль район (шәһәр округы) буенча кадастр бәясенен уртача дәрәжәсеннән артмаган жирләрдә, шулай ук башка жирләрдә һәм башка төрле хужалык ихтыяжлары булган жирләрдә элегә объектларны урнаштыруның бүтән вариантлары булмаганда, авыл хужалыгы билгеләнешендәге кадастр бәясен муниципаль район (шәһәр округы) буенча

кадастр бәясенен уртача дәрәжәсеннән (шәһәр округы) илле һәм аннан да артыграк булган авыл хужалыгы жирләрәннән һәм аеруча югары бәяле продуктив авыл хужалыгы жирләрәннән (аеруча кыйммәтле авыл хужалыгы жирләре, шул исәптән авыл хужалыгы жирләре) артып киткән авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрдән тәҗрибә-житештерү бүлекчәләре югары һөнәри белем бирү учреждениеләренен фәнни-тикшеренү оешмаларын һәм уку-тәҗрибә бүлекчәләрен, кадастр бәясе муниципаль район (шәһәр округы) буенча уртача кадастр бәясеннән шактый югары булган авыл хужалыгы жирләрен;

- авыл хужалыгы житештерүен гамәлгә ашыру өчен яраклы булмаган жирләрен урман фонды жирләре, су фонды жирләре яисә запас жирләр жирләре составына кертеп;
- юллар, электр тапшыру линияләре, элемент линияләре (шул исәптән линияле-кабельле корымалар), нефть үткәргечләр, газүткәргечләр һәм башка торбаүткәргечләр, тимер юллар линияләре һәм башка шундый корымалар төзеп, билгеләнгән тәртиптә расланган линияле объектлар төзү чорына бирелә торган авыл хужалыгы жирләренен бер өлешен рекультивацияләү проекты булганда;
- Россия Федерациясенен халыкара йөкләмәләрен үтәп, ил оборонасын һәм дәүләт иминлеген тәмин итеп, тиешле объектларны урнаштыруның башка вариантлары күрсәтелгәндә;
- жирләрен култивацияләүнең расланган проекты булганда, файдалы казылмалар табуны;
- әлеге объектларны урнаштыруның башка вариантлары булмаганда социаль, коммуналь-көнкүреш билгеләнешендәге объектлар, сәламәтлек саклау, мәгариф объектлары урнаштырылганда.

Авил хужалыгы жирләрен яисә мондый жирләр составындагы жир кишәрлекләрен авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрдән күчерү, аларның кадастр бәясе муниципаль район (шәһәр округы) буенча кадастр бәясенен уртача дәрәжәсеннән илле процентка һәм аннан да күбрәккә артыграк, һәм аеруча кыйммәтле продуктив авыл хужалыгы жирләрәннән түбәндәгеләр рөхсәт ителә:

- жирлекләренен үзенчәлекләрен билгеләп яисә үзгәртеп;
- юллар, электр тапшыру линияләре, элемент линияләре (шул исәптән линияле-кабельле корымалар), нефть үткәргечләр, газүткәргечләр һәм башка торбаүткәргечләр, тимер юллар линияләре һәм башка шундый корымалар төзеп, билгеләнгән тәртиптә расланган линияле объектлар төзү чорына бирелә торган авыл хужалыгы жирләренен бер өлешен рекультивацияләү проекты булганда;
- Россия Федерациясенен халыкара йөкләмәләрен үтәп, ил оборонасын һәм дәүләт иминлеген тәмин итеп, тиешле объектларны урнаштыруның башка вариантлары күрсәтелгәндә;
- жирләрен култивацияләүнең расланган проекты булганда, файдалы казылмалар чыгару белән.

2. Техник-иктисади күрсәткечләр

№ т/б	Күрсәткечләр	Үлчәү берәмлеге	2010 елга халәт	2020 елга кадәр	2035 елга кадәр - хисап срогы
1	Территория				
	Авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләр	мең га	151,1	149,7	149,5
	Торак пунктлар жирләре	мең га	9,1	10,2	10,2
	Сәнәгать, энергетика, транспорт, элемтә, радиотапшырулар, телевидение, информатика жирләре, космик эшчәнлек алып бару өчен жирләр, оборона жирләре, башка махсус билгеләнештәге жирләр	мең га	1,2	1,3	1,5
	Махсус сакланылучы территорияләрнең һәм объектларның жирләре	мең га	0,0	0,0	0,0
	Урман фонды жирләре	мең га	22,9	23,1	23,1
	Су фонды жирләре	мең га	0,0	0,0	0,0
	Запас жирләр	мең га	0,0	0,0	0,0
	Район буенча барлыгы	мең га	184,4	184,4	184,4
2	Халык				
2.1	Барлыгы	мең кеше	51,2	52,4	51,9
	Шул исәптән:				
	шәһәр		18,0	18,5	18,9
	авыл		33,2	33,9	33,0
2.2	Халыкның табигый хәрәкәте күрсәткечләре:	мең кеше			
	үсеш				
	кимү		1,2	3,3	3,9
2.3	Халыкның миграция күрсәткечләре:				
	үсеш		4,6	5,6	3,3
	кимү				
2.4	Халыкның яшь структурасы:				
	хезмәткә сәләтле яшәтән кечерәк	гомуми чисурнашу	19,6	21,3	21,8
	хезмәткә сәләтле яшәтә (ир-атлар 16-59 яшь, хатын-кызлар 16-54 яшь)	гомуми санның %ы	58,8	57,8	57,9
	хезмәткә сәләтле яшәтән өлкәнрәк	гомуми чисурнашу	21,6	20,9	20,3
2.5	Шәһәр торак пунктлары саны - барлыгы	берәмлек	1	1	1
	Шул исәптән:				
	шәһәрләр		1	1	1

	аларның саны				

№ т/б	Күрсәткечләр	Үлчәү берәмлеге	2010 елга торышы	I чират-2020 елга кадәр	Хисап елы-2035 елга кадәр
	халык:				
	100-250 мең кеше		-	-	-
	50-100 мең кеше		-	-	-
	50 мең кешегә кадәр.		1	1	1
	шәһәр тибындагы поселоклар				
2.6	Авыл торак пунктлары саны - барлыгы	берәмлек	127	126	126
	Аларда халык саны				
	5 меңнән артык кеше		-	-	-
	1-5 мең кеше		1	2	3
	0,2-1 мең кеше		59	57	55
	0,2 мең кешегә кадәр		67	67	68
2.7	Жирлекләр саны	саны	29	29	29
	Шәһәр жирлегә	саны	1	1	1
2.8	Халыкның тыгызлыгы	кеше/км2	27,8	28,5	28,2
3	Икътисади потенциал				
3.1	ВВП	млн. сумнарда	5135,6	8074,5	12579,8
3.2	Сәнәгать производствосы күләме (төяп жибәрелгән товар күләме)	млн. сумнарда	679,1	1336,9	2082,8
4	Торак фонды				
4.1	Барлыгы	Гомуми торак майданы - мең м2	1072,0	1589,78	2310,31
	Шул исәптән:				
	шәһәр жирлекләрендә	Гомуми торак майданы - мең м2 /%	441,3	562,03	840,20
	авыл жирлекләрендә		630,7	1027,75	1470,11
4.2	Халыкны гомуми торак майданы белән тәмин итү	м2/кеше	20,9	30,3	44,5
	шәһәр жирлекләрендә		24,5	30,3	44,5
	авыл жирлекләрендә		19,0	30,3	44,5
5.	Социаль һәм социаль объектлар тарафыннан мәдәни-көнкүреш хезмәтләре күрсәтү				
5.1	Мәктәпкәчә балалар учреждениеләре	1- 6 яшьлек 1000 балага/ урын	587	1038	1049

5.2	Гомуми белем бирү мәктәпләре	7- 17 яшьлек 1000 балага/ урын	1444	1504	1502
5.3	Хастаханәләр	койка/1000кеш е	5,45	13,47	13,62
5.4	Поликлиникалар	сменага килү / кеше	39,4	49,2	49,7

№ т/б	Күрсәткечләр	Үлчәү берәмлеге	бүгенге торыш-2010 елга	I чират-2020 елга кадәр	Хисап елы-2035 елга кадәр
5.5	Мәдәният учреждениеләре, шул исәптән				
	китапханәләр	мең данә/ 1000	9,3	12,3	12,4
	клублар	урын/1000кеше	245	246	257
5.6	Физкультура-спорт учреждениеләре, шул исәптән:				
	спорт заллары	кв.м/10000 кеше	1934	3577	3615
	яксы корымалар	кв.м/10000 кеше	17199	25566	25962
	бассейннар	кв.м/10000 кеше	65	393	397
6	Транспорт инфраструктурасы				
6.1	Тимер юл чөлтәренәң озынлыгы	км	30,3	30,3	30,3
	Шул исәптән:				
	федераль әһәмияттәге		30,3	30,3	30,3
	региональ әһәмияттәге				
	авылара әһәмияттәге				
6.2	Автомобиль юлларының озынлыгы - барлыгы	км	562,237	576,437	645,937
	Шул исәптән:				
	федераль әһәмияттәге			43,3	43,3
	региональ әһәмияттәге		439,777	405,377	470,977
	жирле әһәмияттәге		122,46	127,76	131,66
6.3	Асфальт-бетон типтагы юлларның гомуми озынлыгы	км/%	54,6%	88%	95,7%
6.4	Транспорт чөлтәренәң тыгызлыгы:	км/1000 км ²			
	тимер юл		16,4	16,4	16,4
	автомобиль		304,9	312,6	350,3
6.5	Су юлларының гарантияле тирән озынлыгы	км	-	-	-
6.6	Торба үткәргеч транспортның озынлыгы		74,3	74,3	74,3
6.7	Авиация	берәмлек	-	-	-
	Шул исәптән:				
	халыкара әһәмияттәге				
	федераль әһәмияттәге				
	жирле әһәмияттәге				
6.8	Халыкның шәхси жиңел автомобильләр белән тәәмин ителеше (1000кешегә)	автомобильләр	225,3	343,9	528,8

7	Халыкка ритуаль хезмэтлэр күрсәтү	га			
7.1	Зиратларның гомуми саны		345,549	348,26	248,26